

Max Beer

Socialismens Historia

Andra bandet

Översättning av Ture Nerman
Frams förlag 1926

Innehåll

Fjärde delen: Tiden 1750-1860	1
I. Den ekonomiska omvälvningen i England	1
II. Engelsk socialkritik under första fasen av den ekonomiska omvälvningen	4
III. De ekonomiska omvälvningarna i Frankrike	9
IV. Franska revolutionen	10
V. Babeufs och hans kamraters sammansvärjning	14
VI. Återverkan på Tyskland	16
VII. Napoleons och restaurationens tidsålder	27
VIII. Engelska arbetarrörelsens start (1792-1824)	35
IX. Första socialt revolutionära arbetarrörelse i England (1825-1855)	45
X. Frankrike (1830-1848)	48
Femte delen: Nyaste tiden -1920	57
I. Tyskland 1800-1847	57
II. Tyska revolutionära föreningar i utlandet	63
III. Politiska och sociala rörelser i Tyskland (1840-1847)	67
IV. Karl Marx	72
V. Den tysk-konservativa socialreformen	81
VI. Den andra tyska revolutionen (1848-1849)	85
VII. Ekonomi och politik (1850-1880)	88
VIII. Första internationalens tid	91
IX. Imperialismens tidsålder (1880-1914)	95
X. Andra internationalen (1889-1914)	97
XI. Folkkrig och revolution	108
XII. De mindre partierna (1860-1920)	112

Fjärde delen: Tiden 1750-1860

I. Den ekonomiska omvälvningen i England

1. Resultatet av den borgerliga revolutionen.

Den år 1642 utbrutna borgerliga revolutionen (se band I s. 418) varade under olika former och under framstötter och återtåg till i början av år 1689. Den slutade med den personliga monarkins nederlag och parlamentets seger. England blev sedan dess en republik med monarkisk fasad. Befolkningssiffran var ännu relativt ringa; den gick upp till 5 miljoner människor, av vilka c:a halvvannan million tillhörde näringarna och handeln. Näringarna drevs såväl hantverksmässigt som hemindustriellt; därjämte fanns större manufakturerna, som i sina företag förenade talrika, hantverksmässigt producerande lönearbetare, utgjorde ett slags jättestor människomekanism och behärskades av handelskapitalet.

Redan under revolutionen började under Oliver Cromwells ledning handelsintressena behärska hela den yttre politiken. Denna tendens stärktes under loppet av adertonde århundradet. Diplomati och parlament, adel och finans öppnade och monopoliserade med hjälp av kommersiella, koloniala och krigiska företag stora marknader för handel och näringar. De kämpade framgångsrikt mot Nederländerna och Frankrike, undertryckte konkurrensen från de irländska näringarna, kvävde i deras brodd Nordamerikas industriella strävanden och grundlade Indiska riket. De skapade banker, rederier och manufakturerna, exproprierade massor av småbönder och förvandlade dem till proletärer, vilka emellertid snart fann arbetstillfälle vid bygget av nya lands- och vattenvägar och i de nyuppförda fabrikerna. Deras enda misslyckande var Förenta staternas avfall (1776-1783), som berodde på den föråldrade, kortsynta kolonialpolitiken.

2. Tekniska uppfinningar och fabriksystemet.

Till följd av marknadernas utvidgande och den växande efterfrågan på varor ställdes stora krav på samfärdseln och produktionen, vilka sporrade ingenjörerna, uppfinnarna och naturforskarna att tillfredsställa marknadens behov. Snart täckte sig England med ett tätt nät av nya lands- och vattenvägar; ångmaskinen förbättrades; stenkolet kom i livligare bruk i metallindustrin; spinnmaskinen och den mekaniska vävstolen skapade den moderna textilindustrin. Maskinernas sus, de flammande masugnarna och fabrikskorstenarnas rökfanor förkunnade under adertonde århundradets sista kvartal inbrottet av kolets och järnets tidsålder.

Med väldiga steg övergick England från jordbruksstat till industristat. Fabriker och hela industricentra hopade sig i trängsel där det förut stått gamla ensamma gårdar och stilla byar. Befolkningssiffran växte med exempellös hast; städerna sträckte ut sig och slukade landsbygden. År 1750 utgjorde befolkningen i England med Wales 6,5 miljoner, 1821 över 12 miljoner. 1760 räknade Manchester 40,000 invånare, 1816 140,000; Birmingham växte från 30,000 år 1760 till 90,000 år 1816; Liverpool under samma tid från 35,000 till 120,000.* År 1750 utgjorde import och export sammanlagt c:a 20 miljoner pund sterling, 1815 c:a 92 miljoner.

Det var den industriella revolutionen som utförde denna scenförändring. Hela mänskligheten råkade efterhand under dess förtrollning. Till sina verkningar visade den sig ojämförligt djupare och mera omfattande än den antika kulturen, korstågen, renässansen och de många politiska revolutionerna. Den skapade grundvalarna för en ny social ordning; den skapade medlen

* Denna företeelse (befolkningens snabba tillväxt) bidrog jämte massornas proletarisering i hög grad till spridningen av den av Thomas R. *Malthus* 1798 uppställda läran, att befolkningssiffran växer fortare än produktionen av livsmedel. Botemedlet mot fattigdomen vore därför sexuell avhållsamhet eller inskränkning av de fattigas barnantal.

till avskaffandet av fattigdomen, människoförtrycket och klasserna; den skapade det moderna proletariatet och den moderna socialismen.

Skapelseprocessen var denna: ekonomiskt behov, vetenskaplig forskning, teknologiska uppfinningar, industriell hets, produktionskrafternas lösläppande, nya sociala uppfattningar, samhällskritik, klass-strider, strejker, demonstrationer, maskinförstöringar, socialpolitiska reformförsök, social revolution.

De män, som frambragte denna omvälvning och stegrade möjligheterna till rikedomproduktion i det oändliga, var mestadels arbetare, hantverkare och små näringsidkare. Deras uppfinnaranda hade att kämpa med allehanda motigheter, men drivna av samhälleliga behov arbetade de utan hänsyn till följderna och utan tanke på belöning. Till fullkommandet av den mekaniska spinneriprocessen bidrog: Kay (urmakare), Wyatt (snickare), Arkwright (barberare), Hargreaves (vävare) och Crompton (mekaniker). Den mekaniska vävstolen har för sitt upphov att tacka urmakaren Kay och teologen Cartwright. De nya lands- och vattenvägarna byggdes av Brindley och Metcalf, två olärda arbetare, som knappast kunde läsa och skriva. Fullkomnarna av ångmaskinen och lokomotivet var Newcomen (järnhandlare), Crawley (glasmästare), Watt (mekaniker) och Stephenson (herde och maskinist).

Den industriella revolutionens rika industriella resultat tillföll varken de praktiska banbrytarna eller de vetenskapliga forskarna, varken uppfinnarna eller de produktiva arbetarna utan de med affärssinne och företaganda begåvade handels- och pänningmännen. Av de till deras förfogande ställda mekaniska uppfinningarna förstod de i regel ingenting, men de ägde förmågan att sätta i rörelse merkantilt och organisera de till liv väckta och mångfaldigade produktionskrafterna och de ägde den för den materiella framgången nödiga hänsynslösheten att underordna allt under profiten. ”Det överväldigande flertalet av dessa nya herrar”, säger Robert Owen, som var deras samtida och kände de flesta av dem väl, ”ägde ingenting annat än affärssinne och det elementära av räknekonsten. Den snabba anhopningen av rikedom som följd av de mekaniska uppfinningarnas utveckling skapade kapitalister, som tillhörde befolkningens okunnigaste och mest hänsynslösa delar.” (Life of Robert Owen, by himself. Edition M. Beer, London, 1920, s. 177.) Ur deras leder kom industricheferna, den kapitalistiska hushållningens organisatörer, som betraktade sig som sin egen lyckas smeder, som tillskrev sin egen dådkraft sina framgångar, ville handla efter sitt eget fria skön och ansåg varje statlig inblandning, varje ingrepp av myndigheterna för skadligt.

3. Smith, Bentham och Ricardo.

Intressena och själstillståndet hos både industri- och handelskapitalets män och de tänkare, som gick i breschen för de nya produktionskrafternas lösläppande, opponerade sig mot de gamla stats- och polisreglerna, som inskränkte det ekonomiska livet. Hela den gamla ordningen, som var upprättad på hantverk, hemindustri, skråmässigt lärlingsväsen, importinskränkning, tvångsregleringar i jordbruket, visade sig allt mera som en outhärdlig boja på det nya, på stordrift, teknik och framsteg yrkande hushållningssystemet. ”Frihet” blev slagordet. Den enskilda personens frihet och kapitalets frihet att handla efter behag, alldeles som; det egna intresset bjöd. Inte staten, inte polisen utan människans eget intresse bör reglera allt och sporra envar att göra sitt bästa och mynta de högsta fördelar ur sitt handlande.

Den industriella revolutionens århundrade skapade *liberalismen* som det statsvetenskapliga och moraliska uttrycket för den kapitalistiska klassens intressen och själstillstånd (psyke). Deras talesmän i England var Adam Smith (1723-1790), Jeremias Bentam (1748-1832) och David Ricardo (1772-1823), vilka visserligen personligen var stora arbetarvänner men som forskare och författare representerade kapitalets och – i allmänhet – privategendomens intressen, enär de i dem såg de säkraste grundvalarna för samhällslivet.

Enligt *Smith* är det arbetet i produktionen, som utgör källan till folkens rikedom. Om jorden och dess råmaterial hade förblivit allmän egendom, då skulle arbetarna som producenterna av förnödenheterna också förbli rikedomens ägare och all värdeökning skulle tillhöra dem. Ty en varas värde består i det arbete, i den möda, som, använts till att framställa den. Men eftersom gemensamhetsegendomen inte längre existerar, så får arbetaren bara en lön, vilken dock borde fixeras så högt, att den räcker till för livsuppehållet. Värdeökningen, som varan fått genom arbetet, tillfaller kapitalisten, som ställer till arbetarens förfogande produktionsmedlen. Men i övrigt, bör staten inte blanda sig i det ekonomiska livet utan låta det privata intresset och den naturliga friheten råda. Arbeta, kapital och frihet är villkoren för ekonomisk blomstring. Staten bör inskränka sig till att skydda egendomen. Vad åter angår relationerna mellan kapital och arbete, så bör kapitalet låta leda sig av humanitet och rättfärdighet och ge goda löner och arbetsvillkor.

Smiths huvudarbete utkom år 1776 under titeln *Wealth of Nations* (Folkens rikedom).

Bentham vände sig såväl mot staten som mot kommunisterna. Hans huvudtanke var, att varje samhällelig och statlig institution måste prövas på, huruvida den befordrar den största lyckan för det största antalet människor. Staten hade aldrig följt detta syfte utan – under förevändning av det allmänna intresset – tagit hänsyn endast till en klicks, ett ringa antal privilegierade personers bästa. Det finnes överhuvud intet allmänt intresse utan bara enskilda intressen, ty samhället är bara en samling av enskilda människor. Inte heller kommunismen kan skapa den största lycka åt det största antal, då den (enligt B.) kräver lika fördelning och på så vis berövar de flitiga och dugliga sporren till produktivt arbete. Naturen har ställt människan under två herrar: smärta och nöje eller nytta och skada. De säger oss, vad vi bör göra eller låta. Allt som skapar välgång eller lycka är gott, det motsatta åter ont. Eftersom samhället består av enskilda människor, av vilka envar strävar efter nytta, välgång och lycka, så bör envar ha rätt till deltagande i regeringen; i den mån man överhuvud behöver en statlig regering, så bör den vara demokratisk; men även den demokratiska staten måste huvudsakligen inskränka sig till negativa åtgärder: att undanröja de hinder, som står i vägen för den enskilda människan i hennes strävan efter lyckan.

Benthams lära, publicerad i hans *Principles of Morals and Legislation* (Moralens och lagstiftningens grundsatser) 1789, är känd under namnet utilitarism (nyttighetslära). Den har utövat ett stort inflytande på den engelska reformrörelsen (1825-1832).

Ricardo var huvudsakligen nationalekonom. Hans väsentliga uppgift var att upplysa engelska nationen om den industriella revolutionens verkningar på värde, pris, lön, profit och jordränta och ekonomiskt förklara motsättningen mellan bourgeoisie och junkerdöme. Enligt Ricardo finns det i samhället, tre klasser: kapitalisterna, arbetarna och junkrarna. Kapitalisterna är samhällets viktigaste klass; de leder produktionen och utgör drivkraften för det ekonomiska livet; deras inkomstkälla är profiten; arbetarna är endast produktionsmedel liksom arbetsdjuren och verktygen och maskinerna; deras inkomstkälla är lönen; junkrarna är i det stora hela parasiterna; deras inkomstkälla är jordräntan. Kapitalets och arbetets intressen är innerst identiska, fränsett det faktum, att lörens höjning betyder profitens sänkning. Denna harmoni störes endast genom införandet av nya maskiner, något som visserligen är nyttigt för kapitalet, då det gör detta konkurrensdugligare, men skadar arbetarna, då det visserligen medför besparing av levande arbete men också arbetslöshet. Däremot råder en skarp motsättning mellan kapital och arbete å ena sidan och det genom agrartullarna skyddade junkerdömet å den andra. Ty industrins utveckling och städernas blomstring medför en starkare efterfrågan på livsmedel och detta i sin tur en ständig stegring av priserna och jordräntan, så att en stor del av kapitalprofiten och lönerna går i junkrarnas fickor. Denna motsättning ligger ekonomiskt ännu djupare. Ty en varas värde består i den mängd arbete, som är nödvändig för dess framställande och expedierande (från fabriken till konsumenten). Om mängden för en varas förfärdigande

nödvändigt arbete växer, så stiger dess värde; avtar arbetsmängden, så sjunker värdet. I industrin är det senare fallet: priserna sjunker, ty genom de nya tekniska uppfinningarna avtar den arbetsmängd, som behövs för en varuartikelens framställande. I jordbruket inträffar det motsatta fallet: till följd av industrins utveckling stiger efterfrågan på livsmedel; jordbruket utvidgas till mindre givande jord, som alltså kräver större mängder arbete. Större mängder arbete betyder högre värdesatser, högre priser, och då avkastningen av den mindrevärdiga jorden bestämmer jordräntans höjd, så stiger räntan på den bättre jorden. Prisstegringen i livsmedel för till högre lönekrav, ty lönen är ingenting annat än en bestämd mängd livsmedel, som arbetaren behöver för sin existens. Högre lönekrav för till stridigheter mellan kapital och arbete, till strejker, till missnöje bland massorna, till störningar i produktionen. Beviljandet av högre lönekrav minskar profiten, ty ju högre lön desto mindre profit; lön och profit står i omvänt förhållande till varandra. För övrigt har heller inte arbetaren någon nytta av högre pänning-löner, då han ju ändå måste ge ut alltsammans på livsmedel. Den enda klass, som drar de största fördelar av den industriella utvecklingen, är alltså godsägarna. Därav klasskampen mellan borgardömet och junkerdömet.

Ricardos huvudarbete är *Principles of Political Economy and Taxation* (Den politiska ekonomiens och skatteväsendets grundsatser), som utkom 1817. Genom att fixera begreppen klass, värde, lön, jordränta liksom också genom sin hänvisning till klassmotsatserna har Ricardo i hög grad gjort undan förarbete åt socialismen. Hela socialkritiken sedan 1820, inclusive Marx, knyter an till Ricardo, och likaså alla jordreformister. Socialkritikerna utgår från Ricardos värdeteori, jordvärdeivrarna från hans jordränteteori; de argumenterar som så, att eftersom den stigande jordräntan endast är följd av den växande industriella kulturen och icke av godsägarnas personliga arbete, så måste den oförtjänta värdestegringen användas i det allmännas intresse.

II. Engelsk socialkritik under första fasen av den ekonomiska omvälvningen

1. Robert Wallace: kommunism och överbefolkning.

Redan begynnelsen av den ekonomiska omvälvningen väckte det socialkritiska tänkandet och gav det anledning att sysselsätta sig med socialistiska problem.

En av de första av dessa tänkare var teologen *Robert Wallace* (1679-1771), som i sin bok *Various Prospects* (Växlande utsikter, 1761) uppställde frågan, varför människan med alla sina gåvor och med alla naturskatter ännu befann sig på en så låg kulturnivå. Varken i moralen eller i filosofien, varken i naturvetenskapen eller i det sociala livet kunde man anteckna tillfredsställande resultat. Denna otillräcklighet kommer en att tänka på, huruvida inte de påtalade missförhållandena skulle kunna avskaffas genom införandet av kommunismen.

Wallace besvarar den frågan först i jakande anda: kommunismen är icke emot den mänskliga naturen, ty i mänsklighetens urtillstånd rådde egendomslikhet. Den skulle också kunna återinföras ännu, ehuru de stora och mäktiga, som drar så oerhörda fördelar av privategendomen, skulle göra det största motstånd mot en sådan omvälvning. Kommunismen skulle avskaffa fattigdom, överarbete, okunnighet och osedlighet. Och ändå vore den omöjlig. Det verkliga hindret låge i den snabba befolkningsökningen, som ovillkorligen skulle äga rum i en kommunistisk hushållning och till sist föra till en alias kamp mot alla, då livsmedlens utökning aldrig skulle kunna hålla jämna steg med befolkningstillväxten.

Man ser, hur gammal denna invändning mot kommunismen är. Den här emellertid blivit föråldrad med sista fjärdedelen av nittonde århundradet, ty sedan den tiden vidtas snarare åtgärder för att förhindra den begränsning i barnantal" som gör sig märkbar i alla kulturstater.

2. Spence och jordreformen.

Thomas Spence (1750-1814) var den förste municipalsocialistiske jordreformisten. Från början skomakare, bokhållare och lärare i Newcastle övergick han till samhällsforskningar och höll 1775 inför Filosofiska sällskapet i Newcastle ett föredrag över orättfärdigheten i privategendomen till jorden. Han lät genast trycka föredraget, och utkolporterade det själv till ett pris av några få öre samt blev därför utesluten ur Filosofiska sällskapet. Föredraget vart sedan ofta nytryckt och utgivet under olika titlar: 1793 under titeln *The real Rights of Man* (De verkliga Människans rättigheter), 1796 *The Meridian Sun of Liberty* (Frihetens sol på sin zenithhöjd), 1882 *Nationalisation of the Land* (Jordens nationalisering) o. s. v. De ledande tankarna hos Spence, som överhuvud hos de flesta av hans anhängare, är:

I människosläktets urtillstånd var jorden gemensam egendom, så att varje nyfött barn hade en oförytterlig rätt till lika del i jorden. Likaledes var den tiden alla människor fria och levde utan statligt tvång, utan mänskliga lagar. Ekonomisk jämlikhet och social frihet är följaktligen de medfödda människorättigheterna. Som våra läsare vet, är dessa läror hämtade från den gamla naturrätten. Sedan adertonde århundradet, sedan man inrangerade människan i djurriket och lät henne härstamma från någon apart, betraktade man människosläktet som en hord mänskliga djur, med jorden till gemensam betesmark, ungefär som skogarna, floderna och sjöarna är gemensamma betes- och fortplantningsområden för djurrikets övriga arter. På människans naturtillstånd gjordes det undan för undan slut, dels till följd av befolkningens utökning och därav uppkomna svårigheter och störningar, dels till följd av onda begärelser hos och våldshandlingar av härsklystna individer, vilka annekterade stora delar av jorden för sitt privata bruk; på samma sätt torde privategendomsbegreppen ha uppkommit beträffande de saker, som människorna genom eget arbete skapade eller betydligt förbättrade. Det var alltså ondska och våld, som förstörde gemensamheten i naturtillståndet och skapade privategendomen till jorden, medan det egna arbetet skapade privategendomen till de rörliga föremålen. Den gamla naturliga ordningen kunde inte längre upprätthållas; en ny ordning skapades antingen genom, tyst eller uttryckligt samhällsfördrag, på vars grundval privategendom och stat infördes för att avskaffa svårigheterna och hålla enskildas våld och ondska i schack.

Så uppstod det borgerliga samhället eller civilisationen. Den har visserligen ökat rikedom och befördrat jordbruk, handel och näringar, vetenskap och konst men också kluvit mänskligheten i fattiga och rika, skapat stora motsättningar och klasstrider, åstadkommit själviskheten, härsklystnaden, girigheten, svindeln, utsugningen och brottet – kort sagt hela det sociala eländet. Därför behövs det en reform, som kunde förbinda naturtillståndets fördelar (jämlikhet och frihet) med civilisationens (rikedomssökning, uppsving för vetenskap och konst).

Spence såg en sådan reform i jordens kommunalisering. Nationen bör på offentligt möte uppsäga och annullera samhällsfördraget, expropriera godsägarna och ge jorden tillbaka till kommunerna, vilka sedan överlåter den åt bönderna mot en låg hyresränta (jordränta). Med inkomsterna av arrendeavgifterna bör utgifterna för förvaltning och undervisning bestridas. Andra skatter bör icke uttas. Däremot bör handel och näringar få förbli fria och drivas i liberal anda.

Det är de grundtankar – de positiva och de negativa –, som är egna för hela jordreformrörelsen ända in i våra dagar, vartill så ytterligare kommer Ricardos ränteteori. De olika riktningarna avviker i sina positiva förslag endast till graden. Det är därför ingen mening i att behandla dem var för sig, dem och deras ledare: Ogilvie; Paine, Dove, Henry George och deras belgiska, tyska och franska efterföljare. Samtliga intar de en mellanställning mellan socialism och liberalism: de är socialliberala, i regeln mera liberala än sociala. Detta gäller dock minst Spence, som var en alltigenom ärlig proletär och konsekvent natur och ända till sitt livs slut under stora offer och lidanden deltog i alla revolutionära arbetarrörelser.

3. Godwin och den anarkistiska kommunismen.

Hans samtida *William Godwin* (1756-1836), den anarkistiska kommunismens grundläggare, stod visserligen intellektuellt mycket högre än Spence men i moralisk kraft djupt under honom. Godwin var ursprungligen teolog men blev på seminariet bekant med den franska upplysningens skrifter och måste till sist lämna sitt prästämbete. Hänryckt av franska revolutionens första stormar skrev han ett arbete i två band, *Political Justice* (Samhällelig rättfärdighet), som publicerades 1793 och väckte stort uppseende. I detta på sin tid mycket berömda arbete försökte Godwin upptäcka det felaktiga och brottsliga i den bestående samhällsordningen såväl som orsakerna härtill samt vidare logiskt bevisa, att det allmännas bästa kunde nås endast genom, att anta och utföra rättfärdighetens bud. *Political Justice* är alltså en socialfilosofisk undersökning från etikens ståndpunkt. Den är indelad i åtta böcker och dess genomgående grundtankar är följande:

Den mänskliga andens främsta förmåga är förnuftet; det ger upphov till människans ofrivilliga och frivilliga rörelser; det ger den omedelbara drivkraften till de mänskliga handlingarna; av det beror alltså människornas moral. Politiken (tagen i den gamla grekiska meningen: samhällelig verksamhet) består av mänskliga handlingar, alltså av moraliska eller °Moraliska gärningar av människan, av grupper av människor, av regeringen o. s. v. Politik som lära sammanfaller alltså med etik. Människans mål är lycka, andligt och kroppsligt väl. Men lycka kan uppnås endast genom dygd, rättfärdighet, sedligt handlande. Människan är ett framstegsväsen och i högsta grad fullkomningsmöjlig. Det gäller bara att undanröja allt, som hindrar förnuftet att komma till klar insikt av den sanna rättfärdigheten och göra den till drivkraft för de mänskliga handlingarna. Då nu förnuftet hämtar sina insikter ur intrycken från yttervärlden, så kan förnuftet få goda intryck och omforma dem i riktiga och moraliska insikter och motiv endast om yttervärlden eller samhällslivet är väl och rättfärdigt ordnat. Det gäller alltså att omforma samhällslivet efter sedliga grundsatser.

Huvudhindret för ett sedligt samhällsliv är privategendomen och statsmakten. Särskilt gäller detta egendomen:

”Av riktigheten eller oriktigheten i de åsikter, vi har om denna sak, beror det, till vilken grad vi fattar följderna av en enkel (naturligt-kommunistisk) samhällsform utan regering och undanröjer de fördelar, som tinder oss vid det komplicerade samhället (d. v. s. där privategendom, statsmakt, polis, handel, schackrande o. s. v. råder).” (Bok VIII, kap. 1.)

Den nuvarande fördelningen av rikedomerna är dålig; lönen för arbetet är orättfärdig. Överflöd och svält, godtycke och ofrihet, högmod och lakej- sinne är de osvikliga symptomen på vårt samhällslivs farliga insjuknande. Privategendomens välde gjorde självisheten till den starkaste drivfjädern för människornas handlingar. Härur kommer lastbarhet, okunnighet, mord och krig, människo- och folkhat, vilket allt hindrar människan att nå sitt mål: lyckan.

Botemedlet är därför att finna endast i upprättandet av den ekonomiska jämlikheten, som kan åstadkommas genom avskaffandet av privategendomen. Detta botemedel får emellertid inte brukas med våld och tvång utan medels upplysning och uppfostran. Folkmassorna måste och kan genom fredlig propaganda fås övertygade, att ett samhälle utan privategendom och tvångsregering är möjligt. Tränger denna övertygelse bara en gång igenom, så ligger vågen fri för förnuftet och detta kommer att föra mänskligheten till högsta insikt och dygd. Framtids-samhället kommer icke att vara strängt organiserat; de enskilda människorna kommer att kunna röra sig fritt; envar kommer att utföra sitt arbete i den sociala rättfärdighetens anda.

År 1796 gifte sig Godwin med förkämpan för kvinnornas jämlikhet *Mary Wollstonecraft*, författarinna till *Vindication of Woman Rights* (Försvar för kvinnans rättigheter). I deras äktenskap föddes *Mary Godwin*, senare maka till *Percy Bysshe Shelley*, en av alla tiders mest revolutionära och betydande diktare.

De skrifter, Godwin författade efter 1798, är obetydliga; även hans gärning blev ett återfall i det borgerliga litteratlivet. Han överlevde sin ära.

4. Charles Hall: klasskampens teoretiker.

Den mest betydande socialkritikern under den ekonomiska omvälvningens första fas var utan tvivel läkaren *Charles Hall* (1740-1820), som, år 1805 utgav sin bok *Effects of Civilisation* (Kulturens verkningar) och formulerade den oförsonliga intressemotsättningen mellan kapital och arbete samt sökte statistiskt motivera den. Även han utgår från den naturrättsliga uppfattningen, att ursamhället varken kände privategendom eller statlig regering; först i kulturen utvecklar sig dessa bägge institutioner och klyver samhället i fattiga och rika, i utsugare och utsugna, i herrar och underlydande. Rikedom är makt; den ger sina ägare överbefälet över de fattiga, den tvingar dessa in i fabriker och gruvorna och låter dem, utföra de farligaste och smutsigaste arbeten. Arbetarna producerar värden men får bara löner. Ur skillnaden mellan värde och lön uppstår profiten, som delas mellan jordägare, företagare och handlare. Medlet, som sätter de rika i stånd att beröva arbetarna en del av deras arbetsprodukt, är kapitalet eller den del av produkterna, som företagaren ställer till arbetarnas förfogande i form av produktionsmedel, råmaterial och lön för att sätta dem i stånd att producera mera produkter. Men även de produkter, som kapitalet bidrar med, är alster av de fattigas arbete.

Men varför går arbetarna med på ett sådant förhållande? Fördraget mellan de bägge parterna är inte frivilligt. De fattiga har intet val; de måste anta kapitalägarens villkor eller också svälta ihjäl. Det råder absolut tvång från ägarens sida och absolut nödvändighet på arbetarens. Besittande och icke-besittande, kapitalister och arbetare står i direkt motsats till varann.

Den engelske arbetarens genomsnittslön pr år utgör 25 pund sterling. Arbetarmassornas numerär uppgår till åtta tiondelar av hela befolkningen. I en nation på 10 millioner människor tillhör alltså 8 millioner arbetarståndet. Beräknar man att en arbetarfamilj består av 5 personer, så blir det 1,600,000 arbetarfamiljer. Deras totalinkomst pr år är $1,600,000 \times 25$ eller 40 millioner pund sterling. Vad är nationalinkomsten pr år? År 1780 värderades Englands jordränta till 20 millioner. Sedan den tiden har den vuxit med 10 millioner och utgör följaktligen nu (1804) 30 millioner. Enligt Adam Smiths antagande representerar jordräntan en tredjedel av jordens avkastningsvärde. Avkastningsvärdet utgör alltså 90 millioner pund sterling. Enligt andra beräkningar utgör det 112 millioner. Från jordbruket övergår vi till näringarna. Enligt vad premiärminister Pitt meddelade år 1804, belöpte sig värdet av manufakturvaruexporten till 50 millioner. Den inhemska marknaden för sådana varor absorberar det dubbla eller tredubbla mot exporten. Dessa siffror representerar arbetets årsavkastning. Sammanlagt belöper de sig till 312 millioner. Härav erhåller denna avkastningsproducenter, d. v. s. de fattiga 40 millioner, d. v. s. ungefär åttiondelen av sitt arbetes avkastning. Åtta tiondelar av befolkningen får en åttiondel, två tiondelar av befolkningen får en åttiondel, två tiondelar av nationen får sju åttiondelar av den årliga nationalinkomsten. Och de förra är de som producerar rikedom!

De fattigas skada är de rikas nytta. Ju mer kulturen griper omkring sig, desto större blir rikedom i dess ägares händer. Rikedomens tillväxt visar sig i jordräntans tillväxt, i tillväxten av statsskulderna, som gör staten alltmer beroende av pänningmännen, i tillväxten av manufakturerna, affärshusen, varven, rederierna, varuhusen, gatorna, vattenvägarna, importen och exporten. Ökningen i rikedom går hand i hand med en ökning i antalet fattiga, ty mellanlagren, som förut i någon mån kunde hålla sig ovanför fattigdomens linje, sjunker ned under denna. Men de fattiga sjunker ännu djupare, eftersom med rikedomens tillväxt också de rikas anspråk och deras behov av förfining och lyxföremål växer och på så vis arbetet blir mera ansträngande och långvarigt. Motsättningarna skärps härigenom så starkt, att man kan frukta, att de fattiga till sist skulle kunna göra försök att med våld befria sig från det tryck som

tynger dem. Dessa försök komme att av de rika besvaras med repressalier. I detta medborgarkrig skulle det komma till militarisering av staten och kanske till pretorianvälde.

De rika är redan därförutan ganska villiga att tända krigsfacklan. Alla krigsmål är antingen att utvidga handeln och manufakturerna eller territoriet eller att öva hämnd. Konkurrensen mellan de rika i alla handels- och manufakturationer om främmande länders råmaterial och lyxföremål för till krig, vilka inte på något sätt gagnar de fattiga, ehuru de rika alltjämt skyller på att de ställer till kriget för folkets väl. Lystnaden efter starkare utsugning driver de rika att underkuva främmande folk, och härur uppstår åter blodiga konflikter. De rikas högmod och aggressiva karaktär slutligen gör att de vid minsta motstånd, de möter i utlandet, griper till vapen för att skydda den s. k. nationaläran. Men alltjämt och överallt är det de fattiga, som får bära krigsbördorna. Därför har de rika så brått att överfalla främmande folk. Det finns emellertid ännu andra motiv för de rika till krig. Så snart de ser, att de fattiga är i färd med att kräva sina rättigheter eller göra försök att förbättra sitt läge, så utbryter någon internationell konflikt och de fattiga hetsas mot varann till att skjuta varann. Det krig, vari vi sedan årtionden befinner oss med Frankrike (Hall menar Englands krig mot franska revolutionen), härrör högst sannolikt ur sådana motiv. När franska folket reste sig för att upprätta politisk jämlikhet och även genomföra mången ekonomisk reform, blev härskarna och de rika i alla länder förfärad. De fruktade, att revolutionen från Frankrike skulle breda ut sig över Europa, om fransmännen bleve framgångsrika i sina strävanden. För att hindra denna framgång grep de rika till krig mot Frankrike och tvang de fattiga att förinta möjligheten till förbättring av sitt läge. Det skär en i hjärtat, när man betänker allt detta. De fattiga själva måste slå sönder sina förhoppningar och till på köpet ytterligare ta på sig bördan av detta förfärliga företag. De rika känner mycket väl krigets nytta. Därför bemödar de sig att inympa krigsandan redan i skolbarnen. Historieböckerna är fulla av krigsskildringar. Kriget kallar de präktigt, glänsande och upplyftande; de prisar hjältarna och hjältedåden, d. v. s. de Modiga krigarna och blodsutgjutelsen och slaktningarna. Men de undviker noggrant att skildra de förfärliga scener, som kriget efterlämnar: de söndertrasade kropparna, de sårades hjärtslitande stönanden, likhögarerna och de fyllda fältlasarettan.

Det måste finnas en järnhård makt, som trots allt förnuft, trots alla den mänskliga naturens känslor, kan släppa lös krigsfurien över folk och länder. Och denna makt är rikedom, kapitalet, som har uppstått ur förstörelsen av den ursprungliga jämlikheten. Kriget finns väl också hos de s. k. vildarna. Men där uppstår det av brist på nödiga livsmedel eller av brist på kunskap i jordbruk, jordbruket som skulle vara i stånd att tillfredsställa alla medlemmars behov. Men i kulturen uppstår det till följd av lystnaden efter lyx, efter överflödiga, onyttiga ting, vilka bara tjänar till fortsatt förtryck av de fattiga. Och säkert är, att det i detta nu inte skulle finnas några krig, om folket hade att avgöra över det ekonomiska livet och över krig och fred.

Allt detta skrevs för 120 år sedan!

Lika skarp som Hall är som kritiker, lika mild och obeslutsam är han som positiv reformvän. Han föreslår: socialiserande av jorden, återvändande till hantverket, enkelhet i levernet, avskaffande av lyxen.

Vi ska längre fram behandla den engelska socialkritiken under den ekonomiska omvälvningens andra fas. Nu vänder vi oss till liknande företeelser i Frankrike och Tyskland för att bli på det klara med den socialkritiska karaktären hos övergången från adertonde till nittonde århundradet i tidens ledande kulturländer.

III. De ekonomiska omvälvningarna i Frankrike

1. Från förmynderskap till frihet.

Sedan början av sjuttonde århundradet gjorde franska statsmän försök att höja landets näringsliv och upprätta manufakturer. När initiativet utgick från regeringen, från de statliga organen, fick dessa försök en byråkratisk karaktär av reglement. Företagarna åtnjöt visserligen kraftigt understöd från regeringen men de underkastades också starka inskränkningar i handel ochandel, i produktion av varor och i deras distribution. Hela produktionsprocessen blev reglementerad och polisbevakad, tordes inte på något sätt avvika från myndigheternas föreskrifter. De under Henrik IV:s regering (1589-1610) upprättade manufakturerna förföll snart, och först i sista fjärdedelen av sjuttonde århundradet - under den dugliga ledningen av hushållningsministern J. B. Colbert (f. 1619, d. 1683) – levde manufakturerna på nytt upp, för att så under Ludvig XIV:s erövringskrig prisges åt förfallet. (Jämför band I s. 437.)

Vid mitten av adertonde århundradet vaknade landets näringsverksamhet till starkare liv; det uppstod fabriksorter, vilka från den tiden växte ut till relativt stora industricentra och verk: Creusot, järnbruken i östra Frankrike, Firminy, Saint-Etienne. Siden- och textilindustrin blomstrade upp i Carcassonne, Lyon, Roubaix, Abbéville. Lyon ensamt sysselsatte 48,000 sidenarbetare; i Carcassonnes linnefabriker arbetade 30,000 personer. Det bildades manufakturcentra i Paris, Havre, Rouen, Limoges. I de industriellt och kommersiellt verksamma städerna ombyggdes hela kvarter. Kring år 1760 uppskattade man värdet av Frankrikes industriella produktion till 930 millioner francs. Naturvetenskapsmän, fysiker, kemister, författare började livligt intressera sig för alla industriella företag. Uppfinnarandan väcktes. (Germain Martin: Les Brandes industries en France, 1715-1774, Paris, 1900.)

Borgardömet och samtliga med detta förbundna kretsar av fria yrken – kort sagt tredje ståndet – blev mera självmedvetna och politiskt intresserade och de kände framför allt det statliga förmynderskapet som outhärdligt tryck. Ropet på rörelsefrihet ljöd högt, tanken om skadligheten av statsinblandning i handel ochandel bröt sig raskt väg. Städernas uppblomstrande visade lantbefolkningen, vilka stora fördelar de kunde få ur jordbruket, om de ägde mer jord och vore fria från förpliktelserna gentemot adel och kyrka.

Städerna strävade nu till frihet och politisk makt, bönderna till avskaffande av feodalbördorna och en uppdelning av den kyrkliga och adliga jorden.

I denna atmosfär uppstod den socialkritik, vars grundtankar behandlats i det föregående (band I s. 446-448).

Inte bara socialkritiken utan hela folkhushållningsläran sporrades och befordrades kraftigt genom de ekonomiska förändringarnas påverkan på tänkandet. Men som deras litterära talesmän dels levde vid hovet (dr Francois Quesnay, 1604-1774), dels tillhörde adeln (marquis de Mirabeau, fader till den store talaren i franska revolutionen åren 1789-1791) eller var höga ämbetsmän (Mercier de la Rivière), alltså antingen i förväg var partiska för jordbruket eller inte kom i någon direkt beröring med det industriella livet, skapade de ett ekonomiskt system, som starkt överskattade jordbruket och samtidigt överlastade det, underskattade industrin och dock hjälpte kapitalismen till seger, skyddade enväldet och dock skakade statens grundvalar. Ett själfullt system, fullt av motsägelser, som den tidens Frankrike. Vi menar fysiokratin.

2. Fysiokraterna: ekonomisk frihet – laissez faire, laissez aller.

Det fysiokratiska systemet, som skapades under tredje fjärdedelen av adertonde århundradet i Frankrike, är rent borgerligt och kan här omnämnas endast i den mån det påverkade det ekonomiska livet och franska revolutionen.

Detta system innehåller två grundtankar: 1. att det finns en naturlig ordning för det ekonomiska livet, 2. att endast bearbetningen av jorden, den naturliga materien (grek. fysis, härav fysiokrati) är produktiv, d. v. s. skapar mer värde än vad som lagts ut i arbete: endast jordbruket alstrar ett överskott (produit net), och av detta överskott eller mervärde lever hela samhället. Låt oss se närmare på denna punkt:

1. Fysiokraterna antog, att det finns en naturlig samhällsordning, som reglerar det ekonomiska livet och därför inte behöver statens inblandning och lagstiftning. Grundvalarna för denna naturliga ordning är: egendom, säkerhet, frihet. Fysiokraterna betraktar dessa tre grundvalar som okränkbara människorättigheter. Som synes har fysiokraternas naturliga ordning ingenting att göra med den gamla naturrätten, på vilken kommunisterna och socialkritikerna åberopade sig. Fysiokraterna som försvarare av den borgerliga ordningen anser privategendomen för den naturligaste av alla rättigheter, vilken parad med ekonomisk frihet måste skapa folkens välfärd. Den bästa politiken är: "Laissez faire, laissez aller", d. v. s. lämna ägarna, företagen, handlarna full handlingsfrihet. Den enskilda människans intresse kommer i alla fall att sammanfalla med det allmännas intresse. "Le monde va de lui meme": världen rör sig av sig själv och behöver ingen statlig inblandning.

2. Endast arbetet på naturen är produktivt. Handel och industriella näringar är däremot improduktiva; deras verksamhet består bara i att omforma och utbyta värdena. Samhället består av tre klasser: 1. de produktiva (i jordbruk verksamma), 2. de härskande (jordägarna och regeringsrepresentanterna), 3. de sterila (icke produktiva): handlare, industriella, fria yrken, tjänstefolk. Eftersom bara jordbruket är produktivt, så borde det vara den enda skattebetalaren; alla övriga klasser borde vara skattefria.

Det är lätt att se, att fysiokraterna trots sin höga värdering av jordbruket och det absoluta kungadömet omedvetet var talesmän för den vid denna tid till klass- och maktmedvetande kommande franska bourgeoisin: privategendom, egendomens säkerställande, handels- och näringsfrihet, individualism. Det är fysiokraternas egentliga teoretiska prestation; de påverkade Adam Smith; de kallades också "ekonomerna". (Jämför om fysiokraterna Karl Marx: *Theorien über Mehrwert*, I:33 ff.) Deras motsägelser löstes däremot snart av franska revolutionen. Den revolutionära bourgeoisin avskaffade enväldet och de adliga godsägarnas välde, varvid den tog till hjälp Rousseaus politiska frihetsidéer. Bourgeoisin upptog av den kommunistiska naturrätten endast den politiska friheten och jämlikheten gentemot kungadöme och adel, och av fysiokraternas naturliga ordning tog den endast den ekonomiska friheten och privategendomens okränkbarhet gentemot socialreformister och kommunister.

IV. Franska revolutionen

1. Klasserna och författningskonflikten.

Ludvig XIV:s och Ludvig XV:s långvariga, olyckliga krig med England och Österrike (spanska tronföljdskriget) liksom med Preussen (sjuårskriget) och England (Canada, Indien) efterlämnade en skuldbörda, vilken tyngde landet så mycket svårare som också hovets slöseri, mätressregimen och de usla finanserna rubbade skötseln av statshushållningen och ställde alltjämt större krav på massans skatteförmåga. Statskassans deficyter växte och kunde inte längre täckas utan bourgeoisins hjälp. Ludvig XVI (1774-1793), arvingen till detta finansiella elände, såg sig till sist tvungen att 1789 inkalla riksständerna. Den 5 maj sammanträdde de i Versailles, men redan tre veckor senare var tredje ståndet och dess intellektuella talesmän situationens herrar. De förvandlade riksständerna till en nationalförsamling och gav den till uppgift att ge franska folket en författning, d. v. s. att ge de nya intresse- och maktgrupperingarna inom nationen principiellt uttryck.

Revolutionen hade börjat. Den gamla ordningen störtades; massorna råkade i rörelse, stormade Bastiljen och tvang Nationalförsamlingen att flytta över till Paris. Hela den sedan 1740 skapade idévärlden drogs in i kampen. Ty endast hos enskilda människor är i regeln instinkterna, lidelserna och de personliga intressena de omedelbara drivfjädrarna till handling. Vid politiska massaktioner däremot, då rådslag och diskussion gått före, omsätter sig instinkterna och de personliga intressena först i idéer: i tankar, principer och teorier, som ger hela handlandet en högre, ädlare, sedligare, mera allmänmänsklig karaktär. Men så länge det är frågan om klasstrider, segrar till sist den starkare klassens intresse över de allmänna principerna.

Nationalförsamlingen rådslag i två år om författningen – under tiden reorganiserades landet, kyrkogodsens beslagtogs, nytt pappersmynt (assignater) utsläpptes, det skapades revolutionsvinstmakare, jord- och valutaspekulanter. Stora revolutionära idéer fyllde nationens andar, stora profiter fyllde de borgerligt-kommersiella elementens fickor. Författningen av år 1791 återspeglar troget dessa förhållanden. Den börjar med människans rättigheter: alla människor är fria och jämlika, samhällets mål är att upprätthålla dessa oförytterliga mänskliga rättigheter. Efter denna upphöjda grundsats kommer uppräknings av människans rättigheter: frihet, egendom, säkerhet. De första satserna är naturrättsligt-kommunistiska. Men eftersatsen är fysiokratiskt-borgerlig. Till sist kommer det rent borgerliga känslolivet till uttryck: författningen av 1791, som framställer alla människor som fria och jämlika, indelar därefter människorna i – aktiva och passiva medborgare, ger endast de förra rösträtt, gör valet indirekt, så att endast de rika kan välja, och kräver av kungadömet endast, att det blir konstitutionellt.

Det är självklart, att de undre klasserna, som kände demokratiskt, republikanskt och socialreformistiskt, inte kunde vara nöjda med denna författning.

Med författningens antagande (september 1791) var Nationalförsamlingens uppgift löst. I dess ställe trädde Lagstiftande församlingen, som bestod av nya män och innehöll ett antal småborgerliga demokrater och republikaner, vilka under trycket av Paris' folkmassor, den växande dyrtiden och de yttre farorna började gå till djärvare aktioner. Den 10 augusti 1792 tog Paris' radikala element revolutionens sak i sin egen hand och häktade kungliga familjen. *Denna folkmassornas resning inledde revolutionens andra fas – den viktigaste i dess historia.* En bresch slets upp i de stridandes leder: klyftan mellan bourgeoisie och hantverkar- och arbetarmassor låg nu öppen. På ena sidan stod moderata republikaner, konstitutionella monarkister och välmående borgare, på den andra vänsterrepublikanerna, socialreformisterna och de proletära revolutionärerna. Till följd av den växande nöden framträdde det sociala problemet skarpare men mötte dock ej förståelse hos de ledande jakobinerna (vänsterrepublikaner och formella demokrater). I hantverkar- och arbetarklubbarna började man sysselsätta sig med socialreformatoriska förslag och planer. Bristen på livsmedel, dyrtiden, nationalgodsets (de konfiskerade kyrkogodsens) bortslösande förde uppmärksamheten till jordreform, till statlig reglering av livsmedelspriserna, till sist till kommunistiska idéer.

De revolutionära krafternas splittring uppmuntrade kontrarevolutionen och dess vänner i utlandet. Då Lagstiftande församlingen inte kunde uppbjuda nog dådkraft för att effektivt motverka dessa element, upplöstes den i september 1792 och ersattes med Nationalkonventet, som kom till stånd på grundval av allmänna lika val, som alla vuxna fransmän deltog i. Frankrike förklarades för republik, kungen dömdes och avrättades. Kriget mot den förenade europeiska reaktionen upptogs med stor energi, men man tillbakavisade också varje socialistiskt angrepp mot egendomen. *Den 18 mars 1793 beslöt Konventet dödsstraff mot all agitation, som hade till syfte att omstörta egendomsförhållandena.* Den 31 maj 1793 reste sig Paris' befolkning och 10 augusti 1793 gav Konventet det en ny författning, som var rent demokratisk: den var det fulländade uttrycket för den formella demokratin. Egendomen

förklarades dock okränkbar. Robespierre, som väl kände de radikala massornas olika strävanden, lade visserligen fram ett författningsförslag, där artikeln om egendomen fick en avfattning som också socialisterna kunde godta ("egendom är varje medborgares rätt att njuta av den del av håvorna, som lagen garanterar honom"), Men han gjorde sig inte något särskilt besvär med att driva igenom sitt förslag. Författningen av augusti 1793 trädde dock inte i kraft – anledningen härtill får vi se i nästa stycke (om den revolutionära diktaturen). En *revolutionär regering* eller *diktatur* skötte från oktober 1793 till juli 1794 med absolut makt landets affärer: bildade arméer mot den europeiska reaktionen, fastställde maximipriser för livsmedel, reorganiserade det högre undervisningsväsendet, införde metersystemet men undertryckte också den republikanska oppositionen från höger (Danton) och från vänster (Hébert) samt de bestämda socialreformatorerna. Robespierre och hans anhängare tog, hotade utifrån och inifrån, sin tillflykt till terrorn, för vilken dock huvudsakligen revolutionära arbetare och intellektuella föll offer. Fången i sin småborgerliga demokrati grävde Robespierre graven åt sig själv och revolutionen genom att låta giljotineras de mest energiska, pådrivande socialreformistiska elementen. När hans fördärliga verk var färdigt, störtades han själv och halshöggs i slutet av juli 1794. Den småborgerliga diktaturen avlöstes av Direktoriets, som medvetet inledde kontrarevolutionen, avväpnade Paris' revolutionära element, skapade en författning på censusrösträttens grund 1795 och inledde perioden av kyrkogodsens förlösande och börssvindlar i stor skala.

Åren 1792-1795 är viktiga av tre skäl: 1. de såg en revolutionär diktatur, 2. då uppstod sociala reformsträvanden, 3. de föranledde Babeufs sammansvärjning. Vi ska behandla dem i tur och ordning.

2. Den revolutionära diktaturen.

Författningen av augusti 1793 trädde som sagt aldrig i kraft. Den suspenderades avsiktligt och skulle komma att gälla först efter fredsslutet. I stället för författningen trädde en diktatur. Skälet till denna åtgärd ger oss Buonarroti i sitt arbete om Babeufs sammansvärjning.

Buonarroti, en demokratisk socialist och vän till de ledande jakobinerna, en man av hög själsadel och stor moralisk renhet, berättar oss, att några av denna demokratiska författnings författare representerade den åsikten, att politiska reformer, om än aldrig så betydande, icke är i stånd att grundlägga ett folks lycka, om inte de föregås av en moralisk och ekonomisk omändring. De var vidare av den åsikten, att enbart politisk demokrati kommer endast de rika till godo:

"Så länge förhållandena förblir som de är, kommer den friaste politiska form att bli fördelaktig endast för dem, som inte är tvungna att arbeta. Så länge folkmassorna av nöden tvingas att underkasta sig tunga och oavbrutna arbeten och inte kan göra sig underrättade om de offentliga angelägenheterna, därför att de till sin existens är beroende av de rika, förfogar dessa (de rika) ensam över besluten, som de bedrägliga regeringarna lätt erhåller av folket." (Buonarroti: De jämlikas sammansvärjning, tysk översättning s. 55-56.)

Nu tänkte ju inte Robespierre och hans anhängare på att skapa någon samhällsform i Buonarrotis anda, men de trodde sig dock kunna åstadkomma en förbättring i sederna, ett indämmande av själviskheten eller som Robespierre sade:

"Vi vill ersätta egoismen med moralen, den aristokratiska äran med rättskaffensheten, modets tyranni med förnuftets välde, fåfängan med självsstorheten..."

Han trodde sig kunna uppnå detta mål genom tal, frireligiösa predikningar och polisförordningar.

Till dess skulle demokratin vara suspenderad. Diktaturen var alltså inte något förnekande av de demokratiska grundsatserna; den skulle först skapa själstillståndet och sätta

andarna i stånd att använda demokratin till allas väl. Robespierre såg bara inte – och som antisocialist kunde han heller inte inse det –, att ett sådant själstillstånd icke kan framkallas med ideologiska medel. Han trodde på förnuftets allmakt och visste inte, att riktningen och innehållet i vårt tankearbete – och särskilt ifråga om massans psyke – till stor del är resultatet av den sociala miljön, och att därför diktaturens huvuduppgift måste vara att stycke för stycke och konsekvent genomföra sociala reformer och undervisningsreformer. I stället för detta lät Robespierre avrätta ett stort antal socialreformatoriskt verksamma agitatorer och arbetare bara för att kunna upprätthålla diktaturen. Denna tragiska politik hämnade sig på de småborgerliga diktatorerna. Robespierres verk sedan början av 1794 var omedvetet kontrarevolutionärt, liksom överhuvud i alla hittills förekommande demokratiska revolutioner det till våldet komma högerdemokratiska eller moderat socialreformistiska partiet har slaktat ned de vänsterrevolutionära elementen och därigenom givit kontrarevolutionen fri väg.

Vi återkommer ytterligare till frågan om diktaturen, då denna tydligt framställdes först 1795-1796 i De jämlikas (Babeufs och hans kamraters) sammansvärjning.

3. Författningen av 1793 och socialkritiken.

År 1793 blev det klart för de med socialistisk tankegångar förtrogna revolutionärerna, att det i denna kamp var frågan om en konflikt mellan rika och fattiga, mellan besittande och egenomslösa. Buonarroti, som denna tid stod i intimaste kontakt med revolutionens och massornas ledare, skrev härom:

”Vad som tilldrog sig i Frankrike omedelbart efter republikens skapande är i mina ögon utbrottet av den förhandenvarande tvedräkten mellan rikedomens och privilegiernas anhängare å ena sidan och jämlikhetens eller den talrika arbetarklassens vänner å den andra sidan.”

De rikas och privilegierades hållning till författningen 1793 var självklart fientlig. De avisade den politiska jämlikheten. Däremot var bland jämlikhetens vänner (kommunister och socialreformister) meningarna delade. Babeuf, Buonarroti och deras vänner ansåg den demokratiska författningen visserligen bristfällig, då den förklarade egendomen för okränkbar, men de ansåg den politiska demokratin som ett gott medel att komma fram till ekonomisk jämlikhet. Genom demokratin till socialreformen – givetvis med en mellanstation: diktaturen. Dessa revolutionärer understödde Robespierre och den demokratiska författningen. Till vänster om dem stod den kommunistiske abbén Jacques Roux och hébertisterna, vilka framför allt syftade till en omvälvning av egendomsförhållandena och varnade folket för demokraternas (inclusive Robespierre, Saint-Just m. fl.) illusioner, knep och finter. De anklagade författningen som självisk och folkfientlig, då den lämnade krigsvinnarna, jord- och valutaspekulanterna samt livsmedelsockrarna i fred. Jacques Roux klagade:

”Friheten är bara ett fantom, då en klass är i stånd att hungra ut den andra, då den rike genom sitt monopol har rätt till de fattigas liv och död. Republiken är bara ett fantom, då kontrarevolutionen yttrar sig i fortsatt stegring i livsmedelspriserna, vilka tre fjärdedelar av medborgarna inte kan åstadkomma utan att fälla tårar. Man kommer inte att få sansculotterna till revolutionens och författningens anhängare, så länge man inte gör slut på livsmedelsockrarnas framfart. Det krig, som de rika för inne i landet emot de fattiga, är fruktansvärdare än det, som utlandet för mot Frankrike. – Det är borgarna, som sedan fyra år gör sig rika på revolutionen; värre än godsägaradeln är den nya handelsadeln, som förtrycker oss, ty priserna stiger och stiger utan att man kan se något slut på det. Är då svindlarnas egendom heligare än människornas liv?”

Även Roux uttalar en ärligt folklig mans, en modig kommunistes djupa harm; men var då inte Buonarrotis och Babeufs hållning riktigare? Hade det inte varit bättre, om alla revolutionärt sinnade hade bildat en enhetsfront för att stödja Robespierre i hans demokrati och diktatur men samtidigt gå förbi honom och uppfostra massorna för det sociala ombyggets betydelse? Robespierre behövde massorna för att försvara sig mot Gironden; han hade därför blivit

tvungen att göra dem socialreformistiska koncessioner, om de arbetande folkmassorna hade ställt sig bakom honom och inte emot honom.

Det är mycket viktiga frågor, som man inte kan besvara utan vidare. Franska revolutionens bästa hjärnor var under tiden 1792-1796 icke ense om svaret.

4. Lange och Dolivier.

Under franska revolutionens första år verkade i Lyon i socialkritisk och reformvänlig anda en författare, som kallade sig L'Ange. Han betecknades av den franske historikern Jules Michelet som Fouriers andlige fader. Ett halvt århundrade gick, innan man erfor något närmare om den gåtfulle L'Ange. Jaurès upptäckte i honom tysken Lange, som född i Kehl, uppfostrades i Münster, sextonårig kom till Paris och 1793 arbetade som municipaltjänsteman i Lyon. Jaurès, som studerade Langes numera mycket sällsynta skrifter, säger härom:

1790 publicerade L'Ange (Lange) en broschyr, vari han betecknade 1791 års författning, som han redan kände i utkast, som motsägelsefull, då den börjar med allmängiltiga människorättigheter och sedan indelar medborgarna i aktiva och passiva. De besittande kallar den aktiva, arbetarna passiva, och dock är det de senare som producerar rikedom. De rikas egendom är intet annat än det överskott, som de berövar de arbetande. (I våra dagar säger vi: mervärde.) Lange väntar sig hjälp av de stora människovännerna och av konungen. Hans nästa skrift sysselsatte sig med planen att upprätta jordbrukskooperativa företag på aktier för att avhjälpa livsmedelsbristen och göra slut på livsmedelsockret. Denna plan måste ha givit Fourier, som den tiden var anställd som handelsbiträde i Lyon, en mäktig impuls. Fourier nämner inte L'Ange, men i sitt första arbete, *Quatre Mouvements* (Fyra rörelser), 1808, medger han i företalet, att hela hans plan fått sin utgångspunkt i planen på en jordbruksoperation. Langes grundtankar är: Totalvärdet av i landet frambragta jordbruksprodukter kan inte vara högre än de arbetandes totalinkomst; varje arbetare måste därför kunna leva av sin lön; då emellertid detta icke är fallet, så ligger skulden hos livsmedelsockrarna. Med våld kommer man härvidlag ingenstans. Den enda utvägen är att betäcka Frankrike med ett nät av jordbrukskooperativa företag. Etthundra familjer utgör ett sådant företag. Företagen grundas på aktier, som staten åstadkommer genom ett lån. Fördelarna med den kooperativa produktionen och konsumtionsföreningarna kommer att bli så stora, att även de rika kommer att delta i dem.

En annan reformivrare var prästen *Pierre Dolivier*, som verkade för jordreform. Hans kritiska idéer liknar Spences. Hans positiva förslag är: arvsrättens avskaffande och jämn fördelning av de stora godsens bland bönderna. Hans 1794 publicerade skrift heter *Essai sur la justice primitive* (Essä om den primitiva rättfärdigheten).

V. Babeufs och hans kamraters sammansvärjning

1. Orsak, lösen och mål.

Robespierres störtande i slutet av juli 1794, de kontrarevolutionära elementens erövring av väldet i Konventet och det härpå följande antagandet av den antidemokratiska författningen av 1795 föranledde de socialreformister och jakobiner, som förblivit revolutionen trogna, att förena sig och bilda front mot Direktoret. Bägge de revolutionära riktningarna samverkade; i lugna diskussioner övertygades jakobinerna, att demokrati utan ekonomisk omvälvning är omöjlig, att den politiska revolutionen måste finna sin fullkomning i avskaffandet av de gamla egendomsförhållandena: i införandet av gemensam egendom till jorden, i den allmänna arbetsplikten, i den sociala jämlikheten. En levnadsvandel i dygd och enkelhet, ungdomens uppfostran till gedigna karaktärer, utrotandet av själviskheten och härsklustnaden bör befästa det nya samhällets grundvalar och av Frankrike göra ett mönsterfolk för alla nationer. Ehuru

denna sammansvärjning anknöt sig till namnet Babeuf*, så var denne dock ej den andlige initiativtagaren och ledaren. Han var bara dess offentliga och litterära talesman. Denna rörelses egentlige skapare var Bounarroti.

2. Filippa Buonarroti och den revolutionära diktaturen.

Vi har här att göra med en man, som hör till sin tids största. Rik på vetande men ännu rikare som karaktär. Han var en socialistisk-revolutionär Franciscus av Assisi. Hans bok *Conspiration pour régalité* (Sammansvärjning för jämlikheten, Bruxelles, 1828) är beskrivningen på denna sammansvärjning. Den har en bestickande tjuskraft, som ingen översättning kan återge. *Buonarroti* (eller Bounarotti) härstammade från en italiensk familj, som hade givit världen den store Michel Angelo. Han var född i Pisa 1760, och steg snart till höga hedersämbeten, vilka han dock lämnade, då franska revolutionen utbröt. Först verkade han på Korsika (1790-1792), där den unge Napoleon Bonaparte som beundrande vän anslöt sig till honom, så reste han till Paris, där Konventet anförtrodde honom åtskilliga uppdrag, blev intim vän med Robespierre och fick av Konventet fransk medborgarrätt. I olikhet med Babeuf, som genomgick flera förändringar, höll Buonarroti fast vid tanken, att franska revolutionen åren 1789-1792 endast eftersträvade konstitutionell monarki och borgerlig antijunker-regering, medan från 1792 kampen började mellan besittande och icke-besittande, och att författningen av 1793 visserligen vore från social ståndpunkt dålig men genom sin demokrati ägnad att bistå de icke-besittande i deras kamp, om dessa senare uppfostrades till kommunism. Snart efter Robespierres störtande grundade Buonarroti Panthéon-föreningen (så kallad efter dess mötesplats), som snabbt växte till och i början av 1796 räknade uppemot 17,000 medlemmar samt vann vänner inom Paris' garnisoner.

Föreningens ordförande var Buonarroti. Han samlade kring sig de dugligaste intellektuella, och bildade ett hemligt centralutskott för att förbereda resningen för Direktoriets störtande och författningens avskaffande. Centralutskottet behandlade därefter frågan: Vilken politisk form bör införas, då Direktoret är störtat? Alla var ense om, att man inte genast kunde ge den demokratiska författningen av år 1793 gällande kraft. Bounarroti skriver härom:

”Franska revolutionens erfarenheter och enkannerligen Konventets tvister och misslyckanden visar tillräckligt, att ett folk, vars åsikter bildats under ojämlikhetens och despotismens välde, är föga ägnat att vid en revolutionär nygestaltning genom sin omröstning välja männen, som har i uppdrag att leda och fullända revolutionen. Denna svåra uppgift kan endast anförtros visa och modiga män, vilka helt gripna av fosterlands- och människokärlek, länge forskade efter orsakerna till det allmänna onda, gjorde sig fria från fördomarna och de allmänna lasterna, i vetande står före sina samtida och i förakt för guldets och de banala hedersbetygelserna söker sin lycka i att förskaffa jämlikheten segern. Kanske måste man i början av en politisk revolution, just av aktning för den verkliga demokratin, se mindre på valsedeln än på att lägga högsta makten i visa och starka revolutionära händer.”

Efter långa rådslag, i vilka diktaturens fördelar och nackdelar vägdes mot varann, kom centralutskottet till det resultat, att sedan tyranniet undanröjts skulle de upproriska från Paris och departementen välja en nationalförsamling, som skulle beklädas med högsta makten; det hemliga centralutskottet skulle dock förbli bestående och anställa efterforskningar om kandidaterna samt även eljes vaka över den nya församlingens förhållande.

I dessa rådslag och tankar ligger ursprunget till idén om den sociala revolutionsdiktaturen.

* Francois Noel Babeuf, som i egenskap av jordreformator tillfogade det romerska namnet Gracchus, var född 1764 och förvärvade sig genom sj älvbildning betydande publicistiska kunskaper, tjänade franska revolutionen i ord och skrift, gick Tribune du Peuple i breschen för jordreform och demokrati, dog som socialdemokratisk martyr den 24 maj 1797.

3. Sammansvärjningens resultat.

Bland sammansvärjningens hemliga agenter fanns en kapten Grisel, som förrådde hela planen för Direktoret. Krigsminister Carnot gav den unge general Napoleon Bonaparte i uppdrag att upplösa Panthéon-föreningen och häkta de ledande medlemmarna. I slutet av februari 1796 upplöste han föreningen; den 10 maj häktades ledarna. Över 11 månader varade rannsakingen. Av fruktan för ett uppror av Paris' arbetarebefolkning lät Direktoret föra de häktade till landsortsstaden Vendôme. Här sammanträdde också juryn, som den 26 maj 1797 dömde Babeuf och Darthé till döden, Buonarroti och andra till landsflykt. Babeuf och Darthé försökte genast göra slut på sina liv medels dolkstötar men hindrades och släpades blödande ur rättsalen för att morgonen därpå dö under giljotinen.

Förrädaren Grisel blev senare skjuten av Babeufs äldste son Camille.

Buonarroti stannade kvar i fängelset i Cherbourg, där hans forne beundrare och ”ungdomsvän” Napoleon år 1801 som förste konsul och Frankrikes verkliga härskare erbjöd honom ett högt ämbete. Buonarroti tillbakavisade med förakt hans anbud. 1807 försattes han i frihet och levde så vid Frankrikes sydvästra gräns, där han umgicks med italienska revolutionärer, samt flyttade sedan över till Schweiz och skaffade sig där ett torftigt uppehälle på musik- och språklektioner; utvisad ur Schweiz reste han till Bruxelles, där han publicerade sitt arbete om Babeuf och hans kamrater. Boken utövade ett starkt inflytande på den revolutionär-kommunistiska rörelsen åren 1828-1840. Efter julirevolutionen (1830) reste Buonarroti till Paris, där han hyllades som ett helgon av den revolutionära rörelsen. En av hans lärjungar var Auguste Blanqui; 1834 försökte polisen utvisa Buonarroti ur Frankrike, men den medborgarrätt, han erhållit av Konventet, skyddade den ädle åldringen från landsflykten. Han levde sedan under det antagna namnet Raymond som musiklärare i Paris, där han dog 1837.

VI. Återverkan på Tyskland

1. Ekonomiskt uppsving och politiskt förtryck.

Trettioåriga krigets härjningar var ännu under adertonde århundradets första år smärtsamt synliga i stad och på landsbygd i hela Tyskland. Hela byar i Central- och Syd-Tyskland låg föröddade; många städer var nästan avfolkade; handel och näringar föreföll prisgivna åt förfallet; endast i Leipzig och Hamburg märktes handelsandan; de – och inte de talrika världsliga och andliga furstehoven – var det ödelagda nationella livets oaser. Svårt hade det mycket prövade tyska folket att bota sina sår, ty furstarnas slöserilystnad, godsägarnas girighet och byråkratins auktoritetsdyrkan och pedanteri tyngde det med bördor och hindrade läkningsprocessen. Först efter mitten av adertonde århundradet blev det bättre. Den industriella revolutionen i England och Frankrike, jordbrukets uppblomstrande i England och Holland, den franska upplysningslitteraturen och den till heders komna nationalekonomien återverkade materiellt och andligt gynnsamt på de tyska landen. Dels genom regeringens understödjande hand – särskilt den med västerländsk kultur förtrogne Fredrik den store –, dels genom det stärkta initiativet hos de tyska jordbrukarna, näringsidkarna och köpmännen höjde sig det ekonomiska livet; nya produktionsmetoder infördes, linne- och siden manufakturerna gynnades, jordbruket gjorde bekantskap med nya driftmetoder. De sista årtiondena av adertonde århundradet uppstod jordbruksföreningar och tidningar (Breslauer ökonomische Nachrichten, Berliner Landwirtschaftsbibliothek, Journal für Gartenkunst och t. o. m. en ökonomische Enzyklopädie).

I Hamburg grundades ett ”Sällskap för befordran av konsterna och de nyttiga näringarna”, Hamntrafiken var där redan tämligen livlig, särskilt efter Amerikas oavhängighetsförklaring (1776), då amerikanerna undvek de engelska hamnarna och uppsökte tyska. C:a 2,000 fartyg

löpte årligen ut och in i Hamburg, härav endas 150-160 egna; likaså uppstod där sjöförsäkringsbolag, som uppgavs utställa försäkringspoliser för 60-120 millioner taler om året.

Linnemanufacturens säte var Schlesien, Oberlausitz, Bielefeld, Osnabrück- och Mindendistrikten. Man värderade Tysklands linneutbyte till 20 millioner taler pr år.

Av stort intresse är den ännu alltjämt läsvärde Justus Möasers uppgifter. Han klagar (1769) över det tyska hantverkets nedgång till följd av fabrikernas konkurrens:

”Denna olägenhet kan”, skriver han, ”icke undgås, med mindre än att rikt folk måste bli hantverkare. Då guld- och silver, fabrikanten, hatt- och strumpfabrikanterna på många platser bor i palats och åtnjuter alla fördelar, som erfarenhet, klokhet, uppförande och rikedom kan ge: varför skulle en mästare hattmakare och en mästare strumpmakare, om de kommer lika långt som de förra, inte kunna uppnå samma anseende?” (Justus Möser, urval av hans skrifter, 1914, s. 42 ff., 65 ff.)

Ljus är också Georg Forsters skildring (1790) av fabriksföretagen i Aachen (man bör bara erinra sig, att uttrycket fabrik hos honom inte får tas i nuvarande mening utan den tiden bara betyder manufakturverkstad):

”Trycket och hatet mot protestanterna är orsaken till, att man anträffar så många fabriker utanför Aachen. Burscheid, där de heta källorna finns, har stora tyg- och synålsfabriker. – Likaså Vaals. Vad det gläder mig att höra Elberfeld, Vaals och Smyrna nämnda på samma gång! Ty tygerna här går landsvägen över Triest till Venedig och därifrån till Turkiet. Kvaliteten är utmärkt och man bearbetar endast spansk ull av finaste slag.” (Georg Forster: Briefe und Tagebücher, 1790. Upplaga Leitzmann, Halle, 1893, s. 17, 139.)

Schlesiens gruv- och bruksväsen gjorde framsteg; där lär årligen Ila framställts metaller till ett värde av 12-14 millioner taler. Kring år 1780 producerade Sachsen redan 70,000 dussin strumpor och handskar. Leipzigermässans omsättning värderades till 18 millioner taler årligen.

Allt som allt uppenbarade sista kvartalet av adertonde århundradet ett nytt uppsving i det tyska ekonomiska livets dådkraft. (Se Biedermann: Deutschland im 18. Jahrhundert, I, och Jaurès: La Convention, I.) Och mot denna ekonomiska driftighet och skaparkraft svarade frambrytandet av de andliga energierna i litteratur, teologi och filosofi, som besjälades av en framåtsträvande, framstegsvänlig och liberal anda. Så mycket smärtsammare kände dess diktare och tänkare den politiska efterblivenheten, serviliteten, förtrycket och slaveriet, som landsfurstarna och adeln höll folket i. En av denna tids visaste och politiskt mest bildade diktare, *Christoph Martin Wieland*, framställde bilden härav i Den gyllene spegeln på följande sätt:

”I de små tyrannernas ögon har folket inga rättigheter och furstarna inga plikter. De behandlade det som en hop levande maskiner, vilka hade att arbeta åt dem och inte kunde göra anspråk på någon vila, bekvämlighet eller nöje. Hur tungt det än är att föreställa sig möjligheten av ett så onaturligt tänkesätt, så är dock intet vissare än att furstarna har kommit därtill att de betraktar sig själva som en klass av högre väsen..., för vilkas godtycke naturen står till tjänst, för vilka allt är tillåtet och av vilka ingen har rätt att kräva något. Undersåtarnas slaveri gick så långt, att de måste anse det fall, då man undantagsvis medgav dem mänsklighetens allmänna rättigheter, som en oförtjänt nåd.”

I denna dystra bild finns inte ett streck för svart målat. Wieland hade väl företrädesvis syd-tyska förhållanden för ögonen, men inte heller i Preussen under Fredrik den store kunde man tänka på en frimodig politisk kritik. Den modige *Lessing* skrev härom till Nicolai:

”Låt bara någon gång någon försöka att i Berlin säga den förnäma hovpöbeln sanningen, låt någon uppträda i Berlin och höja sin röst för undersåtarnas rättigheter gentemot utsugning och despotism, som det nu dock sker t. o. m. i Frankrike och Danmark, och ni ska snart få erfara, vilket land som intill denna dag är det mest slaviska land i Europa.”

Ur motsatsen mellan ekonomisk uppgång och politiskt tryck hämtade den klassiska tyska litteraturen en stor del av sin kraft. Den är dock förnämligast borgerlig. Schiller är dess klassiska representant; han var själen i sista kvartalet av adertonde århundradet, den tid då den moderna tyska bourgeoisin uppstod, medan Goethes anda omfattade hela århundraden: från renässansen och djupt in i nittonde seklet. Andra andar vände sig helt till estetiken och stannade i renässansen, som Winckelmann och Heinse. I få årtionden trängde sig i de tyska landen hela Väst-Europas sedan femtonde århundradet skapade själsarbete samman, som ville man med alla krafter på en gång ta in det försummade. Även Schiller befattade sig livligt med estetiska problem, men han förblev dock borgerligt-moralisk och såg ”i det välgörande medelståndet skaparen av hela vår kultur, vari en varaktig lycka för mänskligheten mognar fram” (det akademiska installationstalet ”Vad betyder och i vad syfte studerar man universell historia?”, Jena, 1790).

2. Kommunism hos Wieland och Heinse.

Liksom det ekonomiska uppsvinget så har även Tysklands tankeliv och dikt mycket att tacka engelska och franska tänkare och diktare för. Den tyska upplysningsfilosofien, dramat, romanen, rättsfilosofien, den politiska och sociala kritiken sedan adertonde århundradets mitt påverkades av Locke, Shaftesbury, Richardson, Fielding, Hume, Rousseau. T. o. m. Kants filosofi skulle ha varit omöjlig utan Occam, Locke, Berkeley och Hume. Man ser av denna uppräkningslista, att det franska inflytandet under sista fjärdedelen av adertonde århundradet avtog, medan det engelska stärktes.

Så länge den tyska borgarklassen ännu var svag, dominerade det franska inflytandet, ty de landsfurstliga hoven inbillade sig vara små Versailles; varje furste härmade efter Ludvig XIV; vad som kom från Paris föreföll dem vara ett stöd för enväldet. Läget ändrade sig sedan mitten av aderton.. de århundradet: tyska borgardömet började resa sig, och snart började den litterära kampen mot det franska hovdramat och överhuvud mot de franska inflytandena. Man upptäckte den engelska litteraturens borgerliga karaktär och föredrog den. Av fransmännen kvarstod bara Rousseau, som själv var god borgare trots sina socialkritiska sidosprång.

Den diktare och kritiker, som utförde denna omsvängning i dramat, tidens spegel, var G. E. Lessing.

Den litterära oppositionen mot den landsherrliga despotismen, mot byråkratgodtycket och poliskitsligheten skärpte det politiska tänkandet och väckte sinnet för statsvetenskapliga problem, för författningsfrågor och social kritik. En av de bästa litterära talesmännen för denna riktning var *Christoph Martin Wieland* (1733-1813), en älskvärd kåsör, munter och själfull i formen, allvarlig och klar i sak och utrustad med ett förvånande vetande om antiken och den västeuropeiska nya tiden. Hos honom har vi i vårt sammanhang att göra med *Den gyllene spegeln* (1772) och *Diogenes'* av Sinope efterlämnade papper. Samtliga statsvetenskapliga och socialkritiskt-psykologiska problem behandlas här i västeuropeisk anda – i upplysningsfilosofiens, liberalismens och humanitetens anda, sådana dessa framställdes årtiondena före franska revolutionen. Det är självklart, att också Wieland såg idealet i att ”leva efter naturen”. Han skildrar också ett samhälle utan våld och tvång, i fullkomlig jämlikhet, men han medger, att det kommunistiska idealet låter förverkliga sig endast inom ett till folknumerären fåtaligt samhälle, medan komplicerade samhällen behöver en regeringsapparat med en vis furste i spetsen och människovänliga lagar. Han låter en gammal medlem av ett kommunistiskt samhälle berätta:

”Vår lilla nation, som består av ungefär 500 familjer, lever i fullkomlig jämlikhet, där vi inte behöver annan åtskillnad än naturen själv, som älskar mångfalden, gör bland människorna. Kärleken till vår författning och vördnaden för de gamla, vilka vi anser för dennas bevarare, är tillräcklig att bland oss upprätthålla ordning och lugn, frukterna av överensstämmande grundsatser

och böjelser. Vi betraktar oss alla som en liten familj, och de små misshälligheter, som kan uppstå emellan oss, kan liknas vid de förälskades gnabb eller en övergående tvist mellan tillgivna syskon. – Från åttonde till tolfte året får våra barn så mycket undervisning de behöver för att kunna vara lyckliga som medlemmar av vårt samhälle. Från tolfte till tjugonde året är alla våra pojkar herdar, alla våra flickor herdinnor. Jordbruket sysselsätter männen från tjugonde till sextionde levnadsåret: trädgårdsskötseln överlåtes åt de gamla. Silkesodlingen, bearbetningen av bomullen och silket, omvårdnaden om blommorna och hela den inre hushållningen tillhör våra hustrur och döttrar.”

Tillväxer befolkningen, så anlägger man nya kolonier. Ynglingar, hos vilka det visar sig äregirighet och oro, får tillfälle att se världen och i utlandet sysselsätta och göra gällande sin begåvning, ty i det kommunistiska samhället stör dessa anlag enkelhetens och moderationens, jämlikhetens och broderskapets seder. (Wieland: *Der goldene Spiegel*, Reclam-upplaga, s. 61 ff.) I Diogenes' av Sinope efterlämnade skrifter förebrås en rik korinthier vid namn Philomedon, att hans lättjefulla liv skadar staten och att en fattig vattenbärare står högre än den rikaste lätting. På Philomedons argument, att han sysselsätter och föder så många slavar och arbetare, svarar Diogenes:

”Det klarar dig inte på långt när, min gode Philomedon. Vem ger dig rätt att betrakta människor, som av naturen är dina likar, som din egendom? 'Lagarna', kommer du att svara; men förvisso icke naturens lag utan lagar, vilka för sin bindande verkan har att tacka det uttryckliga eller tysta fördrag, på vilket hela den borgerliga samhällsordningen stödjer sig. Ty vad annat än denna nödgar dina slavar till en lydnad, som de snart skulle uppsäga dig om de icke hölles i tygeln av en så fruktansvärd makt? Och kan du inbilla dig, att bland alla de friborna, som arbetar åt dig för lön finns en enda, som inte hellre skulle sluta därmed, om inte trängande behov eller begäret att göra sig rik gjorde honom till din frivillige slav? Anser du inte, att de flesta i stället för att genom besvärligt arbete några dagar tjäna av dig knappa tiotusendedelen av dina inkomster, skulle mycket hellre ligga på din plats mellan den leende Venus och Bacchus, glädjens givare, på en vällustig bädd och för de tjugo talanter, vilka de årligen utan den ringaste möda hade att inhösta – ty även detta överlåter du åt din förvaltare – låta tiotusen andra människor arbeta åt dem? Ja, det råder intet tvivel om, att de flesta, om de tordes, skulle göra sig den mycket enkla reflektionen, att de kunde bespara sig den mödan, om de sammanträdde några stycken och med våld bemäktigade sig din förmögenhet. Vad annat säkerställer dig mot denna fara än den borgerliga polisen och lagarnas skydd, av vilkas handhavande beror hela giltigheten i fördraget: jag arbetar åt dig för att du ska betala mig? – Låt oss anta ännu ett fall, Philomedon, vilket är så möjligt, att vi i själva verket inte ett ögonblick kan vara säkra på att inte få se det förekomma. Tio tusen människor har obestriddigen nitton tusen åtta hundra armar mer än ett hundra människor. Nu är intet vissare än att för varje hundratal av dina likar i hela Achaja finns åtminstone tiotusen, som skulle ha mera att vinna än förlora på en statsförändring. Antag alltså, att det en gång fölle dessa tio tusen in att räkna ut sin arms numerär, och att facit av deras räkning vore, att de begagnade sig av sin övermakt till att kasta ut er rika från edra gods och företa en ny delning? Så snart staten tar slut, börjar ånyo naturtillståndet, allt faller tillbaka i den ursprungliga jämlikheten och – kort sagt: du skulle inte få någon större andel än den årligen hantverkaren, som tillverkar din fotbeklädnad. Denna enda lilla omständighet skulle försätta dig i nödvändigheten att antingen arbeta eller – leva av så litet som Diogenes; och förmodligen skulle det ena förefalla dig lika främmande som det andra.” (Man ser, hur bekant naturrättesläran var den tiden.)

Wieland fortsätter härefter:

”Men om detta är riktigt, så behöver vi inte flera bevis för, att den första bästa bäraren i Korinth är mer förtjänstfull än du. Ty för det torftiga underhåll, samhället ger honom, arbetar han i dess tjänst. Du däremot, som det årligen ger tjugu talenter att förtära, gör ingenting för samhället; eller åtminstone på sin höjd är hela din förtjänst om staten den hos en humla, som förtär bästa delen av den honung, de arbetande bien med möda samlar, utan att göra annat härför än skaffa staten unga invånare; och tillåt mig säga, att du skulle inte ens göra detta, om inte nöjets eggelse verkade kraftigare på dig än känslan för dina plikter mot samhället.”

Wielands lärjunge var *J. J. Wilhelm Heinse* (1749-1803), fylld av renässansens ande och begåvad med avsevärd litterär kraft. I sin *Ardinghello* (1787), som består av dialoger om konst och filosofi och översvallar av kärlek till antiken, låter författaren i slutet av sitt arbete en moderat kommunistisk stat uppstå. På en av de grekiska öarna upprättar några personer en stat och ger den en författning efter mönster av Platon och Lykurgos, dock med hänsyn tagen till många av Aristoteles' invändningar. (Jämför ovan band I, s. 74-78.) Även Macchiavellis *Fursten* lästes, men endast "far att bevara oss för denne":

"Platons dubbla medborgarstånd, där den ena klassen innehar äreposterna och den andra ska sköta jordbruket, undvek vi visligen men behöll egendomsgemenskapen trots Aristoteles. Den massa ont, som vi därigenom fördrev, var alltför stor, och den skarpsinnige prövaren av alla på hans tid bekanta republiker synes oss inte tillräckligt ha lagt av uppfostrans fördomar. Emellertid förefanns alltjämt egendom, nämligen offentliga belöningar, och vad han förde med sig fick envar behålla till sina dagars ända. Vidare var kvinnorna, enligt Sokrates upphöjde lärjunge, om ock endast i viss mån gemensamma och likaså männen, d. v. s. envar hade full frihet till sin person och alla våldsdåd bestraffades hårt. För god ordning var det samtidigt väl sörjt; män och kvinnor bodde avsondrade från varann."

Tio procent av kvinnorna hade rösträtt i alla allmänna affärer; i kvinnofrågor berodde allt av kvinnornas bifall. "Så svingade kärleken i allra högsta frihet sina vingar; alla ivrade att vara vackra och älskvärda. – Vad befolkningen angår, ville vi i fortsättningen inrätta oss i enlighet med spartanen, om vilken den förvånade Delfi-prästinnan inte visste, huruvida hon skulle hälsa honom som dödlig eller som gud; barnen tillhörde staten. – Kort sagt, vi undvek alla de olägenheter, som Aristoteles och delvis redan Aristofanes i sin *Ecclesiazuserna* berör i fråga om sådana institutioner."

I Heinses kommunistiska stat fanns det ännu slavar; likaså förbereddes ungdomen för kriget. Alldeles som i de antika kommunistiska republikerna. 3. Socialt-religiösa kätterska strömningar: Weishaupt (illuminater).

Medan hos Wieland och Heinse antiken är utslagsgivande, tar illuminaternas och Lessings sociala och politiska tänkande en religiöst-kättersk vändning; det medeltida kätteriet lever upp hos dem, men det är i främsta rummet inte längre frågan om den manikeiska kampen mellan gott och ont utan om mänsklighetens fortskridande till en högre nivå, till andlig fullkomning, om ett befordrande av den gudomliga planen till mänsklighetens uppfostran, till förlossning ur statstvånget, ur andligt och ekonomiskt tryck.

Detta var illuminaternas hemlighet; Lessing däremot uttalade dessa tankar öppet.

Illuminaterna (de upplysta) utgjorde en hemlig orden i stil med frimurarna, med vilka de hade mycket gemensamt. De kallade sig ursprungligen perfektibilister (fullkomnare) och verkade åren 1776-1784. Deras grundläggare var Adam Weishaupt (1748-1830), en katolsk professor i naturrätt och kanonisk rätt vid universitetet i Ingolstadt, en f. d. jesuitlärjunge, senare motståndare, som gjorde till sin uppgift att med hjälp av jesuiternas organisatoriska medel bekämpa kyrkokristendomen, despotismen, okunnigheten och ofriheten och grunda ett rike av frihet och jämlikhet för hela människosläktet. Medlemskapet var hemligt och endast lärda, diktare, präster, lärare, höga ämbetsmän, furstar och andra inflytelserika och mäktiga personligheter kunde upptas i orden. Illuminaterorden hade tre klasser med flera underavdelningar, beräknade på att göra urval bland medlemmarna och endast låta de dugliga nå fram till de högsta graderna. Till orden hörde exempelvis: Herder, Goethe, den bekante Berlinbokhandlaren Nicolai och hertigarna av Gotha, Weimar och Braunschweig. De senare måste endast ha tillhört de lägre graderna, där det bara var tal om upplysning och bildning men icke om slutmålen. En av ordens bästa propagandister åren 1780-1783 var friherre *von Knigge*

(1752-1796), författaren till den mycket lästa boken *Umgänge med människor*. Jag är böjd att anta, att även Lessing stod illuminaterna mycket nära eller kände till deras läror; hans vän Nicolai måste ha invigt honom i dessa.

En karaktäristisk bild av tidens stämningar ger Knigge, då han berättar, att "prästernas bedrägeri upprört nästan alla människor mot den kristna religionen" men samtidigt gjorde dem till svärmare; ävenså hade furstarnas despotism överallt som motverkan framkallat en frihetsdrift. (Avtryckt i *Nachtrag von Originalschriften der Illuminatensekte*, München, 1787, I, 104-105.) Dessa strömningar använde Weishaupt till att förverkliga sin befrielseplan; hans pseudonym var betecknande nog Spartacus. Då man vid den tiden inte kunde tänka på att organisera folkmassorna, så skulle endast tidens andliga ledare fyllas med hans idéer för att genomföra en fredlig revolution.

Weishaupts tanke-system var ungefär följande: Naturen befinner sig i en utvecklingsprocess från lägsta till högsta; de olika arterna, graderna och formerna, som naturen uppvisar, är endast förändringar hos ett och samma väsen. Men också det, som endast ser ut som en fullt utbildad art, kan måhända åter vara det lägsta steget till en ny, högre förändring. Drivfjädrarna till denna utvecklingsprocess är behovet. Nya behov skapar nya utvecklingsperioder:

"Ur varje tillfredsställt behov uppstår åter ett nytt, och människosläktets historia är historien om dess behov, hur det ena uppstår ur det andra; och denna historia, denna härstamning, denna utveckling av behoven är historien om hela människosläktets fullkomning, ty efter den rättar sig kultur, sedeförfining, utveckling av de latenta själskrafterna; med utvecklingen av dem ändrar sig samtidigt levnadssättet, det moraliska och politiska tillståndet, begreppen om lycka, människornas uppförande mot varann, deras förhållanden inbördes, hela läget i resp. samtida värld."

Människosläktets lägsta nivå var vildheten, den råa naturen; ringa var behovens krets, men i stället åtnjötts till fullo "frihet och jämlikhet, mänsklighetens bägge yppersta hävor". Men det låg i Guds och naturens plan att uppfostra människorna till högre kultur. Med människosläktets förökning började det saknas livsmedel; människorna uppgav nomadlivet, blev bofasta, odlade jorden, skapade privategendom; de starka och kloka fick väldet över de svagare medlemmarna, då dessa inte längre kunde tillfredsställa sina behov genom egen kraft och behövde de förras hjälp; och när någon är hjälplös, förlorar han också friheten. Så försvann frihet och jämlikhet och samtidigt också säkerheten mot kränkningar och angrepp. Behovet av säkerhet föranledde människorna att grunda stater och förläna enskilda människor hela sin makt. Detta förde till despotism, som i stället för att ge alla säkerhet och frihet undertrycker alla och fyller alla med fruktan. Skilda åt i fiendliga stater hemföll människorna åt nationalismen och patriotismen; att hata och döda andra människor betraktades som dygd; ja, t. o. m. människorna i en och samma stat blir genom lokalpatriotism och egoism fiendligt sinnade mot varann. Ur detta eländiga läge kan folkmassorna icke befria sig genom egen kraft; endast en hemlig organisation av upplysta, som eftersträvar människosläktets fullkomning, är i stånd till en sådan gärning. Det gäller att återföra människorna till den ursprungliga friheten, men icke i vildhetens och råhetens tillstånd utan i en mycket högre samhällsordning. Och det är också religionshistoriens mening. Edens trädgård är symbolen för det av frihet och jämlikhet utmärkta naturtillståndet; syndafallet betyder slaveriets inträdande och grundandet av stater (tvångsregeringar); Jesus' av Nasaret uppträdande och verksamhet gällde återinförandet av förnuftsrieten, människokärleken, friheten och jämlikheten. Ty endast genom en andens revolution kan människorna bli myndiga, sedliga, fria och jämlika.*

* *Weishaupt*: Anrede an die dirigierenden Illuminaten, avtryckt i *Nachtrag von Originalschriften*, München, 1787, II: 44-121.

Illuminaterorden angavs 1784 för bayerska regeringen, som upplöste den och grymt förföljde de av dess medlemmar, som inte lyckades rädda sig genom flykten. Weishaupt flydde till Weimar, där han levde som hovråd.*

4. Gotthold Ephraim Lessing.

Lessing växte upp i prästerlig atmosfär och ämnade ursprungligen ägna sig åt teologien. Genom filosofiska och litterära studier och genom umgänge med rationalister och deister kommen bort från sitt ursprungliga mål, vände han dock ofta tillbaka till allvarliga religiösa och teologiska forskningar, läste flitigt kyrkofäderna och högst sannolikt också de medeltida kättarna. Hans kristendom antog en socialt-etisk-praktisk karaktär. Betecknande härför är hans första utflykt på det teologiska området: hans Försvar för herrnhutarna (1750), där han ställer den urkristna själsstämningen och vandeln över all världsvishet och skolastisk spetsfundighet. Han skildrar där en urkristen, som lär oss ”umbära rikedomen, ja, fly den, vara obönhörliga mot oss själva, overseende med andra, högakta förtjänsten, även om den är överhopad med olycka och smälek, och försvara den mot den mäktiga dumheten”. Mot slutet av hans kampfyllda liv stod de socialt-kristet-kätterska idéerna i centrum av hans andliga skapande.

Som ovan nämnt torde också G. E. Lessing ha blivit åtminstone själsbefryndad med illuminaterna. Hans socialt-religiöst-kätterska idéer återfinnes i hans Samtal för frimurare och främst i Människosläktets uppfostran. Bägge skrifterna infaller under illuminaterordens första år. Den första skriften är betecknande nog ägnad hertig Ferdinand av Braunschweig, medlem av illuminaterorden. ”Även jag”, säger Lessing i företalet, ”var vid källan och öste.” I andra samtalet har vi teorien om människans syndtillstånd i staten; staterna skiljer människorna åt; de skapar klyftor och skiljemurar inte bara mellan folken utan också mellan människorna i en och samma stat. Det vore därför ”högeligen att önska, att det i varje stat funnes män, som vore höjda över folkets fördomar och noga visste, varest patriotism upphör att vara dygd”. Och ännu en sak: Det är inte nödvändigt med goda gärningar utan det gäller skapa ett tillstånd, där välgörenheten kan undvaras – så säger Lessing i första samtalet, vilket endast kan förstås så, att det måste upprättas ett tillstånd av frihet och jämlikhet, ty endast i ett sådant tillstånd är det sörjt för envar.

I Människosläktets uppfostran behandlar Lessing tanken om mänsklighetens utveckling från vilt tillstånd till fullkomning. Världshistorien är den planmässiga verkan av en gudomlig process, i vilken mänskligheten blir mogen för den tredje tidsåldern.

Den tredje tidsåldern – det är Joakims från Floris och de medeltida kättarnas lära; det är Det eviga evangeliets lära (jämför band I s. 226). Lessing, som måste ha sysslat mycket med religiöst-mystiska frågor, kände den:

”§ 86. Den kommer förvisso, ett nytt evangeliums tid, som lovats oss t. o. m. i Det nya förbundets elementära böcker.

§ 87. Kanske hade vissa svärmare från trettonde och fjortonde århundradena uppfångat en stråle av detta nya eviga evangelium och tog fel endast däri, att de förkunnade dess inbrott såsom nära.

§ 88. Kanske var deras trefaldiga ålder för världen inte någon så tom inbillning, och förvisso hade de inga dåliga avsikter, då de lärde, att Det nya förbundet måste bli lika antikverat som Det gamla blivit...

§ 89. Det var bara det, att de trodde sig kunna utan upplysning, utan förberedelse, med ett slag göra sina samtida, som ännu knappast vuxit ur barndomen, till män, som vore värdiga sin tidsålder.

* Under franska revolutionen beskyllde reaktionen jakobinerna för att ha hämtat sina läror ur tyska källor: ur Weishaupts skrifter. (*Jaurès: Convention, II:1529 ff.*)

§ 90. Och just det gjorde dem till svärmare. Svärmaren kastar ofta mycket riktiga blickar in i framtiden; men han kan inte avvakta denna framtid. Han önskar denna framtid påskyndad och önskar att den ska påskyndas genom honom. Det, vartill naturen behöver årtusenden av tid, ska mogna i ett ögonblick av hans tillvaro...

§ 91. Gå ditt omärkliga steg, eviga försyn! Låt bara mig inte förtvivla om dig för denna omärklighet, även om dina steg skulle tyckas mig gå tillbaka! – Det är inte sant, att den kortaste linjen alltid är den raka.

§ 92. Du har på din eviga väg så mycket att ta med dig! Och så många sidosteg att ta! Och hur, i fall det nu vore så gott som uppkärlat, att det stora, långsamma hjulet, som bringar människosläktet närmare dess fullkomning, kunde sättas i rörelse genom smärre, snabbare hjul?"

Och det tar tid, tills alla hjulen blir gripna av framsteget och satta i rörelse för att – trots allt motstånd – befördra det stora hjulets svängkraft.

5. Friedrich Christoph Oetinger.

En teolog av omfattande beläsenhet i patristisk, rabbinsk och mystisk litteratur, i filosofi och naturvetenskap, av innerlig fromhet och stark social känsla var den schwabiske prästen *Friedrich Christoph Oetinger* (f. i Göppingen 1702, d. som prelat 1782). Han studerade i klosterskolorna i Bebenhausen och Blaubeuren och sedan i Tübingenstiftet, där han senare var repetent. Hans självbiografi är ett utomordentligt lärorikt dokument för kunskap om det religiösa livet i adertonde århundradet. Oetinger läste Jakob Böhme och stod i personligt och skriftligt umgänge med herrnhutarna. Av vikt för vårt tema är Oetingers skrift *Gyllene tid* (1759-1761), där han behandlar det tusenåriga riket och utvecklar följande sociala grundsatsar och läror:

"För sann lycksalighet i ett rike fordras tre betingelser: 1. Att undersåtarna i all den mångfald, som tillhör ordningen, med all ståndåtskillnad äger *en jämlikhet sinsemellan*; envar bör finna sin lycksalighet i den andres, sin glädje i alla de andras glädje och därigenom bör envar vara en friherre vid sidan av de andra (Mika 4: 4). 2. Att de har *egendomsgemenskap* och inte känner förnöjelse över ägodelar därför att de är egendom. Av naturen har envar för sitt bruk lika mycket anspråk på den andres ägodelar som den andre på hans. 3. Att de *icke fordrar något av varann som skyldighet*. Ty om allt funnes i överflöd, så behövde det inte finnas något välde, ingen egendom, inget tvunget och genom välde avtvunget beroende. Envar vore villig att ge den andre, om han behövde något, utan tvång; på sin höjd skulle man byta det ena mot det andra, och pengar skulle icke vara i bruk. –

Med dessa tre betingelser skulle rätten vara kommen ur det visa bruket av livskrafterna; envar hade rätt till vad visheten hade låtit honom finna. Nu har emellertid på grund av krafternas svaghet uppkommit personernas ojämlikhet, på grund av bristen på ägodelar egendomen och på grund av nödvändigheten att betjäna sig av andras tjänst och arbete tvånget, slutna avtal och fördrag: då har naturens ursprungliga rätt från den inre livskraften måst stödjas med den skrivna rätten. Den skrivna rätten har anvisat och pålagt dels personerna deras makt, dels saken dess behärskande i egendomen, dels handlingarna deras förbindande kraft och tvång.

Som nu dessa tre betingelser för lycksaligheten bestod i paradiset men motsatsen härtill uppkom efter syndafallet, så kommer i den gyllene tiden förhållandet mellan jämlikheten och makten, egendomsgemenskapen och privatägandet därav samt friheten från tjänstskyldighet och skyldigheten att arbeta, att modereras så till vida, att åtminstone likheten, egendomsgemenskapen och friheten från tjänstskyldighet och ingångna fördrag i allo har företrädet."

I dessa satsar av Oetinger ligger kvintessensen av den kristna teologiens sociala läror. (En sammanfattning av O:s läror ger C. A. Auberlen i *Theosophie F. C. Oetingers*, 2 uppl., Basel, 1859.)

6. Fichte och hans socialhushållning.

En landsman till Lessing, en kraftfull nationell demokrat, en av Tysklands mest temperamentsfulla män och tänkare var *J. G. Fichte* (1762–1814); som politiker och talare står han som den ideala ur bilden för de senare republikanska folkrepresentanterna av 1848. Av hans skrifter är för vida folkkretsar i våra dagar aktuella endast hans *Tal till tyska nationen*; de är mycket läsvärda. Allt annat tillhör redan det tyska själsarbetets historia. Hans utbildningsår inföll under en tid av jäsning och missnöje med Tysklands politiska och religiösa förhållanden, så som vi förut antytt. Inte underligt, att han ursprungligen var världsmedborgare och religionskritiker och likt sin svåger Klopstock entusiastiskt hälsade utbrottet av franska revolutionen samt betraktade kriget mot revolutionen icke som ett krig mellan tyskar och fransmän utan som ett despoternas angrepp mot friheten. Det var honom likgiltigt, om ”lothringaren och elsassaren för framtiden skulle finna sin stad och sin by i de geografiska läroböckernas kapitel om Tyska riket” eller ej. År 1793 betecknade höjdpunkten av hans revolutionära tänkande: han gisslade censuren, försvarade franska revolutionen och sysselsatte sig livligt med problemet om en idealstat eller, som det heter hos Fichte, förnuftsstat. Den tiden var han en verklig jakobin. Visserligen hade han också senare radikala ögonblick, då han varit beredd att jaga bort alla tyska furstar för att skapa tyska folkets enhet, detta folk som han tillskrev en hög socialpolitisk uppgift; särskilt åren 1807 och 1813 var han eld och lågor mot alla absolutistiska reaktioner, men i det stora hela blev Fichte sedan 1794 i växande grad religiöst mystisk, politiskt nationell, socialekonomiskt småborgerlig. Man bör bara i allt detta minnas, att Fichte som personlighet var större än sina idéer och att dessa därför ser större ut än de i verkligheten var. Det var något proletärt trotsigt i denne man, men de tyska förhållandenas småborgerlighet i dessa tider tryckte ned honom.

I sina *Tal till tyska nationen* tillropar han sina landsmän:

”Det finns ännu bland alla folk sinnen, som alltjämt inte kan tro, att de stora löftena till människosläktet om ett rättens, förnufts och sanningens rike är fåfängliga och ett tomt bedrägeri, och vilka därför antar, att den nu rådande järntiden endast är en genomgång till ett bättre tillstånd. Dessa, och i dem hela mänskligheten, räknar på er. – Den gamla världen med sin härlighet och storhet såväl som med sina brister har sjunkit genom sin egen ovärdighet. Finns det sanning i vad i dessa tal har påvisats, så är det under alla omständigheter i er, som den mänskliga fullkomningens frö mest avgjort ligger. – Det finns därför ingen utväg: om ni sjunker så sjunker med er hela mänskligheten.”

Fichte uttalade dessa ord sedan Tyskland ockuperats av fransmännen (1807-1808). Tyska folket kunde inte rädda sig med de gamla politiska metoderna och formerna; ”kampen med vapen är slutad; om vi vill, reser sig den nya kampen – grundsatsernas, sedernas, karaktärens”. Tyska folket kunde pånyttfödas och verkställa hela kulturens pånyttfödelse genom det uppoffrande arbetet på förverkligandet av förnufts och sanningens utlovade rike. ”Den nya världens morgonrodnad har redan brutit in, förgyller redan bergens toppar och förebildar den dag som ska komma.” Trots dessa underbara ställen, som nu – efter världskriget – lika väl skulle kunnat vara skrivna av en revolutionär tysk socialist, är Fichtes *Tal till tyska nationen* alltigenom, nationella och beräknade att i den tyska förödmjukelsens tragiska timma höja folkets nationella medvetande, stärka det, driva ut allt efterapande av franska seder och förbereda det för det avgörande kriget mot de främmande och inhemska underkuvarna. Som sagt, Fichte var nationell demokrat, republikan – idealet för en 1848 års man.

Socialekonomiskt var han en småborgerlig reformist. Hans idéer på detta område föreligger i *Den slutna handelsstaten*, som han publicerade 1800 och där han nedlade sina tankar om folkhushållningen och den praktiska politiken. Fichtes socialekonomiska plan var ett statligt reglerat, autarktiskt (själv tillräckligt) samhälle, där varje arbetande, avskild i sitt yrke, skulle

ha en blygsam, enkel men garanterad utkomst. Det är ett långt språng från Platons förnuftsstat till Fichtes ”slutna handelsstat”.

Fichte är emot ekonomisk konkurrens, emot frihandel, mot tendensen till världshushållning; han ser i dessa företeelser och strävanden källorna till bedrägeriet, förfördelningen, tvisterna, folkhatet och krigen. Han önskar en nationellt slutet, av utlandet oberoende hushållning – ett slutet, avrundat, stort område med säkra gränser, där allt, som är nödvändigt för tillfredsställandet av livets enkla behov, kunde produceras och utbytas. Jorden tillhör egentligen Gud, världens skapare, men bruket av jorden tillhör dem som odlar den. Först bruket av jorden och de andra materiella ämnena ger dem, som arbetar produktivt därpå, rätten till uteslutande nyttjande. Detta ägande av bruket av tingen uppstod, enligt Fichte, genom inbördes avtal mellan medborgarna, vilka delade sig i bruket av tingen. Alltså: icke besittningstagandet utan det produktiva eller eljes nyttiga bruket av tingen skapar egendomsrätten.

I teorien må detta se socialistiskt ut, i praktiken har emellertid Fichtes egendomslära ingen som helst betydelse. Det skulle inte vara svårt för agraradeln att även i kraft av bruket göra gällande sin rätt till besittning av jorden. Fichtes egendomslära hindrar heller inte handeln med jordegendomar, då säljare och köpare kan åberopa sig på, att det vid dessa affärer bara är frågan om ett överflyttande av bruket, utnyttjandet av jorden. Kort sagt: Fichtes egendomslära innehåller intet av socialism, den är i bästa fall en jurist-socialistisk fiktion.

Vad samhällsorganisationen beträffar indelar Fichte medborgarna i tre ekonomiska stånd. Första ståndet omfattar personer som tillhör jordbruket, andra ståndet utgör hantverkarna (Fichte kallar dem konstnärer), tredje ståndet köpmännen. Varje stånd får endast syssla med sina, genom ömsesidiga avtal fastställda yrken: jordbrukaren får inte driva något hantverk eller någon handel o. s. v. – kort sagt: allt är skrämmässigt avgränsat och indelat. Staten vakar över, att man inte kränker yrkesavgränsningarna. Staten fixerar också antalet personer, som får ägna sig åt varje yrke, så att varje yrke endast får det nödiga antalet medlemmar: att ståndens jämvikt upprätthålles. Samhällets grundval är jordbruket; detta måste producera så mycket livsmedel och råmaterial, att allas behov kan täckas. Regleringen av de icke-producerandes antal beror på jordbrukets avkastningsförmåga; kan lantmannen producera ett överskott av produkter, som räcker till flera personer, så kommer flera hantverkare, flera köpmän, lärare, ämbetsmän etc. att få tillgång till resp. yrken. Varuutbytet mellan de olika yrkespersonerna förmedlar köpmännen, vilkas antal statligt fixeras efter de jordbruks- och hantverksprodukter, som förefinns till utbyte.

Men efter vilka värdemätare avlämnas produkterna till köpmännen och till vilka priser lämnar dessa dem till konsumenterna?

Värdevärdet är en bestämd kvantitet spannmål. Om exempelvis fyra pund mjöl utgör en persons tillräckliga dagsranson, så är detta mjölkquantum värdevärdet. Ju längre man kan leva på en produkt, desto större värde har den:

”Enligt denna måttstock skulle nu först andra näringsmedel värderas efter sitt inre värde. Kött t. ex. har som näringsmedel ett högre inre värde än brödet, därför att en mindre kvantitet därav kan nära längre än en större kvantitet bröd. En kvantitet kött, varmed någon i genomsnitt kan nära sig en dag, är värt så mycket spannmål, som samma person skulle ha behövt till att nära sig samma dag, och han har, såvitt vi nu ser, att i motprestation ge den kvantiteten spannmål.” (Der geschlossene Handelsstaat, 1800, s. 50.)

Men hur blir det med utbytet av hantverksprodukterna?

”Efter tillfogande av en ny princip kan man efter samma måttstock beräkna värdet av fabrikaten och allt arbete, som inte omedelbart är inriktat på producerande av näringsmedel. Arbetaren måste under tiden kunna leva, varvid, om det behövs en lärotid. Också denna bör inräknas och fördelas på hans arbetsliv. Han måste därför för sitt arbete få så mycket spannmål, som han skulle behöva om

han under tiden levde endast av bröd. Då han därjämte behöver ytterligare andra näringsmedel, så kan han byta till sig dessa mot den spannmål, han fått över, enligt ovan angiven måttstock. Produkten till bearbetning (Fichte menar råmaterialet) är värd så mycket spannmål, som det kunde ha producerats spannmål med den möda som nedlagts på att odla den och på åkern, där den vuxit.” (S. 50-51.)

Fichte skriver mycket omständigt och tungt. Vad han menar är följande: Värdevärdet är näringskraften i en bestämd kvantitet spannmål; näringsmedel utbytes mot varann i förhållande till sitt näringsvärde. Hantverksprodukter utbytes mot varann efter den arbetsmängd, som finns i dem och som, om den använts på jordbruket, kunde producera så och så mycket spannmål. Lönen för hantverksarbetet måste täcka denna möda liksom kostnaderna för råmaterialet.

På så vis kan jordbrukarna och hantverkarna erhålla det rättmätiga värdet för sina produkter. Men hur är det med köpmannen? Förmedlar han utbytet efter den givna måttstocken, så ger han värde mot värde. Men vad ska han leva av? Svaret på den frågan lyder: Staten tillåter honom att lägga på ett visst, officiellt fixerat tillägg; av det tillägget får han sin inkomst. Härav följer logiskt – enligt Fichte –, att varorna avsättes över sitt inre värde, d. v. s. att priserna alltid är högre än värdet. Vilket uppenbarligen är på tok.

Tills nu har vi talat om utbyte av föremål. Det är klart, att det måste finnas något allmängiltigt bytesmedel för att underlätta bytesoperationerna. Detta allmänna bytesmedel är pengar. I Fichtes handelsstat ska det visserligen finnas pengar, men inga som har värde i och för sig (intet silver eller guld) utan värdetecken (av papper eller liknande billigt material). Mängden av pänningstecken fixeras av staten:

”Massan av tecken, som staten sätter i omlopp, är enligt vad som sagts alltigenom godtycklig. Den må vara hur stor eller liten den vill, så har den alljämt samma värde. Antag, att det behagar den (staten nämligen) att sätta den till en million taler (dela den i en million delar, som den kallar taler). Vad kött, grönsaker o. d., vad lin, hampa, linne eller ylletyg är värt emot spannmål, är redan bestämt genom ovan beskrivna värdering. Man reducerar värdet av alla i offentligt utbyte befintliga varor, som icke är spannmål, till spannmål och lägger härtill den mängd spannmål, som verkligen ska gå från den ena till den andra i handeln, och säger: värdet av en sådan kvantitet spannmål är i omlopp. Man fördelar denna kvantitet på de i omlopp befintliga pengarna. Om exempelvis måttet är en million, så ger under ovan angivna förutsättningar måttet spannmål i pengar med nödvändighet en taler, en i den förra beräkningen med måttet spannmål likabefunnen kvantitet kött, grönsaker, lin, linne, ylletyg likaledes en taler o. s. v.” Dessa så utfunna priser skulle fixeras i lag. (S. 96.)

Utrikeshandeln är endast och allenast, förbehållen staten, liksom andra utrikesförbindelser (diplomati, krig, fred o. s. v.). Fichte önskar, att hela jorden bestode av sådana avslutade, i sig avrundade, självtillräckliga stater. Då skulle det, anser han, inte finnas några krig, ingen tvist och avund. Folken skulle indela sig nationellt och erhålla fasta nationella karaktärer samt utveckla deras egendomligheter. Evtigt fredligt skulle de slutna staterna existera vid sidan av varann. Internationella skulle endast vetenskap och konst vara:

”Utlandslitteraturens skatter skulle införas genom besoldade akademier och utbytas mot det egna landets. – Ingenting hindrar, att de lärda och konstnärerna av alla nationer inträder i den friaste korrespondens inbördes. De offentliga tidningarna skulle fr. o. m. nu inte längre innehålla berättelser om krig och slaktningar, fredsslut och förbund, ty detta allt har försvunnit ur världen. De innehåller numera bara underrättelser om vetenskapens framsteg, om nyupptäckter, om lagstiftningens och ordningsväsendets framsteg, och envar skyndar att naturalisera den andres uppfinning hos sig.”

Med denna optimism avslutar Fichte sin småborgerliga utopi.

VII. Napoleons och restaurationens tidsålder

1. Krig, världspolitik och handelsspekulation.

Efter Babeufs och Darthés avrättning och Buonarrotis och hans kamraters landsförvisning försvann den franska socialt-revolutionära rörelsen för tre årtionden från ytan. Direktoriets undertryckte all opposition och banade vägen för Napoleons välde. 1799 störtades det av honom och 1804 fick han kejsarvärdigheten. Fransmännen åtnjöt jämlikheten – jämlikheten inför despotismen, som emellertid fyllde deras fantasi med krig och segrar och deras fickor med handelns, krigsleveransernas och krigsindustrins klingande resultat eller pappersresultat. För handelsmän, spekulanter, ockrare och börsmän var revolutionens och Napoleonskrigens år mycket inkomstbringande och livliga. Uppköp av de beslagtagna kyrko- och emigrantgodsen, prisstegringar på spannmålen, kapitalistisk monopolisering av de inhemska och transoceaniska råmaterialen, särskilt som följd av engelska flottans blockad av franska hamnar gjorde Napoleon Bonapartes uppstigande också till franska bourgeoisins.

Världspolitik en trängde undan alla inrikespolitiska och konstitutionella frågor; ivrigt forskade man efter de geografiska betingelserna för de världspolitiska framgångarna, det ekonomiska uppsvinget och de krigiska förvecklingarna, efter sjömaktens betydelse o. s. v. Redan i Fichtes "Slutna handelsstat" finns därom beaktansvärda anmärkningar, som reducerar motsättningen mellan England och Frankrike till det förras öläge. * Ännu märkligare är iakttagelserna av Charles Fourier, vilken bl. a. av Japans öläge sluter till, att en stor maritim och ekonomisk roll förestår detta rike och i det ser Rysslands framtida konkurrent om Kina. † Fourier skildrar också som köpman och ögonvittne de vilda orgierna av svindelspekulationer, av rovaktig prispolitik, finansmännens och köpmännens börsmanövrer under denna period. Falska krigsunderrättelser utgjorde medlet att åstadkomma baisse och hausse (sänkning och stegring) i de franska kreditpapperens kurs. (*Quatre Mouvements* s. 347.)

Den franska bourgeoisin gjorde sig rik och glömde revolutionsstriderna och konstitutionerna så länge Napoleons stjärna glänste ogrumlad, d. v. s. till ungefär 1811.

2. Charles Fourier.

Den andliga produkten av denna utomordentligt oroliga tid (1792-1810) är – på det sociala området – Charles Fourier (1772-1837), en man som förenade en utsvävande fantasi, omåttlig optimism och vansinnigt övermod med skarpt förstånd, genomträngande iakttagelseförmåga och stor frimodighet. En alltigenom ojämn karaktär. Ursprungligen köpman och butiksbiträde fick han under sin vistelse i Lyons industricentrum av den skarpa konkurrensen och splittringen i det ekonomiska livet, vilka försakade många små existensers undergång – däribland även hans egen –, impuls till social kritik, och de av L'Ange (Lange) vid den tiden publicerade associationsplanerna tycktes honom visa vägen ut ur kaos. Här har vi redan hela Fourier: *socialkritisk mot konkurrensen och splittringen; socialt positiv för associationen genom kooperativa aktieföretag*. Sina tankar nedlade han i sitt enligt uppgift i Leipzig tryckta och 1808 utkomna arbete *Quatre Mouvements* (Fyra rörelser). Det är hans huvudarbete. Vad han sedan skrivit är bara komplettering och kommentar. Följande grundtankar genomgår hela hans livs arbete:

1. De mänskliga drifterna och lidelserna är samtliga goda och skulle med lagom utrymme föra till lycka: uppgiften är att genom lämpliga sociala institutioner ge dem det utrymmet; 2.

* Då öar bara är ett bihang till kontinenterna, så måste Frankrike och England höra ihop. Därav bägge folkens inbördes nationalhat och de fortsatta försöken till ömsesidiga invasioner – så förklarar Fichte.

† Snart kommer Rysslands invasion i Kina att tvinga japanerna att bilda en sjömakt, och när den blivit en skyddsmur mot Ryssland, kommer de att äga medlen att angripa världsindustrin." (*Fourier: Quatre Mouvements*, 1808, s. 289.)

handeln är moraliskt och materiellt fördärlig och korrumpierar de mänskliga anlagen: den är den smutsiga själen hos civilisationen, som går mot sitt slut och kommer att ersättas med det associerade, kooperativa hushållnings- och levnadssättet; 3. äktenskapet är allmänt hyckleri och innesluter kvinnans slaveri; det måste ersättas med den fria kärleken; 4. civilisationen, den mänskliga historiens nuvarande nivå, är full av ont; men den skapar krafterna för mänsklighetens höjande till associationens och harmoniens nivå, där de mänskliga drifterna finner det dem tillmätta utrymmet och kommer att skapa rikedom, bekvämligheter och fred.

Fourier uppträdde med anspråk att äntligen ha lyckats komma den gudomliga skapelsens och naturens hemligheter på spåren. Vad Columbus, Copernicus och Newton presterat för kunskapen om den materiella världen, det presterade han för kunskapen om den organiska och sociala världens rörelselagar. Han anser sin ”upppfinning” viktigare ”än alla vetenskapliga arbeten sedan människosläktets uppkomst” (Introduction).

”Ska man”, frågar han, ”sörja över, att Platon och Seneca, Rousseau och Voltaire och samtliga talesmän för de gamla och nya ovissheterna – i mån deras arbeten befattar sig med politik och moralfilosofi – kommer att drunkna i glömskans flod?” (S. 26.) Han frågar filosoferna, vartill deras ideologi då duger: ”Jag, som ignorerar hela idéernas mekanism och varken har läst Locke eller Condillac – hade jag inte idéer nog för att upptäcka hela den allmänna rörelsens system, varav ni bara har upptäckt fjärdedelen, d. v. s. den materiella delen? Och detta till på köpet efter 2,500 år av vetenskapliga ansträngningar! – Mig ensam kommer de nuvarande och kommande generationerna att ha att tacka för initiativet till deras omätliga lycksalighet. – Som innehavare av bestämmelsernas bok skingrade jag de politiska och moralfilosofiska dimmorna och på de osäkra vetenskapernas ruiner byggde jag teorien om den allmänna harmonien.” (S. 268.)

Början till dessa nya sanningar var funderandet över den Association agricole (jordbrukskooperation), vilken som bekant föreslogs av L'Ange 1793. Utgående från dessa tankar tror sig Fourier ha upptäckt hela den matematiska hemligheten med de mänskliga bestämmelserna. Mänsklighetens förlossning beror av övergången till association, till kooperativ verksamhet. Och denna övergång kommer snart att ske:

”Vi kommer att bli ögonvittnen till ett skådespel, som man inte kan få se två gånger på detta jordklot: den plötsliga övergången från sammanhangslöshet till samhällelig kombination det är den mest glänsande verkan av den rörelse, som kan ske i världsalltet; att vänta på den måste hålla den nuvarande generationen skadelös för alla dess olycksfall. Varje år, som går under denna metamorfos, kommer att vara värt århundraden.” (S. 30-31.)

Men nog med citat. De torde redan tillfullo rätt färdiga vår karaktäristik av ojämnheten i Fouriers själ. Låt oss övergå till hans läror.

Fouriers naturåskådning är sjuttonde och adertonde århundradenas. Alla företeelser är för honom rörelser, som sker rent matematiskt. Sådan rörelser finns det – säger han – fyra: sociala animaliska, organiska och materiella. Den materiella rörelsens lag har Newton upptäckt. Det är tyngdlagen. Det gäller nu att upptäcka den sociala rörelselagen. I samhällslivet gömmer drifterna eller passionerna rörelselagen. Drifterna är riktade på bestämda mål, vilka är ”les destinées sociales” (de sociala bestämmelserna). Om våra drifter får den riktiga miljön, så kan vi utan vidare följa dem, ty i deras verkan, i ”l'attraction passionée” (den passionerade dragningskraften), som Fourier alltjämt framhäver, kommer vi att finna vår bestämmelse och den fulla tillfredsställelsen av våra högsta önskningar. Högst fördärlig var därför moralisternas och filosofernas lära om nödvändigheten att pressa ned våra drifter och lidelser; dessa läror har ju heller inte gjort någon nytta: de förblev ineffektiva och hade intet annat resultat än att hela bibliotek uppstod, vilka nu är makulatur. I stället för moralisterna trädde ekonomisterna, vilka gynnade handeln, alltså bara gagnade svindeln, prissockret, bankruttörerna och framkallade en fullständig demoralisation och mycken olycka.

Det finns tre härdar eller attraktionsmål, till vilka de mänskliga passionerna strävar: 1. *sinnliga* (de fem sinnena), 2. *andligt lidelsefulla* (vänskap, vördnad, kärlek, familjesinne), 3. *förfinade lidelser* (tävlan, omväxling eller kärlek till nytt, krafternas sammanfattning).

Den första gruppen har alltså fem drifter, andra gruppen fyra, tredje gruppen tre – sammanlagt tolv. Dessa är som tolv nålar, som driver själen mot de tre härdarna eller attraktionsmålen. Viktigast är grupp 3, ty den strävar efter allmän och social enhet. Men endast om de yttrar sig icke individuellt titan i grupporganisationer, i kooperativa företag, och där åtnjuter fritt spelrum. (S. 113 ff.)

Ur de tolv drifternas blandning uppstår de mest olika karaktärer. Ur en kombination av de tolv drifterna får man c:a 800 olika karaktärer, så att man i en samling av 800 människor kan finna fröet till all fullkomning; och om man från barndomen uppfostrar dessa människor riktigt, kan man bland dem utveckla de största begåvningar: män som Homeros, Caesar, Newton o. s. v. ”Dividerar man exempelvis Frankrikes befolkning, som räknar 36 millioner, med 800, så ska man finna, att bland dem finns 45,000 individer, som är i stånd att komma upp till en Home-ros', en Demosthenes', en Molières nivå.” (S. 116-117.) Detta dock under förutsättning att drifterna och begåvningarna ifråga utvecklas i kooperativ livsordning och efter Fouriers idé.

Och denna nyordning av mänskligheten kommer. Associationsskedet följer på civilisations-skedet, som nu tydligt går mot sitt slut. Mänskligheten har hittills genomgått följande skeden: 1. *naturtillståndet*: paradisiskt tillstånd i Edens trädgård eller edenism, där frihet och jämlikhet rådde och det fanns överflöd på frukter, fiskar och vilt, människorna i alla avseenden levde i grupper och individualismen och engiftet var obekanta; 2. *vildhet*: till följd av människoslåktets förökning och bristen på medvetet förnuftiga, planmässiga föreningar uppstod brist på livsmedel, varpå inträdde tvist, angrepp och rov; 3. *patriarkat*: de starka och brutala gjorde sig till herrar över familjerna, förnedrade kvinnan, införde uteslutande egen-dom, vilket man finner hos alla folk som levde i patriarkalisk ordning eller ännu gör det: så i Bibelns tid hos judarna, vidare i Kina och i andra delar av Asien; 4. *barbari*: det är medeltiden, då feodalismen utvecklade sig, vilken endast hade det goda med sig, att många kvinnor vördades, men i övrigt uppstod under feodalismen fröna till civilisationen: handel och hantverk; 5. *civilisation*: fullständig sammanhangslöshet och atomisering av människorna, som betraktar varann som fiender och behandlar varann därefter.

Fullständig brist på organisation; handelsandan förintar alla högre känslor; mänsklighet, fosterland, rättfärdighet, ömsesidighet försvinner. Spannmålsocker, hausse och baisse, konjunktur, bakslughet, bedrägeri, hyckleri, de rikas förrikande, de armas utarmande, förakt, för de icke-ägande, konkurrens, splittring, ekonomisk anarki, familjesinnets försvinnande: son kämpar mot far, arbetare mot företagare, kapital undertrycker arbetet, regeringen behärskad av de rika, uppror och revolutioner av de förtvivlade – det är civilisationens kännetecken. Särskilt lider kvinnan härunder; hon säljes och köpes, ty äktenskapet är intet annat än ett köp av flickor, vilka från ungdomen dresseras till att skaffa sig en köpare; men könsdriften låter icke undertrycka sig: de ”hederliga” hustrurna har sina vänner i huset, männen sina älska-rinnor; otrohet mot mannen och prostitution är de oundvikliga följdforeteelserna till engiftes-hyckleriet. Civilisationen har dock också skapat goda saker: den har befordrat vetenskap och teknik, visat möjligheten till produktivitetens höjning och givit de rika företagen tillfälle att underkasta jordbruk och manufaktur rationellare driftformer. Det förbereder sig en kommersiell och industriell feodalism. Ett ringa antal rika kommer att leda landets ekonomiska krafter eller staten kommer att skapa omfattande jordbruksföretag, där det finns en viss organisation och sammanfattning och arbetarna garanteras en existens. På civilisationen följer så det sjätte skedet, som Fourier kallar *garantismen* – en sorts socialpolitisk period som övergång från individualismen till sjunde skedet: socialismen – Fourier kallar det *sociantismen* (Nouveau monde, 1829, s. XI) –, vilket kommer att föra till full harmoni och lycksalighet. Människorna

kommer sedan att bo i falanstärer – i kooperativt drivna stora hotell i – och arbeta kooperativt i grupper på 1,600 till 1,800 personer (2 gånger 800 och något därutöver, för att få fram den bästa karaktärsblandningen), där de tre ”förfinade lidelserna” (tävlan, omväxling och krafternas koncentration) kommer att ha fritt utrymme.

Någon socialisering av produktionsmedlen vet Fourier ej av och vill det heller inte; falanstärerna blir fria föreningar av kapitalister, arbetare och förvaltningsbegåvningar, och produkten av arbetet delas på följande sätt: arbetarna får 5/12, kapitalet 4/12 och förvaltningen 3/12.

Fri kärlek, barnens uppfostran på gruppens bekostnad, sju måltider dagligen, opera och drama, glädje och livslust – allt detta kommer falanstärsystemet att möjliggöra, så människorna blir i stånd att uppnå en levnadsålder av i genomsnitt 144 år och en kroppsstorlek av 7 fot. (Quatre Mouvements, s. 251.)

Fourier var politiskt indifferent, hatade revolutionen och judarna, vördade Napoleon och sökte alltid någon stor, rik, god man, som skulle ta upp hans planer. Han skrifter är endast styckvis läsbara. Den bästa framställningen av fourierismen gav Victor Condidérant i sin bok *Destinée sociale* (Social bestämmelse), som utkom 1837, Fouriers dödsår, och är tillägnad kung ”Louis Philippe, Frankrikes härskare och störste egendomsägare”, Boken innehåller dock mera än fourierismen; den är ett mycket viktigt dokument för det socialkritiska arbete, som presterades i Frankrike till Marx' ankomst till Paris (1843). Jag återger följande två stycken:

”Vi vill gärna”, säger Abel Transon, en av Saint-Simons och Fouriers anhängare, ”betrakta England som mönster. Men vad säger oss vetenskapen? Den säger oss, att denna jätteindustri har till grundsats att koncentrera jorden och kapitalen i allt färre händer. Och vad säger oss erfarenheten? Den skriar till eder: resultatet av alla dessa under är undertryckandet av de undre klasserna, framställandet av en industriell feodalism, som är ännu mera värd hat och ännu mer skamlös än medeltidens feodalism.” (Considrant: *Destinée sociale*, s. 223.)

Det andra citatet lyder:

”Ekonomismen är i begrepp att döda den liberala andan genom intresse-politiken, som brännmärker den liberala andan som gyckelspel och narraktighet liksom en gång ridderlighetens ande dödades av liberalismen och gjorde denna löjlig som donquijoteri.” (D:o s. 200.)

Den, som känner Marx' Heliga familjen, märker snart det franska inflytandet.

3. Saint-Simon.

Man måste skilja lika strängt mellan Saint-Simon och saint-simonisterna som mellan Kant och nykantianerna. Saint-Simon var lika lite socialist som Kant (jfr E. Schlund: *Die philosophischen Ideen des Kommunismus*, München., 1922, Verlag Pfeiffer); snarare tillhörde bägge den liberala tankevärlden; Kant var en filosofisk liberal, Saint-Simon en ekonomisk liberal; bägge betraktade religionen som läran om den praktiska etiken.

Först den yngre generationen av Saint-Simonanhängare, som blev bekant med Fouriers associationsteori, med de engelska arbetarstriderna och sociala lärorna (1810-1826) och med Buonarrotis socialdemokratiska idéer (1828), började sedan 1829 – fyra år efter sin mästares död – att ge de åt dem efterlämnade tankarna en socialreformatorisk tendens, alldeles som nykantianerna, som lärt känna den moderna socialismen, strävar att sätta sin mästare i intimaste förbindelse med marxismen.

Greve *Henride Saint-Simon* var ättling av en hög fransk adelsfamilj; han var släkting till den berömde memoarförfattaren hertig de Saint-Simon (under Ludvig XIV) och förde sitt stamträd tillbaka till Karl den store. Hans uppfostran var i enlighet med hans stånd: hovmässig och militär. Som ung officer kämpade han vid Lafayettes sida i amerikanska befrielsekriget emot

England och lärde där beundra Förenta staternas rent borgerliga väsen. Han sysslade redan då med planer på bygge av en Panamakanal, liksom han överhuvud var mycket mottaglig för borgerligt-industriella och kommersiella problem. Återkommen till Frankrike tog han ingen del i revolutionen utan använde konjunkturen till att köpa upp beslagtagna gods och sedan sälja dem samt på så vis förtjäna mycket pengar (140,000 francs) för att kunna utfylla luckorna i sitt vetande och bli delaktig av alla njutningar, som livet kunde bjuda honom. Snart hade han förslösat pengarna på aristokratiskt-intellektuellt sätt och han levde så i bekymmer och ofta stor nöd, tills den judiske bankiren Rodrigues och dennes vänner gav honom medel till en sorglös levnadsafton. Han utvecklade åren 1802 -1825 en livlig författarverksamhet. Hans idéer härrörde ur borgerligt-industriella intressen och hans personligt-humanitära böjelser. En blick på då rådande förhållanden visar detta tydligt:

Bourgeoisin, som under revolutionen och de därpå följande krigen blivit rik, tolererade lugnt Napoleons despotism så länge segern omgav honom med en gloria. Efter katastroferna i Moskva och Leipzig (1812 och 1813) bröt den ut i opposition, och när Napoleon återvände från Elba till Paris, fann han en stark konstitutionell rörelse, som han måste göra medgivanden. Efter hans slutgiltiga nederlag (1815) kom bourbonerna (Ludvig XVIII, 1814-1824, och Karl X, 1824-1830) åter till makten, ignorerade alla revolutionens lärdomar, återställde adel och prästerskap i deras gamla positioner, varpå bourgeoisin blev rebellisk; och ekonomiskt var den mycket starkare än sin föregångare från 1789, ty under tiden hade teknik och industri gjort avsevärda framsteg, så att dess representanter mer än någonsin kände sig som den egentliga makten i staten, fast de av bourbonerna var dömda till politisk inflyttelselöshet. En rebellisk bourgeois söker alltid få de undre folkmassorna med sig och anser sig för folkets representant gentemot kungadöme och reaktion.

Den andliga produkten av dessa förhållanden var Saint-Simon (1760-1825) och än mer saint-simonisterna, ty de senare uppträdde strax före julirevolutionen (1830), då de borgerliga befann sig i skarp opposition mot bourbonerna, medan Saint-Simon endast var ögonvittne till de första ansatserna till denna upproriska ställning och hade verkat för en försoning mellan kungadöme och bourgeoisin.

Kärnan i Saint-Simons lära består i tanken, att det måste vara samhällets främsta uppgift att gynna produktionen av rikedom, att därför de industriella (fabrikanterna, teknikerna, godsarrendatorerna, hantverkarna, bankirerna, köpmännen) utgör en viktigare faktor i samhället än adel och prästerskap, att därför de borgerliga kapaciteterna måste överta landets förvaltning:

”Icke den politiska författningen utan egendomsrätten har det största inflyttandet på samhällets välgång. Rätten till egendom måste vara så utformad, att den sporrar dess ägare till att i möjligaste mån befordra produktionen. – Rätten till egendom borde vara grundad på tillväxten av industrins rikedom och friheter. Den lag, som motiverar egendomen, är den viktigaste av alla: det är den som tjänar som grundval för samhällsbygget. Den lag återigen, som fixerar maktområdenas fördelning och reglerar deras bruk (d. v. s. författningen), är bara en sekundär lag.” (Saint-Simon: Oeuvres, utg. av Rodrigues, Paris 1841, I: 248, 257, 259, 267.)

Saint-Simon skiljer ibland mellan egendomsrätt och egendomslag. Den förra anser han för progressiv: ”då den mänskliga anden gör framsteg, så får man heller inte göra egendomslagen, sådan den nu en gång består, evig” (s. 265). Han anser vidare, att adelns egendom är grundad på erövring, på våld, medan de industriellas (fabrikanter, godsarrendatorer, bankmän, köpmän, hantverk) är produkten av deras rättmätiga skapande. Hans uppfattning av egendomen är ett försvar för den borgerliga och ett utdömmande av den adliga egendomen samt de politiska anspråken från hovfolket och högt uppsatta statliga och kyrkliga dignitärer. En populär sammanfattning av dessa tankar ger den parabel, som, Saint-Simon publicerade 1819 och för vilken han anklagades men frikändes av juryn. I denna parabel jämför han förlusten av de

femtio främsta fysiker, kemister, tekniker, industriledare, redare, köpmän och hantverkare med förlusten av femtio prinsar, hovmän, ministrar och höga andliga. Förlusten av de förra vore oersättlig, medan de femtio vakanta platserna efter de senare vore lätta att fylla. Saint-Simon råder därför Bourbon-konungen Ludvig XVIII att förbinda sig med industriledarna och bli borgarkung. Franska bourgeoisin längtade ju också efter en borgarkung och fick en sådan 1830 – efter bourbonernas störtande i kung Ludvig Filips person (1830-1848).

Saint-Simon gjorde också några historiefilosofiska utflykter och försökte framställa den förgångna tiden i belysning av sina åskådningar. Vi behandlar dem i sammanhang med saint-simonismen i nästa avdelning. Tills vidare måste vi hålla fast vid, att Saint-Simons ekonomiska tänkande var rent borgerligt. Även hans förhållande till arbetarna var att börja med alltigenom borgerligt,

I sitt första arbete, *Lettres d'un habitant de Genève* (Brev från en Genèvebo 1802), indelar han samhället i tre klasser: "1. liberala (lärda, konstnärer och överhuvud alla personer som har framstegsvänliga idéer); 2. besittande, som inte önskar några nya förhållanden; 3. personer, som fylkar sig kring parollen 'jämlighet'." För arbetarna, som strävar efter jämlikhet, förklarar han: "De besittande har fått makten över de icke-besittande icke till följd av sin egendom utan till följd av sin andliga överlägsenhet." (Oeuvres, II: 24, 27, 40.) "Se bara", säger han till arbetarna, "vad som skedde i Frankrike, när edra kamrater härskade där: de skapade hungersnöden." (S. 40.) Saint-Simon menar Konventets tid (1792-1794); han visste inte, att det inte alls var arbetarna som härskade då; han visste heller inte, att hungersnöden var ett verk av jakobinernas motståndare, av uppköparna och ockrarna, pristagarna och agiotörerna (spekulanter i valuta och värdepapper). Saint-Simon anser överhuvud Konventets välde för "den mest fulländade anarki" (s. 136). "Konventet förintade Ludvig XVI, den ädle människovännen, och kungadömet, den fundamentala institutionen i Frankrikes samhällsorganisation. Konventet skapade en demokratisk författning, som gav de fattigaste och mest okunniga det största inflytandet." (S. 136.)

Saint-Simon förblev visserligen liberal, alltså anhängare av industriledarnas välde, men han var också som upplyst man en noggrann iakttagare av rörelserna bland arbetarna. Han märkte, hur de engelska industriarbetarna sedan 1810 reste sig emot industriägarna, förstörde maskinerna (ludditrörelsen), gick i strider för rösträtt och fabrikksskydd (1816-1818); dessutom var han själv i nöd och hade ett starkt moraliskt-religiöst sinne, som föranledde honom att sysselsätta sig med kristendomens sociala läror; han kände Lessings Människosläktets uppfostran och påverkades av dess tankar. Sedan ungefär 1819 betonade Saint-Simon i växande grad nödvändigheten att hjälpa arbetarna. I *Catéchisme des Industriels* (Industriägarnas katekes) manar han företagen att ta sig an arbetarna: "Ledarna för de industriella arbetena är arbetarklassens födda beskyddare och naturliga ledare. Så länge industrins ledare icke förenar sig med arbetarna, kommer dessa att av intrigmakare och radikaler låta förleda sig till att göra en revolution och bemäktiga sig den politiska makten." (Oeuvres, I:221.) Han tar exempel från händelserna i England. Under hans sista levnadsår övervägde hans intresse för arbetarnas välgång alla andra intressen; sina tankar härom framlade han i sin omedelbart före hans död utgivna skrift *Le nouveau christianisme* (Den nya kristendomen, 1825): den nya kristendomen ska reglera förhållandena mellan kapital och arbete så, att man uppnår "en möjligast snabb förbättring av den fattigaste klassens lott"; den nya kristendomen frigör sig från de katolska och protestantiska dogmerna och kultformerna och blir social etik, vars huvudkrav är, att människorna behandlar varandra som bröder.

"Den nya kristendomen kommer att bestå av delar, som i huvudsak överensstämmer med dem, som är karaktäristiska för de olika kätterska sekterna i Europa och Amerika. – Den nya kristendomen kommer, som en gång urkristendomen, att stödjas, skyddas och gynnas av moralens och allmänna opinionens makt."

Saint-Simon berättar därefter, att han först vände sig med denna lära till de rika för att vinna dem för den, i det han gjorde klart för dem, att hans lära "inte alls stode emot deras intressen, då tyd-

ligen en lyftning av de fattigas läge är möjlig endast genom medel, som garanterar en tillväxt i levnadsbekvämligheterna även för den rika klassen". "Jag har måst göra begripligt för konstnärerna, de lärda och de stora företagarna, att de själva å ena sidan tillhör arbetarklassen och å andra sidan är dess naturliga ledare, att folkets bifall för mot det visade tjänster är den enda värdiga belöningen för deras ärorika verksamhet." Även Heliga alliansen och de övriga kungarna och furstarna tillropar han: "Förenas er i kristendomens namn och fyll de plikter, som den pålägger de mäktiga; vet, att det befaller dessa att ägna alla krafter åt den möjligast snabba stegringen av de fattigas sociala lycka!"

Sedan han förkunnat detta "nya" evangelium dog Saint-Simon. Sammanfattande kan man säga: Saint-Simon var varken socialist eller demokrat utan en socialetiskt anlagd liberal, som endast till följd av sin intellektualitet och sin frigörelse från pänningförvärvet kunde uttrycka sina liberalt etiska teorier konsekventare. Detta gäller särskilt hans egendomslära, som – vid arbetarklassens uppstigande i den proletära klasskampens början – kunde få en utläggning, som riktade sig mot den borgerliga egendomen. Och den ombildningen av sin mästares lära företog saint-simonisterna.

4. Saint-simonisterna.

Det ringa antal anhängare, som fylkade sig kring Saint-Simons läror, tillhörde nästan utan undantag befolkningens bildade och besittande lager. Sedan 1827 utföll kammarvalen alltmer oppositionellt, men redan från 1821 bildade Paris' intellektuella ungdom hemliga organisationer för att störta bourbonerna, upprätta nationens suveränitet och "befria folket". De trädde i förbindelse med de italienska Carbonari, lärde deras sammansvärjningsmetoder, studerade franska revolutionen, Englands sociala förhållanden och teorier och var överhuvud mottagliga för alla nya idéer, så som det självklart är med en revolutionär ungdom, som till på köpet måste organisera sig hemligt. Bland dessa unga var *Saint-Amand Bazard* (1791–1832), en logisk, klart tänkande ande, och *P. B. J. Buchez* (1796–1865), som senare ägnade sig åt propagandan för produktionskooperation (med statshjälp). Bazard blev saint-simonist 1825, 1828 läste han Buonarroti, 1829 började han i saint-simonisternas föreningar hålla föreläsningar över mästarens läror. Hans medarbetare var *B. P. Infantin* (1796–1864), ledare av finansinstitut, senare järnvägsdirektör, en man som förenade mycket av fantasi och svärmeri med mycket av dådkraft och skarpsinne. Jämte honom verkade bröderna Pereire, senare grundläggare av stora finansinstitut, och vidare Ferdinand Lesseps, senare byggare av Suezkanalen och ledare av de första arbetena på Panamakanalen. Man ser, hur Saint-Simons lärorens verkliga väsen, industriell-kommersiell liberalism, till sist bröt sig fram; men tills vidare trädde de sociala momenten i förgrunden och saint-simonisterna ansågs för socialister. I Saint-Simons och Infantins Samlade verk (*Oeuvres de Saint-Simon et d'Infantin*) finns i band 41 och 42 (Paris, 1877) den utmärkta Exposition de la doctrine Saint-Simonienne (Framställning av S:s lära), som Bazard gav i sina föreläsningar (1829–1830). Han tog vissa idéer från Saint-Simon, utvecklade dem med tillhjälp av resultaten av sina egna studier och erfarenheter och sammansmälte dem till ett enhetligt system. Grunddragen i detta system är följande:

Saint-Simon lärde, att i mänsklighetens historia omväxlar organiska och kritiska perioder. Under de förra råder enhet i tanke och tro, en viss social intressegemenskap; sådana perioder var: Grekland till femte århundradet f. Kr., då polyteismen (mångguderiet) härskade obesträtt, vidare medeltiden innan Luthers uppträdande, så länge katolska kyrkan utgjorde den andliga enheten. På de organiska perioderna följer de kritiska, då tankeenheten sönderfaller och sociala disharmonier uppstår; så i Grekland från femte århundradet f. Kr., då mångfaldiga filosofiska system uppstod; under medeltiden börjar den kritiska perioden med reformationen, som åtföljes av olika tankesystem och revolutioner, varpå det kommer att följa en organisk period; att inleda den vore uppgiften för Saint-Simon, som formulerade den i Den nya kristendomen och komme att avsluta den med Luther inledda kritiska perioden.

Bazard knyter an härtill och förklarar, att de omväxlande organiska och kritiska perioderna gör sig märkbara genom association, resp. antagonism (förening och motsättning eller konflikt). Motsättningarna, konflikterna är dock av övergående och sekundär natur, mänsklighetens huvudsträvan och historiens huvudlag är association. Motsättningarna och striderna mellan familjer och städer hade till mål föreningen till nation, striderna och motsättningarna mellan nationerna syftade till förening under en tros, en andlig enhets välde. Nu strävar mänskligheten till den stora, universella organiska sammanfattningen, där kärlek, vetande och rikedom kommer att ökas.

Motsättningarna och konflikterna (antagonismer) förorsakades alltid av det fysiska våldets välde, som förde till människans utsugning genom människorna. Men verkan av detta våld blir allt svagare; försvagandet visar sig i det framsteg, som slaven har gjort fram till den nuvarande arbetaren. Trappan uppför kännetecknas av följande steg: slaveri, livegenskap, lönarbete. Här visar sig tydligt avtagandet av människornas utsugning av människan. Slaven tillhörde med sin person sin herre, den livegne hade redan någon frihet, den moderne arbetaren är redan politiskt fri; vad den senare ännu saknar är befrielsen från det ekonomiska beroendet. Detta framsteg visar sig också i tillväxten av associationen, men denna tillväxt hindras ännu av det envisa fasthållandet vid den förlegade egendomslagen, som sätter ägarna i stånd att leva utan arbete och behärska andra människor. Man säger visserligen, ”att egendomen är grundvalen för hela den politiska ordningen”. Även vi (saint-simonisterna) är i allmänhet av den åsikten, men egendomen är ett socialt faktum, som likt andra sociala fakta är underkastat framstegets lag. Egendomen kan alltså på olika tider förstås, definieras och regleras på olika sätt.” (Band 41, s. 231.) Heinrich Heine, som i sina Paris-korrespondenser till Augsburgers Allgemeine Zeitung informerade den tyska publiken om denna rörelse, skrev ironiskt: ”Saint-simonisterna vill icke avskaffa egendomen utan bortdefiniera den.”

Saint-simonisterna krävde emellertid upphävandet av arvsrätten. ”De avlidnas ägodelar tillfaller staten, som blivit en association av de arbetande. Hela nationen bör vara arvinge och inte resp. familj. Födelseprivilegierna, som redan förut underkastats så många modifikation, bör fullständigt avskaffas.” (S. 234.) Varför ska någon komma till rikedom bara för att han är sin fars son eller släkting till någon? Enda rätten till rikedom ligger i förmågan att producera den. I den associerade staten, i de arbetandes association, kommer envar att inta en ställning i enlighet med sin förmåga och varje förmåga kommer att belönas efter sina prestationer. Staten förvandlar sig till en ekonomisk förvaltning, i vars spets kommer att stå de bästa förvaltningsbegåvningarna; liksom det nu finns officersskolor och stabsakademier för att utbilda dugliga arméledare, så kommer det i den associerade staten att finnas skolor och akademier för industriella ledare. Dessa ledares uppgift blir det att leda hushållningen, klassificera de arbetande efter deras kompetens, placera dem på lämpliga poster och belöna dem efter deras prestationer.

Icke demokrati utan en hierarkiskt byggd ledning kommer att reglera hushållningsprocessen. Endast så blir det möjligt att avskaffa lättja, överarbete, armod, människans utsugning av människan och traditionerna av slaveriet och upprätta den nya organiska perioden, den sociala harmoniens tidsålder.

Den moderne arbetaren, som blivit politiskt fri, måste också befrias industriellt. Men det får inte ske genom våldsamt revolution. ”Saint-Simons lära vill ingen omstörtning, ingen revolution; den vill bara en omvandling, en evolution; en ny uppfostran, en slutgiltig pånyttfödelse skänker den världen.” (S. 279.) Tills nu har utvecklingen skett våldsamt, katastrofalt, därför att människorna inte kände framstegets lagar. Det var okunnigheten, som gjorde evolutionerna till revolutioner; nu vet mänskligheten, att den går framåt; den känner redan de sociala krisernas lagar; det är därför lätt att förbereda omvandlingen och förebygga våldsamma överraskningar. ”De ändringar i den sociala organisationen, som vi förkunnar –

exempelvis att den nuvarande egendomsordningen måste vika för helt andra egendomsinstitutioner –, kommer varken att ske plötsligt eller med våld utan genom en fredlig och stegvis skeende övergång.” (S. 281.) I den enligt Saint-Simon associerade staten kommer det högsta sociala trappsteget att intas av religionen (den nya kristendomens predikare), andra trappsteget av naturvetenskapsmännen, det tredje av industriledarna. Sedligt-religiös hänförelse, disciplinerat förnuft, duglig industriell teknik kommer att förlösa mänskligheten. (Band s. 388 ff.)

Dessa Bazards föreläsningar väckte mycket uppseende och var väl ägnade att dra till honom intellektuella, konstnärer och vidhjärtade liberaler. Men snart utbröt en splittring bland saint-simonisterna, vilken omöjliggjorde en fortsatt framgångsrik propaganda. *Enfantin* hemföll, i häftig motsats till *Bazard* och *Rodrigues*, åt *Fouriers* idéer om kvinnans befriande och försökte till *saintsimonismen* föga den fria kärlekens princip. De flesta medlemmarna satte sig häremot; *Enfantin* drog tillsammans med några anhängare till *Menilmontant*, där han levde en tid som social fader med sin församling. *Saint-simonismen* som rörelse blev omöjlig men den efterlämnade åt den socialt revolutionära rörelsen 1830-1848 en skatt av socialhistoriska och socialekonomiska idéer, som länge utövade sin verkan.

VIII. Engelska arbetarrörelsens start (1792-1824)

1. Franska revolutionens inflytande.

Mitt i denna ekonomiskt, politiskt och socialkritiskt upprörda tid, som ytterligare skakades genom utbrottet av franska revolutionen, uppstod den första demokratiska och socialpolitiska arbetarrörelsen i Storbritannien. Dess grundläggare var den skotske skomakaren *Thomas Hardy* (1752-1832), som 1772 slog sig ned i London och i sig upptog de här spridda demokratiska idéerna. I slutet av 1791 grundade han en de arbetande klassernas förening, som tian kallade Londons Korresponderande Sällskap och anknöt till de franska jakobinerna. Liknande organisationer uppstod i Sheffield, Coventry, Leeds, Nottingham, Norwich och Edinburg. De stod i korrespondens med varann. Därav namnet ”korresponderande sällskap”. Politiska föreningar var den tiden förbjudna att sammansluta sig till ett förbund; umgänget skedde därför genom enskilda medlemmars korrespondens. Denna förenings grundsatser var demokrati och arbetarvänlig lagstiftning (socialpolitik). I en i april 1792 publicerad förklaring av Londons Korresponderande Sällskap säges:

”Friheten är människornas medfödda rättighet; vi anser det för vår plikt att okränkt bevara den till våra medborgares och våra efterkommandes väl. Det är medborgarens rätt att delta i regeringen; utan denna rätt kan ingen människa kalla sig fri. Storbritanniens folk är till största delen icke representerat i parlamentet och uteslutet från deltagande i regeringen. Följderna av denna begränsade, olika och därför otillfredsställande representation liksom av valkorruptionen är: tryckande skatter, orättfärdiga lagar, inskränkning av friheten och bortslösandet av statens pengar. Enda boten mot dessa olägenheter är folkets lika, allmänna och rättfärdiga representation i parlamentet. L. K. S. är beslutet att energiskt verka för detta mål, men det fördömer alla våldsdåd och all anarki; dess vapen är endast och allenast förnuftsskäl, fasthet och överensstämmelse.”

I slutet av september 1792, efter det Frankrike förklarats för republik, sände L. K. S. följande gratulation till Konventet i Paris:

”Fransmän! Ni är redan fria, och vi rustar oss nu till frihetens seger i Britannien – Medan ni njuter av den avundsvärda berömmelsen att vara frihetens förkämpar, tänker vi i vårt sinne på de väl-signelser, som förestår mänskligheten. Om ni, som det är vår hetaste önskan, vinner en slutgiltig seger, så kommer en trippelallians (icke av kronorna utan) av Amerikas, Frankrikes och Englands folk att ge Europas folk friheten och hela världen freden.

Vänner! Ni kämpar för människosläktet!”

Betydande demokratiska politiker slöt sig till L. K. S.; Spence verkade ivrigt för det; sedan Godmuns Political Justice utkommit, lästes detta arbete av arbetarföreningarnas medlemmar. Medlemsnumerären växte tydligt, så att regeringen, som sedan 1793 låg i krig med Frankrike, lät häkta L. K. S:s ledare och föra process mot dem för högförräderi. De anklagade blev mestadels frikända, men organisationen led under de fortsatta förföljelserna, tills den kring år 1799 upphörde; men de flesta arbetarledarna, som gjorde sig gällande åren 1810–1820, hade fått sin uppfostran i Londons Korresponderande Sällskap.

2. Ludditerna (maskinförstörarna).

I det moderna proletariats uppkomstprocess ingick de mest olikartade element: lönearbetare, hemindustrins folk, ruinerade bönder, hantverkare och manufakturarbetare, hos vilka den ekonomiska revolutionens verkningar yttrade sig på olika sätt. Många av dessa lager såg längtansfullt tillbaka till skråtiden; andra blev revolutionära och strävade till demokrati, socialreform, agrarkommunistisk reorganisation; hos majoriteten märktes ett starkt hat mot företagarna och hela fabriksapparaten. Det brittiska proletariatet var det första, som kastades in i ett hushållnings- och levnadssätt, det kapitalistiska systemet, vars uttydande sysselsatte nittonde århundradets bästa hjärnor. Under den industriella revolutionens första årtionden rådde kaos, varur de nya maskinerna stack upp som främmande monster och drog den häpne iakttagarens blickar till sig.

Omgiven av vetenskapens och teknikens underverk, av allehanda maskiner som dagliga företeelser och bruksföremål, införda i livet av adertonde århundradet, kan tjugonde århundradets människa knappast göra sig en föreställning om de själsstämningar, som maskintidsålderns framträdande utlöste i sina första offer. Ännu fram till mitten av det nittonde århundradet fanns det bildade engelsmän, som betraktade maskinerna som sjukliga missfoster av den mänskliga anden och som ett symptom på Englands dekadens. Man citerade gärna följande uttalande av Bacon: ”I en stats ungdomsålder blomstrade krigskonsten, i en stats mannaålder lärdomen och sedan bägge tillsammans en längre tid; i en stats nedgångsålder blomstrar de tekniska konsterna, näringarna och handeln.” Och chartisternas centralorgan skrev: ”Man finner numera sällan någon, som skulle våga behandla frågan om maskineriet; det tycks injaga en viss fruktan; envar ser, hur det frambringa den största av alla revolutioner, då det fullständigt ändrar klassernas inbördes förhållanden, men ingen vågar ingripa.”

Vad hantverkare och manufakturarbetare hade fruktat sedan sextonde århundradet överföll dem i andra hälften av adertonde århundradet: en invasion av järndemoner, som snabbt trängde ut det gamla ärevördiga, lamslog de skickligaste människohänder, spred rikedom och elände. Med häpnad och fasa såg det i eländets djup sjunkande proletärsläktet på de mångarmade, rastlösa, skenbart med odödliga krafter utrustade väsendena, och i all tysthet gick ordet från mun till mun: låt oss förena oss och förstöra dem, medan de ännu är ringa till antalet och ännu är i sin barndom. Låter vi dem ostört föröka sig och växa, så blir de absoluta herrar och vi deras slavar.

Den första lagen mot söndersläende av maskiner och förstöring av fabriksbyggnader utfärdades i England år 1769. Den betraktade sådana handlingar som förbrytelser, för vilka var stadgat dödsstraff. Den industriella revolutionens start hade alltså redan vid den tiden åstadkommit en omsvängning i statens uppfattning om maskineriets värde. Oaktat de drakoniska straffen växte antalet maskinstormare i mellersta och norra England. I Nottingham lär en viss Ned Ludham eller Ned Ludd ha förstört en strumpstickningsmaskin. Hans dåd efterhärmdes i Lancashire, och maskinstormarna blev så småningom bekanta som ludditer.

Åren 1811-1812 blev luddismen en massrörelse, som eftersträvade såväl politiska som ekonomiska mål. De härskande klasserna oroades så av de ludditiska utbrotten, att regeringen lämnade in ett lagförslag om maskinförstöringarna, som bestraffades sådana handlingar med

döden. Vid andra läsningen i överhuset var också Lord Byron närvarande och höll mot förslaget ett flammande anförande, vari han försvarade arbetarna.

Förslaget blev i mars 1812 lag men den hindrade lika lite som lagen av år 1769 maskinförstöringarna, trots att den handhades med drakonisk stränghet. Vid angreppen på maskiner och fabriker korn det några gånger till dråp, men det var utomordentligt svårt att få reda på förövarna. Först utsättandet av höga pänningpremier – en gång t. o. m. en summa av över 35,000 kr. – på ludditedarnas huvuden förde till förräderi. Dödsdomar mot ludditerna fälldes endast av domstolen i York. Den 13 januari 1813 besteg där tre arbetare, däribland luddit-ledaren *George Mellor*, schavotten. De iakttog in i det sista en modig hållning; Mellor höll också från schavotten ett kort tal till folkmassorna. I rapporten över avrättningen anmärkte *Annual Register* (1813), att Mellor och hans lidandeskamrater icke såg ut som lönnmördare och att de under andra omständigheter skulle ha blivit dugliga människor. Tre dagar senare följdes de av femton arbetare: sju avrättades på förmiddagen, åtta på eftermiddagen. Skräckdomarna och avrättningarna desorganiserade att börja med ludditrörelsen, men den hämtade sig så småningom och år 1816 var luddismen, som i grund och botten utgjorde en elementär rörelse, åter i farten. Byron uppfattade den helt som sådan och diktade den 16 december 1816 om ludditerna en stormsång, vari han jämför dem med amerikanska frihetskrigets män.

3. Social framtid.

Napoleonskrigen tog slut 1815. Den yttre fred, som England inte hade haft på årtionden, kom åter till landet, men glädjeeldarna, som hälsade den, kastade dystra sken på scener av nöd, elände, uppror, sammansvärjningar och demonstrationer. Ty hoppet om en lättnad i läget uteblev. Låga pänninglöner, höga livsmedelspriser, arbetslöshet och skattebördor, politisk och ekonomisk ofrihet (junkervälde och föreningsförbud) stegrade massornas missnöje till det yttersta. Sedan 1816 befann sig England i ett tillstånd av uppror, som, ytterligare tillspetsat av polispiöner, förde till offerfyllda och onyttiga sammansvärjningar i landsorten som i London. 1816 levde luddismen på nytt upp: i Nottingham förstörde strumpstickarna 30 maskiner, i östra England stack lantarbetarna höstackarna i brand, slog sönder tröskmaskinerna och demonstrerade med sina fanor, vilkas inskrifter lydde: ”Bröd eller blod!” I Birmingham, Preston, Newcastle demonstrerade massor av arbetslösa; i Dundee och Glasgow kom det till blodiga sammanstötningar med militären. I mellersta England gjordes ett i hemlighet organiserat upprorsförsök, som kostade 23 av deltagarna dels livet, dels friheten. 1819 medförde jättedemonstrationen i Manchester för allmän rösträtt och socialpolitik, varvid militären sköt på massan och dödade och sårade flera hundra personer. 1820 förbereddes i London ett upprorsförsök, som slutade med avrättning av fem av deltagarna. Under dessa fyra år av elementärt revolutionära rörelser uppstod Shelleys Arbetarmarseljäs:

Till Englands män.

Englands män – åt lorders hem,
varför plöjer ni åt dem?
Varför väver mödans släkt
åt tyranner prakfull dräkt?

Varför mat och kläder gav
ni från vagga och till grav
drönarna, vars längtan stod
endast till er svett och blod?

Varför, Englands bin, gör ni
bojor till ert slaveri,
vapen åt en klass som tar
frukterna, ni skapat har?

Har ni kläder, mat och lugn,
 trevnaden vid hemmets ugn,
 allt som livet lyckligt gör,
 får ni det ni trälar för?

En annan skördar där ni sår,
 en annan all er alstring får,
 en annan kallar ert tyg sitt
 och bär de vapen dem ni smitt.

Så säd – men åt tyranner ej!
 Gör rikdom – men åt skurkar? – Nej!
 Väv dräkt – men ej åt lat barbar!
 Smid vapen – men till självförsvar!

Dessa fyra år är också den moderna engelska socialismens födelseår.

4. Robert Owen.

Med Owen börjar den moderna socialismens historia i England. Han tillhör också de största gestalterna i socialismens historia överhuvud. Han var den förste socialkritikern, som tidigare än alla borgerliga nationalekonomer och statsmän fattade den ekonomiska revolutionens betydelse och som socialist sökte efter medel att ställa dess erövringar i det sociala framstegets tjänst. Han var också personligt dugligare än Fourier och Saint-Simon och trängde mycket djupare än de in i kapitalismens väsen; endast i historiskt vetande och totalblick överträffades han betydligt av dem.

Robert Owen föddes 1771 i Newtown (Wales) i en småborgerlig familj. Hans far var sadelmakare, järnhandlare och postmästare. Folkskolan gick han i till 1781 och utmärkte sig där genom sin begåvning. Så blev han handelslärling och handelsbiträde i Stamford, London och Manchester. Redan tidigt uppenbarade han en betydande organisationstalang men särskilt förmågan att leda människor. Hans kroppsliga och andliga energiers beundransvärda hälsa och harmoni, hans ordningssinne och flit, hans jämna, nästan orubbliga temperament resulterade i en obruten och målsäker vilja, i ett självförtroende och i en förmåga av snabba beslut, som gjorde honom till människoledare. Owen tillhör dessa sällsynta naturer, vilkas tankeprocesser förlöper utan stora slitningar och störande hets och därför utan tidsförlust förmedlar till de motoriska nerverna klara, bestämda befallningar. Av så organiserade människor blir det stora fältherrar, framstående statsmän och även framgångsrika revolutionärer, då riktiga socialvetenskapliga åskådningar leder deras aktioner. År 1790 blev han direktör för en textilfabrik i Manchester, som sysselsatte 500 arbetare. Den i sitt framträdande försynte unge mannen vann snart ett ledande inflytande på de under hans uppsikt ställda arbetarna, ehuru fabriksproletariatet vid den tiden rekryterades ur folkets lägsta och mest förkomna lager. Hans lön gick till 300 pund sterling om året och man ställde också i utsikt delägarskap i det mycket inbringande företaget. Han stannade emellertid bara till 1795 på denna post och gjorde sig självständig. Den industriella revolutionens skapande vågor höjde till rikedom och anseende de affärsmän, som förstod passa tillfället, och den kastade i avgrunden dem, som inte kunde anpassa sig efter dem. Owen såg, förstod och segrade. Han beslöt sig utan tvekan för att fabricera på egen hand och slog sig på finspinneriet, som gav de största vinsterna. Hans affär fick ett snabbt uppsving och redan år 1797 förvärvade han jämte några meddelägare för 60,000 pund sterling en textilfabrik av firman Dale & Arkwright i New-Lanark (Skottland), där han började sin banbrytande socialreformatoriska verksamhet, som tillsammans med hans affärsframgångar gjorde honom till en av sin tids berömdaste män. År 1800 övertog han hela ledningen och samtidigt den sociala pånyttfödelsen av fabriksbyn New-Lanark, där han inte bara tillverkade fingarn utan också uppfostrade sundare, lyckligare människor och ädlare karaktärer.

Det var väsentligen följande reformer, som Owen införde i New-Lanark och som medförde det av honom avsedda resultatet:

1. Han upprättade småbarnsskolor och grundade undervisningen på åskådning och iakttagelse; han avskaffade straff och belöningar; pojkar fick undervisning i gymnastik, flickor i hushållssysslor.
2. Barn i åldern under 10 år upptogs icke i fabriken. Han fixerade normalarbetsdagen till 10 1/2 timmar.
3. Fabrikslokalerna förskönades och inrättades mera hygieniskt; likaledes arbetade han på att sanera hela fabriksbyn och uppfostra ortsbefolkningen till renhet, ordning och punktlighet. Genom upprättande av en kooperativ konsumtionsbutik, där goda varor såldes till billiga priser, liksom genom det kroppsliga och andliga tillfrisknande, som följde med de förskönade bostäderna och arbetslokalerna, förlorade krogarna sin dragningskraft.
4. Kassor för sjuk- och ålderdomspension upprättades; år 1806, när en affärskris utbröt och det rådde mycken arbetslöshet, betalade Owen de arbetslösa deras löner tills krisen var över.

Hela Owens reformplan baserades på tanken, att lasten kan avskaffas endast om dess källa täppes till. De omständigheter, i vilka människorna levde, måste vara så beskaffade, att de befordrade det goda i människan. Ty människans karaktär beror helt av de omständigheter, i vilka hon fötts och i vilka hon lever och verkar. Det gäller alltså att utforma omständigheterna – de karaktärsbildande faktorerna – så, att människan blir dygdig, känner och verkar socialt.

Sedan 1812 verkade han för skolreform och fabrikslagstiftning, talade först på offentliga möten, blev fritänkare och 1817 även socialist. I stället för fattiglagstiftning krävde han för de arbetslösa upprättandet av kooperativa jordbruks- och industriföretag och rådde slutligen arbetarna att organisera sig produktionskooperativt och använda de tekniska uppfinningar, som under kapitalets välde bara blir dem till förbannelse, till sin egen nytta samt förvandla dem till en välsignelse för alla. Orsaken till försämringen i arbetarnas läge, den växande arbetslösheten och ofriheten såg han i den exempellösa utökningen av maskineriet, som förskaffar de rika allt våldsamt stigande rikedom och ger de egendomslösa endast arbetslöshet och lönenedsättningar samt driver deras hustrur och barn till fabriken. Åren 1818.-1821 spred han i tidningsartiklar, broschyrer och inlagor till regeringen följande åsikter:

Innan den industriella revolutionen ingrep djupt i den engelska hushållningen, alltså till ungefär 1790, utfördes det produktiva arbetet av vuxna män; att barn och kvinnor i förtid tvangs in i reguliärt lönearbete i näringslivet hörde till undantagen. Man kan anta, att kring år 1792 ungefär fjärdedelen av befolkningen var produktivt verksam. Befolkningen i Storbritannien och Irland torde vid den tiden ha räknat c:a 15 millioner, den produktivt verksamma alltså 3,750,000 människor. Den vetenskapliga (mekaniska och kemiska) produktionskraften under samma period belöpte sig sannolikt till det tredubbla mot handarbetskraften: till 11,250,000, hela produktionskraften till 15 millioner. Antalet produktionskrafter och befolkningens numerär var följaktligen lika. Produktionskraft och befolkning förhöll sig som 1: 1.

Så korn det snabba användandet av de mekaniska uppfinningarna, vilka sedan 1760 trängde in i det produktiva arbetet och erövrade åt sig det ena området efter det andra. Den omvälvning, de framkallade, är utomordentlig. De fyllde fabrikerna med barn- och kvinnoarbete och förde till en förlängning av arbetstiden. Stegningen i antalet produktionskrafter är enorm. År 1817 utgjorde brittiska öarnas befolkning 18 millioner, varav i produktivt arbete var indragen en tredjedel eller 6 millioner. Ojämförligt starkare var emellertid ökningen i mekaniska produktionskrafter, som nu (1817) blygsamt räknat gick upp till 200 millioner. Rastlöst, jämnt och nästan kostnadsfritt arbetar dessa 200 millioner av järn på skapandet av rikedom. För varje britt skapar nu mer än 10 starka arbetskrafter dag och natt alla slags varor; och varje mänsklig arbetare måste kämpa för sin existens med över 30 mekaniska, behovslösa konkur-

renter. Trettio mot en! Åren 1792-1817 ägde följande förändringar rum i Brittiska öarnas ekonomi:

Befolkningen steg från 15 millioner till	18,000,000
Handarbetet från V, av 15 m. till 1/3 av 18 m.	6,000,000
De mekaniska produktionskrafterna steg till	200,000,000
De gamla mekaniska produktionskrafterna utgjorde	11,250,000
Alla produktionskrafterna utgjorde alltså år 1817	217,250,000

På varje människa av den brittiska befolkningen kom år 1817 över 12 produktionskrafter. Sedan 1792 har alltså Storbritanniens förmåga att skapa rikedom tolvfaldigats. Detta överflöd på rikedom kan landet, antingen slösa bort på krig och andra onyttiga företag eller klokt använda till att förbättra befolkningens läge. Och det var denna rikedom, som satte brittiska regeringen i stånd att nästan en människoålder hålla på med dyrbara krig och störta Napoleon.

Den enorma tillväxten av Storbritanniens produktionskrafter är emellertid obetydlig vid jämförelse med de möjligheter, det ännu kan utnyttja. Landet äger ännu obrukade eller felaktigt brukade kapital, tillräckliga att år efter år frigöra produktionskrafter, vilka betydligt skulle överstiga handarbetskrafternas. Med en befolkning på under 20 millioner och med tillhjälp av produktionskrafter, ”ledda” endast av det blinda privatintresset, är Storbritannien i stånd att mer än tillfredsställa sina egna marknader och dessutom översvämma världsmarknaden med fabriksvaror av alla slag. Brittiska regeringen anstränger sig därför ivrigt att öppna nya marknader, även i de mest avlägsna trakter; och om den kunde kalla till liv en ny värld, så skulle den brittiska industrin inte råka i ringaste förlägenhet för tillfredsställandet av denna efterfrågan.

Och dock ropar nöden förgäves på hjälp; hela samhällsklasser sjunker i armod; handarbetets (lönens) värde sjunker; de fattiga fylls med hat och griper till våldsamheter; och människovänner förfasar sig över nöden utan att kunna komma den till hjälp, och faktiskt kan man inte med hittills använda medel ge den hjälp; tvärtom kommer den med säkerhet att förvärras i omfång och djup. Ty vetenskapens framsteg, de mekaniska produktionskrafternas tillväxt och rikedomens ökning alstrar den och måste under nu rådande förhållanden fortsätta att alstra den. Vad är då orsaken till massfattigdomen och den allmänna nöden? Orsaken ligger i den snabba tillväxten av de nya produktionskrafterna, för vilkas fördelaktiga utnyttjande samhället inte har träffat några anstalter: samhället har försummat att skapa institutioner, som skulle givit alla medlemmarna möjligheten att vara med i fördelarna av de nya vetenskapliga och ekonomiska förvärven.

Det stora problemet i vår tid ligger alltså icke på produktionens område utan på distributionens. Hastigt flytande och innehållsrika strömmar av rikedom, för vilkas ändamålsenliga utnyttjande inga föranstaltningar vidtagits; rika källor av vetande, som förblir outnyttjade – det är de verkliga orsakerna till det onda. Härav uppstår fattigdom, nöd, okunnighet, lättja, brott, drakoniska straff och blodiga krig – symptom på ett moraliskt och materiellt osunt samhällstillstånd. Varken de politiska ekonomerna och statsmännen eller de kyrkliga ledarna och lagstiftarna har visat sig dugliga att fatta detta tillstånd och föra det mot ett tillfrisknande.

Owen blev därför socialist. (Uttrycket ”socialist” förekommer dock första gången i Cooperative Magazine 1827, s. 509.) Men då han, så efterblivna som arbetarmassorna den gången var, inte trodde på deras klasskamp och befrielse och även till följd av hela sin fritänkaruppfattning ansåg, att inte kamp utan upplysning och fredlig ändring av förhållandena kunde hjälpa, förföll han till utopism, och såg enda räddningen i grundandet av kommunistiska kolonier. 1820 drog han sig tillbaka från affärslivet, grundade dels i Amerika, dels i Eng-

land kommunistiska kolonier, som ~liga misslyckades, och avlägsnade sig från den egentliga arbetarrörelsen, som sedan 1824 (då föreningsförbudet upphävdes) inträdde i en klasskamp. Av Owens idéer tog den endast socialkritiken, Kooperationen och grundade senare konsumtionsföreningar.

5. Combe, Gray, Thompson, Morgan, Bray.

Fullständigt under Owens inflytande står Abram Combe (1785-1827). År 1820 besökte han som tusentals andra New-Lanark och råkade genast under den owenistiska tankevärldens trollmakt. Tre år senare publicerade han en intressant liten skrift *Metaphorical Sketches of the Old and the New System* (Bildskisser av det gamla och det nya systemet) och 1825 grundade han den kommunistiska kolonien i Orbiston vid Glasgow, där han till följd av överansträngningar ådrog sig döden. Efter hans död sönderföll hans kommunistiska skapelse.

John Gray (1798-1850?), en bekant till Combe och en av aktionärerna i Orbistons kommunistiska koloni, var en konsekvent representant för utbytes- och cirkulationsmedelsreformen. Han besökte mellanskolan i Repton och blev sedan köpmannaelev i London, där han under nödåren 1816-1820 fick impuls till socialkritiskt tänkande. Han publicerade år 1825 en broschyr *Lecture on Human Happiness* (Föreläsning om mänsklig lycka), som nästan fullständigt rör sig i Owens tankegång och innehåller en statistisk tabell, där det matematiskt påvisas, att den produktiva klassen endast får en femtedel av de produktionsresultat den skapar, medan fyra femtedelar går i den icke produktiva klassens fickor. Konkurrensen har inte bara upphört att göra någon som helst nytta utan verkar också direkt skadligt. Gray berömde Owens plan men tillfogade i slutet av sin broschyr följande tillkännagivande: ”I en kommande avhandling ska vi försöka skissera upp ett annat bygge på grundval av ett nationalkapital, genom vars införande de enda gränserna för vår rikedom kommer att bli utmattningen av våra produktionskrafter och tillfredsställandet av våra önskningsar.”

Den utlovade avhandlingen är den år 1831 av honom utgivna boken *Social System*, som koncentrerar hela socialreformen till utbytesprocessen. De ledande punkterna i hans reformplan är dessa:

Valutan i ädel metall bör fullständigt avskaffas. Pänningen som bytesmedel måste vara lika lätt att komma åt och framställa som de varor, för vilka den tjänar som bytesmedel; och som värdemätare måste pänningen vara lika konstant som en aln eller ett pund. Guld är varken lätt åtkomligt eller konstant i värde, alltså odugligt som bytesmedel och värdemätare. Och vad som gäller guldvalutan gäller också sedlarna, ty även de är värderepresentanter; de vilar på garantier, vilkas totalvärde är större än den på dem baserade pänningens. Vi lider därför alltjämt av brist på bytesmedel, enär dessa aldrig når totalvärdet av bytesvarorna. Men pänningens mål är att sätta människorna i stånd att när som helst utbyta något föremål mot ett likvärdigt men olikartat. För att kunna motsvara detta syfte får pänningen själv inte ha något bytesvärde utan bör helt enkelt vara ett kvitto, att dess innehavare har bidragit med en viss summa av värden till den nationella rikedom och därför är berättigad att när som helst erhålla likvärdiga varor ur den nationella rikedom. Utbytet får inte ske anarkiskt och i konkurrensform utan måste organiseras planmässigt. Hela kooperationsprincipen, som Gray talar om i sitt förstlingsverk, bör endast och allenast inskränka sig till utbytet. Häri består den viktigaste skillnaden mellan honom och Owen. Enligt Gray bör varuförställningen behålla sin privatekonomiska karaktär. Först när varorna är färdiggjorda, bör de utbytas genom centrala, kooperativa institutioner. I detta syfte upprättas en nationalbank, som har uteslutande rätt att tillverka papperspängar (kvitton). Vidare bygges varuhus, i vars ledning står agenter, vilka har förbindelse med nationalbanken, tar emot papperspängar av den och rapporterar till den om inkommande och avgående varor. De olika producenterna lämnar sina varor till de nationella varuhusen, ackrediterade taxeringsmän värderar kostnadspriser (råmaterial, maskin-

slitage, arbetslön) och pålägger en viss, av den nationella handelskammaren fixerad eteravgift, som representerar profiten, affärs- och förvaltningsutgifterna. Kostnadspris och meravgift utgör varornas detaljpris. Producenterna erhåller så papperspängar (kvitton) på summan av inlämnade varor, för vilka de i de andra varuhusen hämtar önskade produkter. På så vis skulle de cirkulerande papperspängarna alltså motsvara det förhandenvarande varuförrådet; producenterna skulle alltid vara i stånd att utbyta sina produkter mot likvärdiga och av dem önskade, och de skulle också lätt kunna skaffa sig en överblick över anbud och efterfrågan. Nationalbankens bokföring skulle i varje ögonblick uppvisa varornas balans och förebygga överproduktion och kriser. Huvudsaken är härvid produktionen; ju mer någon producerar, desto mer utsikt har han att kunna tillfredsställa sina mångfaldiga behov. Produktionen kommer att bestämma efterfrågan och inte – som nu – efterfrågan produktionens omfattning.

I motsats till Gray, som omedvetet började hos owenismen och kom fram till privatproduktionen, gick *William Thompson* (c:a 1785-1833) som anhängare av de utilitaristiska läroarna och som motståndare till Owen fram till undersökningen av de sociala problemen och utvecklade sig snart till konsekvent kommunist och teoretiker för owenismen. Förstlingsfrukten av hans undersökningar var hans omfattande verk *Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth most conducive to human happiness* (Undersökning av de principer för rikedomens fördelning, vilka bäst kunde befördra den mänskliga lyckan). Denna skrift bär ännu tydligt spåren av hans vacklan och hans mödosamma självuppläringsprocess. Först hans lilla skrift *Labour Rewarded* (Det belönade arbetet), som författades mot slutet av 1825 och publicerades två år senare, är konsekvent owenistisk.

Som anhängare av Bentham var han övertygad om, att samhällets ändamål är lyckan, att varuframställningen utgör grundvillkoret för lyckan och att säkerheten i egendom ger sporen till varuframställning. Utan varuframställning är ett tillfredsställande av människornas behov och önsknings icke tänkbart och utan säkerhet i egendom till arbetsprodukten kan man inte tänka på ett höjande och befordrande av produktionen.

Den industriella produktionen har emellertid visat, att produktionen ensam inte kan skapa lycka. Till lyckan hör alltså inte bara produktionen utan också en möjligast allmän fördelning av de ekonomiska produkterna, så som det icke är fallet för närvarande. Ty arbetaren är rikedomens producent men kapitalisten tar ifrån honom största delen därav, så att stor ojämlikhet och osäkerhet uppstår, varigenom lyckoprincipen kränkes. Hela samhällstillståndet är dåligt och orättfärdigt. Produktionen av rikedom kan inte stiga, då säkerhet i besittning och åtnjutande saknas. Om alltså säkerheten och jämlikheten är de enda medlen att garantera den fortsatta produktionen av rikedom och den största summa av lycka, så återstår intet annat slag av fördelning än rättfärdighetens upphöjda enkelhet: man bör åt envar säkerställa det fria förfogandet över hela hans arbetsprodukt. Och det är också det krav, arbetarna uppställer:

”De arbetande, vilkas tid användes, vilkas kroppsliga och andliga krafter ansträngdes för att producera dessa föremål till utökande av sin egen bekvämlighet, stiger fram och tar som sin egendom i anspråk vad deras arbete har skapat.”

Men bör då arbetaren få allt och kapitalisten, som ställt produktionsmedlen till hans förfogande och möjliggjort arbetet, inte få något? Thompson svarar: Naturligtvis måste arbetaren betala för deras nyttjande, om han olyckligtvis inte äger dem; frågan är bara, huru mycket av hans arbetsprodukter som ska avdras för detta nyttjande. Vi har två mätare på detta värde: arbetarens och kapitalistens. Enligt arbetarens måttstock vore ett bidrag nödvändigt, som räcker till både för ersättning för slitaget och för värdet av det förbrukade kapitalet, vartill så ytterligare komme en tillräcklig gottgörelse åt kapitalets ägare och förvaltare, en gottgörelse som medger honom samma nivå i åtnjutandet av livets goda som de mera prestationsdugliga bland de produktiva arbetarna. Kapitalistens måttstock skulle däremot omfatta värdeökningen,

som samma kvantitet arbete skapar till följd av utnyttjandet av maskiner och annat kapital. Hela detta mervärde (surplus value) måste komma kapitalisten till godo för den högre intelligens och skicklighet, som gjort det möjligt för honom att hopa sitt kapital och låta arbetarna utnyttja det i förskott. Olikheten i bidrag, som enligt dessa bägge mätare arbetarna måste betala för utnyttjandet av det för utövandet av deras produktivkrafter nödiga kapitalet, är oerhörd. Det är skillnaden mellan en nästan fullkomlig jämlikhet och ett övermått av rikedom å ena sidan och av förtryck och fattigdom å den andra.

Ett kort omnämnande förtjänar den kristne owenisten *John Minier Morgan* (1782-1854). År 1826 publicerade han *Revolt of the Bees* (Biens revolt) och år 1834 *Hampden in the Nineteenth Century* (H. i nittonde århundradet), som i dialogform propagerade owenismen och för sitt vackra och poetiska språk lästes mycket av de bildade arbetarna.

Den bästa och slutgiltiga sammanfattningen av owenismen gav dock *J. F. Bray*, en typograf från Leeds, i sin glänsande skrivna bok *Labour's Wrongs* (Orättvisorna mot arbetarna, 1839). (Flera av de här nämnda skrifterna finns utkomna i tysk översättning hos Hirschfeld, Leipzig: Hauptwerke des Sozialismus.)

6. Individualistiska socialkritiker: Ravenstone, Hodgskin.

Parallell med den socialistiska kritiken löper en individualistisk socialkritik, som visserligen är skarpt antikapitalistisk men inte kan nå fram till socialismen. Den ser i kapitalismen och i den industriella revolution, som upphöjde den till maktägare över arbetarfliten, ett sjukligt tillstånd hos det i oordning komma samhällslivet. Det botemedel, den föreslår, är en socialfråga, vars syfte bör vara att skapa ett samhälle av självständiga jordbruks- och industriarbetare och omöjliggöra kapitalisternas expropriation av arbetsflitens produkter. Den är därför motståndare till räntan, kapitalprofiten, monopolen, tullarna och de höga skatterna, liksom överhuvud mot alla statens positiva uppgifter och åtgärder. Dess anhängare är antingen frihandlarliberala eller anarkistiska, står i motsats till socialisternas taktik och mål och har endast socialkritiken gemensam med dem. Deras utgångspunkter är Locke, Smith-Ricardo och delvis Godvin; de är alla av den åsikten, att i människorna eller naturen finns inneboende bestämda lagar, vilka skulle föra till lycka, om inte statslagarna eller de konstlade regleringarna komme emellan och hämmade naturlagarnas fria verkan.

Det andliga överhuvudet för denna skola är *Piery Ravenstone*; hans efterföljare är Thomas Hodgskin. Liknande tankegångar kan man tiden 1820-1830 finna hos andra författare, som mestadels anonymt arbetade i olika frihetsvänliga tidskrifter. En av dessa anonyma publicister plockades fram av Marx och kommenterades som "pamflettist". Piery Ravenstones huvudarbete är *A few doubts as to the correctness of some opinions generally entertained on the subjects of Political Economy* (Några tvivel på riktigheten av en del gängse åsikter om den politiska ekonomiens ämnen), utkommen 1821. Han publicerade tre år senare en broschyr om statsskuldssystemet, som behandlas utförligt av Marx (*Theorien über Mehrwert*, band III). Han är en skarpsinnig, kunskapsrik forskare. Politisk ekonomi är för honom redan liktydig med vetenskapen om det sociala livet. Denna vetenskaps syfte måste vara att grundlägga den mänskliga lyckan och inte hoppa rikedom åt den enskilde på arbetarklassens bekostnad. Det väsentliga i hans läror kan sammanfattas på följande sätt:

Samhällets grundkrafter är människo- och varuproduktionen. Det är en naturens lag, att människorna blir allt talrikare, och naturen utrustar människorna med förmågan att genom arbete skaffa sig sitt uppehälle. Befolkningsökningen föranleder en ökning i produktionen, de materiella och andliga medlen, vilka i sin tur återigen för till ändringar i samhällets byggnad. Om dessa grundkrafter finge verka ostörda, skulle befolkningsökning alltid betyda ökning i ägodelar och förverkligande av lyckan – samhällets egentliga mål. Ty endast detta möjliggör en omfattande arbetsfördelning, som i sin tur åter sätter människorna i stånd att utforma

varuproduktionen för delaktigt, ge uppfinnare och forskare impuls, erfarenhet och ledig tid att sysselsätta sin ande. Uppfinningarna är inte uteslutande de personers verk, efter vilka de uppkallas, utan produkten av nationens eller mänsklighetens kollektivarbete. Men mänsklighetens grundkrafter hämmas genom vissa sociala institutioner, och följderna av dessa hinder är oregelbundenheterna i samhällslivet, vilka yttrar sig som fattigdom och förtryck över de produktiva klasserna. Vilka institutioner är det, som möjliggör dessa olägenheter uppkomst? Egendom (kapital), hög ränta och höga skatter. De förstör arbetarnas naturliga rätt till de av dem producerade produkterna och höjer alltjämt numerären hos de improduktiva klasser, vilka får alltjämt större andelar av arbetarnas arbetsresultat.

Kapital i sig existerar icke; det är bara sparad arbete. Och ändå gjordes det till en fetisch, till ett metafysiskt väsen, som alla samhällslivets förvärv tillskrevs, medan arbetet, som skapar det verkliga kapitalet, betraktas endast som en på det metafysiska väsendets nåd levande tiggerska. Det sparade arbetet, som berövades sina producenter, förvandlade sig i de icke produktiva klassernas händer till makt. Dess expropriatörer var ursprungligen bara de av folket valda myndigheterna och ämbetsmännen; människorna tycks vara för svaga för att kunna leva utan överordnade; men under tidens gång usurperade de landets livskällor och blev politisk makt. Ekonomisk och politisk makt går alltid hand i hand. Sättet för egendomens fördelning, avgör regeringsformen, sederna och karaktären hos en nation. I besittning av den politiska makten började härskarna pressa ned arbetet djupare och djupare. Motsättningen mellan kapital och arbete blev till en oöverbyggbar klyfta. All arbetarnas kamp är resultatlös. Det är en kamp mellan svaghet och makt, mellan tyglad häst och sporrklädd ryttare. Hela nationen lider och trasas sönder sig i denna konvulsiviska kamp. Ensam är arbetarklassen maktlös. Alla, som har känsla för statens väl, måste hjälpa den. Endast genom en revolution kan nationen befria sig från kapitalets tryck.

Av liknande tankegångar behärskas en anonym flygskrift, som utkom år 1820 i form av en anonym skrivelse till lord John Russell. Flygskriften innehåller dessutom följande synpunkter:

Sedan maskintidsålderns uppkomst har arbetet blivit utomordentligt produktivt. Kapital eller sparad arbete kan produceras i massor. Men för tillåtelsen att utnyttja produktionsmedlen och råmaterialen måste de produktiva arbetarna betala sex sjundedelar av vad de producerat till kapitalisterna. Kapitalräntan är alltså mycket hög. Och ju högre kapitalräntan är, desto lägre är arbetarnas andel i sin egen produkt, desto fattigare den produktiva klassen. Den höga kapitalräntan är ett bevis på, att det ännu finns föga kapital, trots att det så lätt kan produceras. Vad är orsakerna till dessa motsägelsefulla företeelser? Orsakerna är utbytet av nyttiga inhemska produkter mot utländska lyxartiklar genom utrikeshandeln; papperspängar, krig, spannmålstullar, laginskränkningar för näringarna. Dessa orsaker hämmar kapitalets snabba tillväxt och därmed kapitalräntans sjunkande eller, vilket är detsamma: de hämmar höjningen av arbetarnas andel i resultatet av sitt skapande. Botemedlet ligger tydligen i avskaffandet av dessa orsaker, men huvudsakligen i näringsfrihetens upprättande. Är den införd, så kommer de övriga orsakerna lätt att kunna avskaffas. Kapitalet kommer att föröka sig hastigt, kapitalräntan kommer att sjunka och på så vis arbetarnas andel i sina produkter att öka. Förbättringen i arbetarnas ekonomiska läge kommer att föra till arbetstidens förkortning. Och kort arbetstid och höga löner är de säkraste tecknen på ett lands blomstring.

Förr eller senare måste den tid komma, då kapital finns i sådan massa, att ingen kommer att betala någon ränta för dess utnyttjande. När räntefoten sjunker till nollpunkten, slår mänsklighetens befrielses timma.

Av omständigheter och anlag driven in på den socialkritiska banan fick *Thomas Hodgskin* (1787–1869) en varaktig och avgörande impuls av *Piercy Ravenstone*. Hans huvudarbeten är: *Labour Defended* (Arbetet försvarat), anonymt utkommen 1825, *Popular Political Economy*

(Folklig politisk ekonomi), bestående av föredrag som han höll 1826 i Londons arbetarbildningsskola, och slutligen *Natural and artificial Rights of Property* (Naturliga och konstlade egendomsrättigheter), utkommen anonymt år 1832. Hans historieteori är inte enhetlig, men följande sammanfattning torde ge den rättvisa:

Samhället är ett naturligt fenomen med inneboende bestämda lagar. Världshandeln, den mest upphöjda moraliska makten, utrustade det med dem för att skapa en rättfärdig världsordning. Den politiska ekonomiens uppgift är en rent negativ: den består bara i att utforska dessa lagar och se till att de inte kränks. Naturlagarna gör väl, människolagarna är skadliga. Ursprungligen rådde jämlikheten. Arbetet gällde som enda rättstiteln på egendom och rikedom. Genom de naturliga drifternas verkan förökade sig människorna; med människornas förökelse växte de materiella behoven, vilka tvang till intensivare eftertanke och vetandets och kunnandets förrikande genom iakttagelse, uppfinning och upptäckt. Uppfinningar är inte enskilda personers verk utan representerar resultatet av hela samhällets tänkande och skapande; uppfinnarna och upptäckarna har bara den lyckliga gåvan att genom en egen liten idé kunna förbinda de olika nya insikterna till en enhet. Även det geografiska läget bestämmer många folk för en starkare utveckling av sina färdigheter och sin makt. Om tingens naturliga lopp inte hade avbrutits genom mänskliga institutioner, så skulle mänsklighetens framsteg på rättfärdighetens väg ha varit allmänt. Men våldet kom emellan och kränkte naturlagarna: den skilde arbete och rikedom från varann, varpå de icke-arbetande blev lagstiftare. Följderna var: ojämlikhet, förtryck, nöd, lyx, överarbete, lättja, krig, brott. Men de mänskliga lagarna har inte helt kunnat tränga ut naturlagarna. Till följd av de i samhället inneboende lagarnas verkan sker sakta – trots människolagarna – de förtrycktas befrielse. Den livegne växte ut ur livegenskapens bojar och förvärvade sig rätten till de av honom skapade produkterna. Så uppträdde kapitalisten, som gjorde godsägaren räntepliktig. I vår tid blir medelklasserna allt talrikare; hos dem ser man åter föreningen av arbete och egendom. Med utbredningen av de mekaniska uppfinningarna, som så småningom kommer att utföra de tunga arbetena, kommer medelklassen att befria hela samhället och göra människorna jämlika.

Hodgskins politiska ekonomi består i argumenteringen, att kapitalet är improduktivt, att det fixa kapitalet (produktionsmedlen) skapas och förses med skapande kraft av arbetarna och att det cirkulerande kapitalet (lön i form av livsmedel) dagligen produceras av arbetarna.

För varuproduktion behövs bara tre saker: 1. kunskaper och uppfinningar, 2. teknisk förmåga, 3. skicklighet och kraft att handha verktygen. Med tillhjälp av dessa saker, skapade av huvudets och handens arbetare, blev England rikt och icke genom s. k. kapital, som bara är ett mystiskt tecken. Om företagare skapar med i produktionsprocessen, så förtjänar de som, kvalificerade arbetare en anständig lön. Men som kapitalister är de endast utsugare, vilkas intressen är diametralt motsatta arbetarnas. Härav uppstår omfattande strider mellan kapital och arbete. Lyckligtvis reser sig arbetarna, skapar föreningar och strävar att komplettera sin numerär och fysiska övermakt med bildning och kultur. Och det kommer inte att finnas någon lycka på jorden, förrän arbete och rikedom är förenade i samma händer.*

IX. Första socialt revolutionära arbetarrörelse i England (1825–1855)

Kring år 1825 inträdde det brittiska proletariatet i sin första socialt revolutionära rörelse, varvid det genomgick tre faser eller utvecklingsskeden.

Den första fasen var kampen om rösträtten, vilken den förde tillsammans med bourgeoisin (på engelska: the middle class). Den ekonomiska revolutionen, som åren 1760–1825 omvälvde Storbritanniens samhällsliv och särskilt i norra England och i Skottland skapade stora indu-

* Jämför Marx: *Theorien über Mehrwert*, band III; vad Hodgskin kallar fixt och cirkulerande kapital heter hos Marx konstant och variabelt kapital. 1. Första fasen: borgerligt-proletär allians för rösträtten (1825-1832).

stricentra, väckte hos medel- och arbetarklass kravet att göra slut på deras dittillsvarande politiska rättslöshet och gå i kamp för rösträtten. De demokratiska idéer, som hade dykt upp under den första engelska revolutionen mot den absoluta monarkin (1642–1649) liksom under de första åren av franska revolutionen (1789–1793), ökade på 1830-talet i kraft och rösträttsrörelsen kom i gång. Till det yttre bildades visserligen ett förbund mellan bourgeoisie och proletariat för allmänna rösträttens erövring, men i det inre var de ekonomiska motsatserna mellan de bägge klasserna redan klara nog för att omöjliggöra en ärlig samverkan från bourgeoisins sida. Arbetarklassens avancerade lager hade redan i sig upptagit de socialkritiska lärorna av Owen, owenisterna, Gray, Hodgskin och de andra antikapitalistiska författarna: de ansåg lönearbetet för det enda produktiva, mervärdeskapande arbetet, men de kände sig bara ännu inte starka nog att självständigt inträda i den politiska kampen. De anslöt sig därför till medelklassen: industrimännen, näringsidkarna och köpmännen, vilka den tiden ännu till största delen saknade rösträtt. Kampen blev särskilt häftig efter utbrottet av julirevolutionen i Paris 1830, och till sist blev Tories och deras junkerregering tvungna att framlägga rösträttsförslag. År 1832 antogs av parlamentet en ny rösträttslag, som tillfredsställde bourgeoisin men gjorde arbetarklassen fullständigt besviken, ty den fick ingenting: proletariatet förblev politiskt rättslöst alldeles som före 1832.

2. Andra fasen: antiparlamentarism och syndikalism (1832-1835.)

Besvikelsen över den nya rösträttslagen och över det gemensamma politiska fälttåget med bourgeoisin skapade snart en andligt mycket innehållsrik antiparlamentarisk och syndikalistisk strömning bland arbetarmassorna. Hela den parlamentariskt-politiska kampen betraktades som en illusion, som ett bortledande av proletariatet från dess egentliga mål. Parollen lydde nu: Ekonomisk aktion! Det uppstod numerärt mycket starka fackföreningar, som dels genom generalstrejken, dels genom produktionskooperativa föreningar ville åstadkomma produktionsmedlens överförande till arbetarklassen. Hela det brittiska proletariatet drogs från 1833 in i denna strömning. Samtliga idéer från nittonhundratalets början om syndikalism, arbetarråd, parlamentets förvandling till en de arbetandes kammare, kan anträffas redan i 1833–1834 års engelska arbetarpress.* Omfattande klasstrider, massstrejker och demonstrationer, kongresser och konferenser ägde rum i syfte att befria proletariatet från kapitalismens ok. Denna märkliga rörelse, den andligt mest intressanta i den brittiska arbetarklassens långa historia (Beers Socialismens historia går ej längre än till 1920), stötte snart på den häftigaste fiendskap från bourgeoisin, myndigheterna och regeringen, vilkas förenade repressalieåtgärder lyckades förintä rörelsen. Till nederlaget bidrog också motsättningarna mellan de klassolidariska owenisterna och socialreformisterna och de klasskampsbetonade revolutionära syndikalisterna, vilka två sidor utkämpade sina meningsskiljaktigheter inom denna stora rörelse. (En utförlig framställning av hela rörelsen i M. Beer: *Geschichte des englischen Sozialismus*, Stuttgart, Verlag Dietz Nachf., 1913, s. 256-270.) Denna rörelsens sista dokument förtjänar återges. Det publicerades den 30 september 1834 i *Pioneer and Official Gazette*, fackföreningarnas centralorgan, och lyder i utdrag på följande sätt:

”Betraktelser om den växande föreningsandan bland världens arbetare.

Föreningsandan bland de mest avancerade europeiska nationernas arbetare är yttringen av en stark naturlig känsla, vars orsaker räcker långt tillbaka i det förgångna. Sedan urminnes tider är naturen inbegripen i rörelse; den fortskrider, den verkar oupphörligt, med oss och i oss. Den enskilda människan handlar visserligen ofta på grund av motiv, som inges henne av lokala och tidsomständigheter och institutioner, men naturen verkar alltjämt på människosläktet genom assimilationens ständiga lagar, vilka bringar alla organiska väsen till utveckling, så att de ändrar sig omärkligt och från ögonblick till ögonblick. Man kan faktiskt inte säga om något organiskt väsen, att det är, ty

* Den tidens mest betydande arbetarorgan var *The Poor Man's Guardian* och *The Pioneer*.

alla organiska väsen övergå oavbrutet från en form till en annan. På samma sätt går det med det mänskliga samhället: det befinner sig alltså i en process av omvandling. – Utvecklingens lag verkar här genom anden och genom människornas strider för mänsklighetens lycka. Ett nytt arbets-system banar sig väg. Den nya industriella ordningen och striderna mellan klasserna är positiva tecken på en social ordning i vardande. I stället för de stora företagen måste träda arbetarkommittéer eller industriministerier. Sådana institutioner kommer steg för steg att leda till privat-egendomens avskaffande. – Under tiden fortsättes kampen och arbetarna lider. Men vi måste ha tålmod. Den nya tidens anda är en omotståndlig makt; fackföreningarna kommer att fortfa- ra att existera; det kommer fortfarande att strejkas och vi kommer att begå misstag på misstag. Hur mycket lidande de än kommer att ge oss, så kommer alltså bättre organisationer att grundas, ty av stridigheterna och svårigheterna lär vi. En ny tid kommer efter hand att uppstå. De kapitalistiska illusionerna och misstagen, som hämmar och fånglar samhällslivet, kommer att bli uppenbara för envar, ett nytt slags vetande och frihet kommer att uppstå – och detta allt av det enda skälet, att den gamla, utkörda grundvalen för tanken och handlandet är bliven för trång och liten för den andliga fruktsamheten och de mekaniska erövringarna i den tidsålder, som redan har börjat!”

3. Tredje fasen: chartism (1836-1855).

Mot slutet av år 1836 levde arbetarrörelsen åter upp. Den hade hämtat sig från nederlagen 1834-1835. Och den blev nu till ett politiskt klassparti, som eftersträvade rösträttens och parlamentets demokratisering som medel för införandet av en socialistisk ordning. Rörelsen hade lärt av sina dittillsvarande erfarenheter: åren 1825-1832 visade den omöjligheten av en snabb seger enbart genom ekonomisk aktion. Den strävade nu efter demokratin för att som självständigt arbetarparti verka för sina mål parlamentariskt och fackligt.

Dess program var det 1837-1838 uppskisserade charter (uttal: tsjarter) eller fribrevet, som inte var något annat än ett lagförslag med följande sex punkter: 1. allmän rösträtt, 2. lika valkrets-indelning, 3. avskaffande av census för parlamentskandidater, 4. ettåriga legislaturperioder, 5. hemlig omröstning, 6. löner åt parlamentsmedlemmar. Efter denna charter kallades hela rörelsen chartism. Den var i ordets bästa mening socialdemokratisk, ty den förenade demokratiska och socialistiska mål.

Sedan år 1837 blev chartismen till en massrörelse, till en offerfylld, revolutionär kamp om den politiska makten. Den led emellertid ända till slutet av följande svagheter: Det var omöjligt att ge massorna en fast, enhetlig organisation, enär de reaktionära föreningslagarna ej tillät att man grundade en landsorganisation med underavdelningar. Chartisterna fick bara bilda lokala föreningar men inte träda i förbindelse med varandra inbördes. Detta förde ibland till hemlig verksamhet, som bara gav regeringsspionerna anledning att blåsa under förefintliga upprorstendenser och anställa högförräderiprocesser mot chartisterna, processer som drog med sig stora offer. I regeln var ledarna och talarna förbindelselederna mellan de lokala organisationerna. Ledarna och talarna fick därför en överväldigande roll i rörelsen. Ledarna och talarna var emellertid bara människor och behäftade med människors svagheter. Oenighet bland dem betydde splittring och förstöring av de chartistiska föreningarna, klickbildning och hjältetillbedjan, vilka gjorde en välorganiserad frammarsch i massa från chartisternas sida mycket svår. De andra svagheter låg i bristen på en enhetlig taktik.

Det fanns i rörelsen två taktiska riktningar, som bekämpade varann: den ena kallade sig Physical force party (riktningen för fysiska maktmedel), den andra var Moral force party (de moraliska maktmedlens parti). Den förra var för hemligt organiserande av ett väpnat uppror, den senare för upplysning och långsam politisk och facklig organisation. Till följd av de taktiska riktningssriderna kunde man aldrig åstadkomma något enhetligt handlande och heller inte få någon direkt framgång. Chartisternas strider var ofta heroiska, särskilt åren 1839 och 1842. Det senare året kom det till en omfattande masstrejk, som var mycket nära en generalstrejk.

Rörelsen led också av bristen på insiktsfulla ledare. Dess mest betydande ledare var irländaren Feargus O'Connor (1798-1855), som bara var demokrat och jordbruksreformivrare. Han var samtidigt ägare och redaktör av *The Northern Star* (Nordstjärnan), chartisternas centralorgan (1838-1852); hans mäktiga vältalighet skaffade honom ett oerhört inflytande hos massorna, men någon framstående andlig storhet var han inte. Till sist återföll han i jordbruksreformer i småbondestil.

Sedan 1848 sönderföll den chartistiska rörelsen – till synes utan resultat. Men i själva verket efterlämnade hela denna period ett rikt arv av idéer, reformer och proletära förvärv:

Det socialdemokratiska pionjärarbetets år var en tid av intensiv och banbrytande reformverksamhet – en tid av Englands förnyring, av de första stegen till Brittiska rikets demokratisering. Chartistperioden såg den första verkliga fabrikslagen för barn och ungdom (1833), den första gruvlagen för barn och kvinnor (1842), tiotimmarsdagen (1847), pressens befrielse (1836), mildringen i straffrätten (1837), spannmålstullarnas avskaffande (1846), upphävandet av föreningsförbudet mot politiska organisationer (1846) – åtgärder som gjorde ett slut på dels junkeroligarkin, dels kapitalets absoluta välde. Frågan om rösträtten försvann sedan dess inte mer från det politiska livets dagordning förrän den (1818) fullständigt demokratiserades.

Chartistperioden efterlämnade åt proletariatet Kooperationen, framgångsrikare fackföreningar och internationell anda. Den införde proletariatet som kämpande och framåtsträvande klass i litteraturen och den politiska ekonomien. Bekantskapen med chartismen har avsevärt befördrat uppkomsten av Engels' och Marx' tankevärld, gjort John Stuart Mill till etisk socialist och starkt påverkat Disraeli, Carlyle, Kingsley, Maurice, Ruskin och i allmänhet de konservativa eller kristna socialisterna.

Den owenistisk-chartistiska periodens arv var enormt, och ingen har bättre karakteriserat det än Marx i Inauguraladressen till den tio år efter chartismens utslocknande uppkomna Internationella Arbetar-associationen:

”Efter en trettioårig, med beundransvärd uthållighet genomkämpad strid genomdrev de engelska arbetarna... tiotimmarsbillen. – Tiotimmarsbillen var inte bara en praktisk framgång, den var segern för en princip: för första gången på ljusa dagen dukade bourgeoisins politiska ekonomi under för arbetarklassens politiska ekonomi. Arbetets politiska ekonomi förestod en ännu större seger över de besittandes politiska ekonomi. Vi talar om den kooperativa rörelsen, särskilt om de på kooperationens princip vilande, genom några få oförsagda och icke understödda 'händer' uppkomna fabriker.”

Proletära strider och lidanden är aldrig förgäves. Om de också inte omedelbart uppnår sitt mål, så förbereder de dock vägen till slutgiltig seger.

X. Frankrike (1830-1848)

1. Borgarkungadömet.

Den växande oppositionen mot den feodalt-kyrkliga regeringen sedan 1827 föranledde Karl X att gripa till undertryckningsåtgärder. Den 25 juli 1830 undertecknade han tre ordonnanser, som upphävde pressfriheten, ytterligare försämrade vallagen och förklarade de senaste oppositionella valen ogiltiga. Dessa tre förfoganden var de sista spikarna i bourbonernas likkista. Oppositionen kallade arbetarna på barrikaderna och under ”de ärorika tre dagarna” (27-29 juli) störtades Karl X. Men republiken, för vilken Paris' arbetare hade offrat sitt blod, kom inte, utan det orleanistiska borgarkungadömet i Ludvig Filips person (1830-1848) och i finansens regering.

”Efter julirevolutionen”, berättar Marx (i *Klasstrider i Frankrike*), ”när den liberale bankiren Lafitte i triumf följde sin compère (kumpan) hertigen av Orléans till Hotel de Ville (Stadshuset), fällde han

det ordet: 'Från och med nu kommer bankirerna att härska. Lafitte hade förrätt revolutionens hemlighet. Icke den franska bourgeoisin härskade under Ludvig Filip utan en fraktion (bråkdelen) därav: bankirer, börskungar, järnvägskungar, ägare av kol- och järngruvor samt skogar, en del av de med dem allierade (förenade) jordägarna – den s. k. finansaristokratin. – Den egentliga industribourgeoisin utgjorde en del av den officiella oppositionen, d. v. s. den var representerad i kammaren endast som minoritet.'

Under borgarkonungens regeringstid återupptogs livligt den under de napoleonska krigerna och den bourbonska restaurationen avsaknade ekonomiska omvälvningen och utvecklades produktions- och trafikmedel kapitalistiskt. Jämförda med resultaten av de engelska var visserligen de franska industriframstegen inte imponerande, men det socialekonomiska tänkandet och arbetarrörelsen påverkades dock starkt av dem. Uttrycksfullt är det motto, Pecqueur, tidens mest betydande socialekonom, satte på titelbladet till sin *Economie sociale* (Paris, 1839): "La vapeur est, à elle seule, une révolution memorable" (ångan är redan i sig en minnesvärd revolution). Bygget av järnvägar såväl som ångare och andra sjötransportmedel, stegringen i kol- och järnproduktionen, uppblommandet i in- och utrikeshandeln, den mycket betydliga tillväxten av aktiebolag, åtrån efter kolonier var tydliga tecken på den industriella revolutionens fortskridande.

För arbetarna och de små näringsidkarna hade denna omvälvning till en början endast nackdelar. Politiskt rättslösa, ekonomiskt hjälplösa och med en stat i händerna på en finansaristokrati, som utsög nationen och blodigt slog ned varje upprorsförsök, var massorna prisgivna åt nöden. Lång arbetstid, miserabla löner, höga indirekta skatter såväl som politiskt missnöje, som ytterligare underblåstes av den oppositionella delen av de intellektuella och småborgardömet, gjorde de stora städernas och industricentras arbetarbefolkning mottaglig för upprorsplaner och socialistiska tankar.

Från 1830 till 1839 såg de olika städerna i Frankrike en hel rad republikanska och socialistiska kupper och sammansvärjningar, och från 1837 till 1848 blev Frankrike i växande mån en fruktbar jord för de mest olika socialistiska idéer och förslag. Novell- och romanförfattare, teologer och jurister tävlade om att bevisa ohållbarheten i det kapitalistiska systemet och utdöma den bestående ordningen – så klagar Jean Reybaud år 1843 (i första kapitlet av sina *Etudes sur les réformateurs*, (Studier över reformivrarna, del II). Det var året för *Karl Marx'* ankomst till Paris.

2. Klassindelning i bourgeoisin och folk.

Det sociala resultatet av denna ekonomiska utveckling var samhällets åtskiljande i två klasser, vilka allmänt blev bekanta som *bourgeoisin* och *folket*. Louis Blanc i sin *Histoire de dix ans* (Tio års historia, 1830-1840), utkommen 1841, säger:

"Med bourgeoisin menar jag sammanfattningen av medborgare, som äger produktionsmedlen eller kapital, som skapar med egna hjälpmedel och icke är beroende av andra. Folket (*peuple*) är sammanfattningen av medborgare, som icke äger något kapital och för sin existens är fullständigt beroende av andra." (Upplaga 1846, I: 8.)

Denna klassindelning var så bekant, att i en arbetardeputation till deputeradekammaren (3 febr. 1831) förklarar arbetaren Charles Beranger:

"Det finns sannolikt endast få av eder, som inte har hört talas om folket. Folket är sammanfattningen av dessa, som arbetar, som är berövade sin sociala existens, som icke äger något; ni vet, vilka jag menar, proletariatet." (*Octave Festy: Mouvement Ouvrier, 1830-1834, Paris, 1908, s. 82.*)

Vid den tiden var folk och proletariat liktydiga begrepp (jämför hos Festy Enfantins kritik mot julirevolutionen: "folket eller proletariatet kämpade på barrikaderna men efter segern beväpnade sig bourgeoisin mot proletariatet", s. 36-37). (Jämför Beer, *Socialismens historia* V kap. VI: 2.)

Hur viktigt detta är att konstatera för oss, framgår av följande synpunkter. Om den tiden folk och proletariat var liktydiga begrepp, så betydde folkvälde eller demokrati faktiskt proletärt välde eller arbetarklassens välde och inte, som man nu menar, demokrati som hela nationens välde i motsats till monarkien. Åren 1831-1848 betydde demokrati folkvälde som motsättning till bourgeoisin

Först ur denna historiska miljö förstår vi det eljes obegripliga stycket i Kommunistiska manifestet, obegripligt därför att det skenbart vore motsägelsefullt: ”*Det första steget i arbetarrevolutionen är proletariatets upphöjande till härskande klass, demokratins erövring.*” Demokrati i Kommunistiska manifestets anda betyder följaktligen arbetarklassens välde.

Friedrich Engels gick ännu längre och sade rent ut: ”Demokrati, det är i detta nu kommunismen. – Med undantag för de personer, som inte är något att räkna med, är år 1846 alla europeiska demokrater mer eller mindre klara kommunister.” (Literarischer Nachlass, II: 405.)

Och därmed fortsätter vi vårt betraktande av tidsepokens socialistiska historia.

3. Hemliga sammansvärjningar och kupper.

Det har redan tidigare omtalats, att ännu under restaurationen, särskilt sedan 1821, dels liberala, dels demokratiska rörelser uppstod, som bildade hemliga organisationer och hade till syfte att störta bourbonerna och återupprätta nationens suveränitet. Mönster för dessa organisationer var Carbonaris: en italiensk sammansvärjning mot de utländska härskarna. Carbonaris taktik var den väpnade kuppen; det var varje carbonaris plikt att alltjämt ha en användbar bössa och 50 patroner beredda och att på given signal samlas och underordna sig ledarnas order. Ett antal Parisstudenter under ledning av Bazard och Buchez sammanslöt sig till den hemliga organisationen Les amis de la vérité (Sanningens vänner) för att upprätta demokratiska förhållanden. Vid upptagandet i förbundet avlades följande ed:

”Jag svär att sätta in alla mina krafter för att föra till seger frihetens, jämlikhetens och tyrannhatets principer. Jag lovar att sprida kärleken till jämlikheten överallt dit mitt inflytande når.”

Bazard och Buchez var vid denna tid unga medicine studerande och de var av den unga generationen också de första, som vände sig till de socialistiska idéerna. Bazard var, som vi förut sett, den som gett de bästa upplysningarna om saint-simonismen. De franska carbonari trädde också i förbindelse med Buonarroti, som från Bruxelles bland dem spred den babeufska sammansvärjningens idéer. Louis Blanqui anslöt sig till denna rörelse ungefär 1825. I det stora hela hade dock dessa rörelser dels en borgerligt-liberal, dels en demokratisk-republikansk karaktär. Efter julirevolutionen (1830) avvek de borgerligt-liberala elementen och deras ställe kom arbetarfolket från Paris och några av landets industricentra och samverkade med de demokratisk-republikanska elementen i deras hemliga organisationer, varvid dock det proletärt-kommunistiska elementet, arbetarklassens mest energiska del, under Blanquis ledning utgjorde förtruppen.

Från augusti 1830 till maj 1839 finner vi i Frankrike efter varann fyra stora hemliga organisationer: *Amis du peuple* (Folkets vänner), *Droits de l'homme* (Människans rättigheter), *Société des familles* (Familjernas sammanslutning) och *Société des saisons* (Årstidernas sammanslutning). Efter år 1839 fanns det ännu mindre, hemliga organisationer, som kallade sig *Nouvelles saisons* (Nya årstider) men inte spelade någon betydande roll, eftersom de saknade Buonarroti och Blanqui: den förre var död, den senare satt i fängelse 1839–1848. De flesta ledande personligheterna i dessa hemliga organisationer – Flocon, Raspail, Marrast, Blanqui, Barbès, Caussidière etc. – träffar vi senare som ledare för februarirevolutionen (1848), dels som borgerliga republikaner, dels som socialister och kommunister.

Utvecklingen från borgerligt-demokratiska idéer till proletärt-kommunistisk propaganda skedde stegvis, och den befordrades genom Buonarrotis inflytande såväl som genom de elementära upproppen av Lyon-vävarna 1831 och 1834, framkallade dels av svältlöner, dels genom republikanskt-socialistiska idéer, samt slogs ned i blod av den borgerliga regeringens liberale statsman Thiers – samme Thiers som iscensatte slakten på kommunarderna 1871. Sällskapet *Amis du peuple* och *Droits de l'homme* var ännu övervägande borgerligt-demokratiska eller republikanskt-socialreformistiska, Familles och Saisons däremot proletärt-kommunistiska. I de bägge senare föreningarna lärde de tyska kommunisterna Weitling, Schapper, Bauer och andra medlemmar av Londons Tyska Arbetarbildningsförening, som senare utgjorde kärnan i Kommunisternas förbund, känna den revolutionära kommunismen. I de nämnda franska föreningarna var bekantskapen med Buonarroti och hans bok av mycket starkt inflytande. Och i dem utbildades även den revolutionära diktaturens idé Härifrån övertogs den av Weitling och Kommunisternas förbund.

Vid upptagandet som medlem i Familjernas förening ställdes bl. a. följande frågor till kandidaten och besvarades av honom ungefär så:

- Vad anser du om regeringen?
- Regeringen fungerar i ett litet fåtal privilegierades intresse.
- Vilka är f. n. aristokraterna?
- Pänningmännen, bankirerna, valutaspekulanterna, monopolinnehavarna, storgodsägarna – kort sagt: utsugarna.
- Med vad rätt sitter regeringen?
- Med våldets rätt.
- Vad är samhällets främsta last?
- Själviskheten, jakten efter pengar, som intar alla dygders plats; aktningen för rikedom, föraktet för och förföljelsen av de egendomslösa.
- Vad är folket?
- Helheten av arbetarna; deras läge är slavarnas; proletariatets öde är inte olikt de livegnas eller de svartas.
- Vad bör vara samhällets grundval?
- Den sociala jämlikheten; medborgarens rättigheter är: säkerställd existens, kostnadsfri undervisning, deltagande i regeringen; medborgarens plikter är: hängivehet för samhället, broderlighet gentemot sina medborgare.
- Bör nästa revolution vara en politisk eller en social?
- En social.
- Skulle folket kunna regera sig självt efter en seger i revolutionen?
- Då samhället är moraliskt sjukt, så att man inte omedelbart kan införa sunda förhållanden, så är heroiska medel nödvändiga. För någon tid måtte folket ha en revolutionär regering.”

(*De la Hodde: Histoire des sociétés secrètes, 1850, s. 199 ff.*)

En revolutionär regering betydde den gången en kommunistisk diktatur.

En ännu mer prononcerat proletärt-kommunistisk karaktär hade Årstidernas förening. Dess upprorsförsök i maj 1839, vari också tyska medlemmar (Weitling, Schapper) var delaktiga, slutade med ett misslyckande. Dess anförare Blanqui och Barbès häktades och dömdes till

döden men benådades till livstids fängelse. Marx, som kände denna organisation och dess verksamhet, säger härom:

”Det är bekant, hur till 1830 de liberala borgarna stod i spetsen för sammansvärjningarna mot restaurationen. Efter julirevolutionen trädde den republikanska bourgeoisin i deras ställe. Proletariatet, som redan under restaurationen uppfostrats till att konspirera (till sammansvärjningar), trädde i förgrunden i den mån de republikanska borgarna av de misslyckade gatustriderna skrämdes bort från sammansvärjningarna.

Société des saisons, som Barbès och Blanqui gjorde 1839 års uppror med, var redan uteslutande proletär...”

I det stora hela anser Marx, ”att i den moderna revolutionen inte heller denna del av proletariatet räcker till och att endast hela proletariatet kan genomföra den”. (Marx' och Engels' Nachlass, herausg. von F. Mehring, 1902, III: 428, 433.)

4. Auguste Blanqui.

Den mest framträdande gestalten under denna tid är Auguste Blanqui. Skarpt förstånd, stort vetande, knivskarp vältalighet utan fraser, absolut oräddhet, obegränsad hängivenhet för proletariatets sak, för vilken han tillbragte de bästa åren av sitt liv i fängelser och i landsflykt och kroppsligt misshandlades av polis och gendarmeri – allt detta gör Blanqui till en gestalt av hjältestorhet.

Han föddes 1805 i Puget-Ternier, hans far var underprefekt, hans bror den berömda nationalekonomen Adolphe Blanqui. Sedan han genomgått gymnasiet, besökte han universitetet i Paris, studerade samtidigt medicin och juridik, men anslöt sig till Bazards och Buchez' hemliga politiskt-revolutionära organisationer och deltog 1827 i sin första gatustrid, där han blev sårad och häktad. I slutet av 1829 inträdde han i den vänsterliberala, senare saint-simonistiska Globes redaktion; 1830 var han med på julirevolutionens barrikader; besviken över dess resultat anslöt han sig till Amis du peuple, invecklades i deras process 1832 och förklarade därunder för domarna:

”Det gäller här en kamp mellan de rika och de fattiga, i vilken de förra är de angripande; de privilegierade göder sig på de fattigas svett, parlamentet är endast en maskin sona drar in i sina hjul 25 millioner bönder och 5 millioner arbetare och pressar blodet ur dem för att gjuta in det i de rikas ådror. Skatterna är ett rov från lättingarnas sida mot de arbetande klasserna. (De la Hodde, s. 65.)

Han dömdes till ett års fängelse. I Droits de l'homme bildade han vänsterflygeln. I Société des Familles var han ledare, häktades och dömdes till två års fängelse. Satt i frihet genom den allmänna amnestin 1837 ledde han Saisons, gjorde den 12 maj 1839 ett upprorsförsök, blev tillfångatagen och, som redan nämnts, dömd till döden samt benådad till livstids fängelsestraff, varifrån februarirevolutionen 1848 befriade honom. Anländ till Paris uttalade han sig skarpt mot den då bildade tillfälliga koalitionsregeringen och krävde en rent socialistiskt-revolutionär regering, som skulle regera diktatoriskt en tid och genom lämpliga reformer – världsliga skolor, kostnadsfri undervisning, Kooperation, socialpolitik – steg för steg förbereda befolkningen för ett republikanskt-kommunistiskt samhälle. ”Ty kommunismen kan icke införas genom dekret utan kommer att förverkligas steg för steg genom årslång uppfostran och skolning.” Revolutionen i sig ändrar varken människorna eller förhållandena, den ger bara tillfälle till administrativa och ekonomiska reformer. Vid revolutionens seger bör omedelbart alla domare och höga ämbetsmän avskedas och ersättas Med lekmannadomstolar; de mellersta och lägre ämbetsmännen bör få stanna t. v. men sägas upp. En ”dictature parisienne” måste överta regeringsärendena, tills landet är moget för demokrati, republik och kooperativ hushållning. Huvudsaken med en revolution är att ta den politiska makten och använda den i de kulturella och ekonomiska reformernas intresse. Revolutionärerna bör avhålla sig från alla utopier, ty utopisterna är mestadels politiska reaktionärer. (Blanqui: Critique sociale, Paris,

1885, I:173– 220.) Blanqui var beundrare av Marx, vars (mot Proudhon riktade) Filosofiens elände han gärna läste. (Marx-Engels Briefwechsel, Stuttgart, 1913, IV: 140.)

För sin aktion mot den skenrepublikanska nationalförsamlingen (maj 1848) dömdes Blanqui till tio års fängelse. 1869 arbetade han på att uppegga missnöjet mot Napoleon III och verka för den republikanska regeringsformen. I kriget 1870 stannade han först i Paris och utgav där en tidskrift *Patrie en danger* (Fosterlandet i fara). I februari 1871 lämnade han Paris, sedan han brännmärkt den nya republikens ledande män som reaktionärer och förrädare; han begav sig till sin syster i landsorten och häktades där av Versailles-regeringen, så att han inte kunde delta i Paris-Kommunen, ehuru den senare erbjöd versailarna att utväxla honom mot ett antal gisslan. Versailarna visste, som Marx säger i *Medborgarkriget*, att de därmed skulle ge Kommunen ett huvud. Endast med knapp nöd undgick Blanqui så en dödsdom inför krigsrätt; han landsförvisades och återvände först efter den allmänna amnestin år 1879 till Paris, där han utgav tidskriften *Ni dieu, ni maitre* (Varken Gud eller härskare). Mycket gammal dog denne fängslade Prometevs-ättling i Paris den 1 januari 1881.

5. Socialister och socialkritiker: Pecqueur, Proudhon, Cabet, Leroux, Blanc.

Medan proletariats elit var revolutionär och genom erövringen av den politiska makten sökte nå förverkligandet av sina socialekonomiska syften, visar den socialistiska tankevärlden från denna tid (1830-1840) en alltigenom fredlig, evolutionär karaktär: proletariatet har där ingen aktiv roll, det är bara föremål för beklagande, medlidande och människokärlek. Den franska socialismen under denna tid är antingen etiskt-religiös eller utopisk.

Proletariat och socialism tycktes inte ha något att göra med varann. Å ena sidan stod Buonarroti-Blanqui som proletärt-revolutionära kommunister, å den andra sidan de etiskt-religiösa och utopiska socialisterna och socialkritikerna. De flesta av dessa socialister och socialkritiker var mycket betydande och tankedigra författare, men de stod antingen under saint-simonisternas och fourieristernas inflytande eller de var fångna i småborgerliga känslor och föreställningssfärer. Som saint-simonister eller fourierister väntade de det sociala framsteget av kapitalismens utveckling, av kapitalisternas storsinhet och av staten eller också sökte de råda bot för de små näringsidkarnas svårigheter genom att skapa billig och räntefri kredit och få bort handlarna och statsbyråkratin (skatteväsendet).

Den mest betydande saint-simonisten efter Bazard var Constantin Pecqueur (1801-1887); han är också den relativt originellaste av de franska socialisterna under denna tidsepok. Hans bästa arbete är *Economie sociale* (Paris, 1839), som behandlar ångmaskinens inflytande på handel, industri, jordbruk och kulturen i allmänhet. Arbetet, som utkom i två band, var en prisskrift på en fråga av Akademin för de moraliska och politiska vetenskaperna om det kulturella inflytandet av ångan, järnvägarna och ångfartygen. Pecqueur fick priset, ehuru akademien icke kunde gå med på hans socialistiska slutsatser. Han är alldeles hänförd över den moderna teknikens erövringar och ser i dem medlet: 1. att höja rikedomerna genom att sammanfatta de splittrade enskilda hushållningarna och företagen, 2. att befördra jämlikheten och broderskapet, då de moderna trafikmedlen och fabriken för människorna närmare varann, tvingar dem till gemensamma arbeten och gör dem hänvisade till ömsesidiga tjänster. ”Med ett ord: associationen och alla sociala verkningar härflyter härur.” (I: 80). Ångmaskinen i fabriken och lokomotivet på handelsvägarna skapar ordning, regelbundenhet och sammanhang i den hittillsvarande anarkien, förvirringen och sammanhangslösheten. Watt och Stephenson har avskaffat splittringen och atomiseringen och skapat gemensamma arbeten och tjänster (I: 64-65, 95), så att *vår tidsålders allmänna tendens är associationen* (I:81 ff): centralisationen genom småföretagens, småhusens och privataffärernas försvinnande och genom grundandet

av aktiebolag; år 1838 noterades på Paris-börsen industripapper av 860 dylika inhemska bolag (I:88):

”Ett stort antal arbetares förening under ett och samma tak är den nödvändiga följderna av kapitalet och sammanfattningen av olika branscher av besläktade industrier samt resp. försvinnande av de små verkstäderna och de små industricentra. – Alla inflytanden av individernas ensamställande och privata liv viker för inflytandena från det offentliga livet. – I detta nya slag av produktion döljer sig en industriell, moralisk och politisk revolution. (I: 63.) Det sanna och goda i folkhushållningen är den stegvisa socialiseringen av rikedomskällorna, arbetsredskapen, villkoren för den allmänna välfärden.” (1, inl. s. VII.)

Allt i gången tid och nutid tycks sträva till arbetsredskapens socialisering, d. v. s. jordens och råmaterialens undandragande från enskildas välde och deras långsamma omvandling i gemensam egendom, som bör vara odelbar, oförytterlig, social och kollektiv:

”Vi rör oss fram mot detta tillstånd sakta, indirekt, på den oföränderliga nödvändighetens och omständigheternas makts krokiga och okända väg; vi rör oss dit genom religionen, politiken, den praktiska folkhushållningen, förändringarna i den industriella mekanismen; och vi kommer på alla dessa vägar att nå fram till institutioner, som kommer att organisera socialiseringen, vilken de kommer att formulera och dekretera som en samhällslag, som den högsta grundlagen i framtidens ekonomiska författning.” (II: 12-13.)

Men socialiseringsprocessen beror i sista instans icke av materiella krafter utan av människans moraliska pånyttfödelse, genom vilken hon kommer att bli i stånd att ersätta privatintresset med hängivenhet för det allmänna bästa. Det är nödvändigt, att arbetsmotivet ändras. Överhuvud är hela socialiseringsfrågan en religiöst-moralisk fråga (II: 24-25); människokärleken måste härröra ur Gudskärleken. Och försynen för sakta människorna fram, till denna moraliska nivå. Medelklassen, som är arbetssam, strävsam, energisk och duglig, blir rikare och mer kultiverad; och ju mer den blir det, desto mer benägen blir den att avlöna och behandla arbetarna bättre; den kommer att släppa fram arbetarna till delaktighet i vinsten (II: 233, 132). Visserligen har de nya uppfinningarna också nackdelar: de nya maskinernas ägare anser sig att börja med som monopolinnehavare och privilegierade. Men dessa fördelar är bara något övergående:

”Försynen kommer genom den politiska och moraliska utvecklingen, som den i lämplig tid kommer att påtvinga sina motståndare, nog att veta, hur man bäst ska socialisera, d. v. s. hur maskinerna bäst ska användas till hela samhällets väl.” (1:451.)

Pecqueur var också en ivrig försvarare av folkfreden och de internationella skiljedomstolarna. Han hade helt de optimistiska frihandlarnas psyke, med den skillnaden bara, att hans bekantskap med saint-simonismen och fourierismen gjorde honom till socialist. Ur hans verk framlyser en älskvärd, human och fint kultiverad ande. Han är sannolikt också upphovsmannen till ordet ”socialisering”; det förekommer mycket ofta i hans arbeten. Pecqueurs ideal var en socialistisk-etisk samhällsordning: ”en Guds republik”.

Mycket mer larmande och beskäftig men långt ifrån så kunskapsrik och storstilad var hans samtida *P. J. Proudhons* verksamhet. Denne var född i Besançon, Fouriers hemstad, och var lika storspråkig och inbilsk som denne. Ehuru född av fattiga föräldrar fick han en god skolbildning: han gick i gymnasiet till han blev nitton år, om också inte särdeles regelbundet. (Han var alltså ingen autodidakt, som jag felaktigt antagit i min bok Karl Marx.) Först i sitt tjugonde levnadsår lärde han sig typografyrket, blev korrekturläsare och började så författa, först som filolog, sedan som socialkritiker. 1840 publicerade han sin mest berömda skrift: Vad är egendom? och gav till svar: Egendom är stöld. 1846 publicerade han sin Ekonomiska motsägelser eller eländets filosofi, i två band, varpå Marx svarade med sin Filosofiens elände. 1844-1845 hade de två blivit bekanta i Paris och diskuterade mycket om sociala och filosofiska problem. 1848 avslöjade Proudhon det sociala problemets lösning: upprättandet av en

folkbank, där de näringsidkande skulle få billig eller räntefri kredit och kunde utbyta sina produkter till dessas värde. Skriften gjorde honom berömd i Paris och möjliggjorde vid kompletteringsvalen (juni 1848) hans inval i nationalförsamlingen. Han utgav därefter en tidskrift samt flera broschyrer och böcker, för vilka han förföljdes av reaktionen. Han dog i Paris 1865.

Proudhon var mera polemiker än systematiker. Hans grundtankar kan sammanfattas ungefär så:

Egendomsinstitutionen är orättfärdig och skadlig; det faktum, att man ockuperar ett stycke jord, kan inte motivera någon egendom; lika litet kan arbetet utgöra denna motivering, ty ingen har producerat jorden; för övrigt visar erfarenheten, att arbetet inte leder till ägande av jorden, ty arbetarna är fattiga. Rättmätig är endast besittningen (till skillnad från egendomen) av de saker, man skapar med eget arbete. Men utbytet sker under egendomssystemet aldrig med lika värden mot varann: arbetaren kan aldrig med sin lön köpa tillbaka den produkt han har skapat; ägarna till egendomen (produktionsmedlen) tillägnar sig en del av den främmande arbetsprodukten i form av jordräntor, profit och räntor. För att avskaffa denna orättfärdighet behövs det icke socialism eller kommunism utan att man upprättar ett samhälle, där de arbetande kan utbyta sina arbetsvärden mot lika arbetsvärden. Hantverkarna bör självständigt tillverka sina varor, erhålla billig kredit härtill av den av dem grundade folkbanken och sedan likvärdigt utbyta sina varor inbördes. *Ömsesidig kredit och ömsesidigt utbyte*. Ett sådant samhälle behöver ingen stat utan fullständig personlig frihet och jämlikhet. Kort sagt: hans system är mutualism (ömsesidighet) och anarki (statslöshet). Han är småborgerlig, ty han förbiser hela kapitalismens utveckling – en utveckling som innebär en stark tendens till association och centralisation av de ekonomiska krafterna, så som Pecqueur riktigt insåg.

Nu till de mindre viktiga. *Etienne Cabet* (1788–1856), advokat och generalprokurator på Corsica (1830), var ursprungligen borgerlig republikan, förföljdes av borgarkungadömet men invaldes av oppositionen i kammaren, där han modigt förfäktade sin övertygelse. 1834 ådömd ett fängelsestraff flydde han till London, där han genom att följa den owenistiska rörelsen och läsa Thomas Mores *Utopia* blev kommunist. Återvänd till Frankrike skrev han 1842 sin utopiska roman *Resa till Ikarien*, som lästes mycket och mycket bidrog till att sprida kommunistiska idéer. – *Pierre Leroux* (1797-1871) var den första verkliga arbetaren, som blev saint-simonist (1824). Han var typograf till yrket, grundade *Globe*, avföll senare från saint-simonismen, blev mystisk-religiös socialreformist och utövade ett visst inflytande på *George Sand*, vilken som bekant vid den tiden skrev s. k. socialistiska romaner. – *Louis Blanc* (1811-1882) var huvudsakligen publicist. Hans historiska arbeten lästes mycket. Som socialdemokrat blev han bekant i vida kretsar genom sin lilla skrift *Organisation du travail* (*Arbetets organisation*), 1839-1840. *Arbetets organisation* blev februarirevolutionens (1848) slagord. Efter att skarpt ha utdömt konkurrensen såsom källan till den moderna nöden, föreslog Blanc: järnvägarnas och gruvornas förstatligande, upprättandet av kooperativa produktionsföretag för arbetarna med statshjälp. 1848 spelade Blanc en betydande roll. Även i den tyska marsrevolutionen sökte man sig i arbetarkretsar mycket till Blancs idéer. De var vid den tiden så populära, att även Lassalle antog dem och senare gjorde dem till positiv del av sin agitation.

6. Februarirevolutionen 1848.

För revolutionärer och arbetare är det allvarliga studiet av händelserna i februarirevolutionen 1848 mycket viktigare än ifråga om någon föregående revolution. Sedan februari 1848 uppträder proletariatet på historiens scen med egna krav, med sina anspråk på makt i politik och hushållning. Denna revolutions uppmarsch, utveckling och slut innehåller för oss djupa läror för nuet och framtiden. Den visar märkliga paralleller till tyska novemberrevolutionen 1918.

Den växande småborgerligt-republikanska oppositionen, finansens orgier, de höga dignitärernas besticklighet, den stora spridningen av socialistiskevolutionära idéer, missväxterna 1895 och 1846, affärskriser och dyrtiden 1847 – dessa faktorer förenade sig för att fullständigt bringa borgardömet i misskredit. Delar av Paris' bourgeoisie och småborgardöme kallade arbetarna på barrikaderna; den 21 februari 1848 följde de Maningen, och efter några sammanstötningar med militären segrade revolutionen. Konungen flydde, massorna strömmade till framför oppositionstidningarna Nationals och Réformas redaktionsbyggnader, där en lista över den provisoriska regeringen uppsatts och godkändes av det därutanför stående "folket". Republikanerna ville först en rent borgerlig regering, men den bleka skräcken för barrikadkämparna föranledde dem att ta med i ministären socialisterna Louis Blanc och Albert (den senare en arbetare). I spetsen för regeringen stod Lamartine, en poet, talare och "republikan" men inte någon socialist. Han och hans kamrater ville genast förråda sitt "ideal": de dröjde med att utropa republiken, men hotet från Paris' arbetare, uttalat av Raspail, tvang de nya herrarna att den 25 februari proklamera republiken. Likaså avtvang arbetaren Marche regeringen att medge rätten till arbete – med laddad pistol i handen stod Marche framför Lamartine tills denna rätt var formulerad och underskriven. Detta krav spelade den gången en liknande roll som i den tyska novemberrevolutionen 1918 socialiseringskravet. För att bli av med Louis Blanc och Albert ur regeringen utnämnde ministären en arbetskommission i Palais Luxembourg med Blanc och Albert som ledare; Pecqueur var sekreterare i kommissionen. För att praktiskt ge uttryck åt rätten till arbete började man planera nationalverkstäder på modernt språk nödhjälpsarbeten – i den öppet uttalade avsikten att diskreditera arbetarnas krav och påvisa omöjligheten i de socialistiska idéerna. Under tiden organiserade regeringen en väpnad makt för att hålla nere och till sist slå ned de över sin seger stolta och "anspråksfulla" arbetarna. Som ovan nämnts, befann sig Auguste Blanqui redan i Paris; han genomskådade provisoriska regeringens planer och krävde dess rensning och ersättande med en socialistisk regering, vilken någon tid diktatoriskt skulle förbereda landet för reformerna. Men provisoriska regeringen pockade på sina demokratiska principer och krävde inkallandet av en nationalförsamling på den allmänna rösträttens grund. Bedårade av detta förslag understödde de socialdemokratiska elementen regeringen och bekämpade Blanqui och hans kommunistiska anhängare. Regeringen hade nu ett lätt spel: den stärkte den väpnade makten – som den påstod: emot kommunisterna, men i själva verket emot proletariatet, och när Blanqui den 16 april 1848 organiserade en stor demonstration till störtande av den provisoriska regeringen och dess ersättande med en socialistisk regering, lyckades provisoriska regeringen med socialdemokraternas hjälp injaga allmänheten och den väpnade makten kommunistiskräck. Den 16 april satte sig en imponerande, obehäpnad demonstration i rörelse genom Paris' gator. På fanorna läste man inskriptionerna: "Bort med människans utsugning av människan!", "Rätten till arbete!", "Arbetets organisation!" Men den av regeringen utgivna parollen, att det inte gällde arbetarna och socialisterna utan kommunisterna – denna sluga paroll hade till följd, att den väpnade makten mottog demonstrationen med ropet: "Ned med kommunisterna!" Socialdemokraterna och de republikanska småborgarna instämde fyllda av kommunistiskräck i ropet och fördärvade syftet med Blanquis företag. Konsekvensen av denna händelse var, att reaktionen stärktes. I slutet av april ägde valen till nationalförsamlingen rum, varvid samtliga socialistiska kandidater föll igenom och flera arbetare dödades.

Provisoriska regeringen avgick, prisad av bourgeoisin, utdömd av alla kommunistiska och socialrevolutionära element. Utomordentligt intressant är *Heinrich Heines* omdöme över den:

"För revolutionens ömkliga förlopp har man att tacka folkets otrogna mandatärer, vilka genom sin oskicklighet eller sin feghet eller sitt dubbelspel plottrade bort folksuveränitetens stora akt, som gav dem den mest oinskränkta makt. – Redan under första timman av provisoriska regeringen, som gav sig just det namnet, uppenbarade sig de små människornas oförmåga. Redan detta namn, 'provisorisk regering', kungör officiellt deras tvekan och annullerade från början allt... som de

överhuvud kunnat uträtta. Aldrig har folket, det stora barnhusbarnet, dragit ömkligare nitar ur revolutionens lyckourna än de personer var, som bildade denna provisoriska regering. Det fanns bland dem miserabla komedianter, vilka på håret, på skäggfärgen, liknade de amatörteaterns hjältar, som Shakespeare i Midsommarnattsdrömmen så lustigt presenterar. Dessa tafatta gesäller var i själva verket mest av allt rädda för, att man skulle ta dem på allvar, och Snugg, snickaren, försäkrade i förväg, att han inte var något verkligt lejon utan det provisoriska lejonet, bara Snugg, snickaren, att publiken inte behövde vara rädd för hans rytande, eftersom det bara var ett provisoriskt rytande.” (Heine: Deutschland.)

Den 4 maj sammanträdde nationalförsamlingen och bildade en rent borgerlig regering. Elva dagar senare utnyttjade Blanqui en till förmån för Polen och Italien samt en ”demokratisk utrikespolitik” arrangerad demonstration till att hastigt ställa sig i spetsen för den och föra den framför deputeradekammaren. Han trängde in i kammaren, tilltvang sig ordet, erinrade herrarna om att de för sin härlighet hade att tacka endast arbetarnas uppoffring, att den nya regeringen sysslade med utrikespolitiken, med Ryssland och Österrike, och inte gjorde ett försök att ställa de dödade franska arbetarnas mördare inför rätta men att dess egentliga uppgift dock vore att syssla med sociala problem. Blanquis uppträdande enade för en kort tid alla socialistiska element, och en ministerlista uppsattes, där alla socialistiska riktningar var representerade. Men det var alltför sent. Reaktionen satt redan i sadeln och höll svärdet fast i sin hand. Den nya regeringen avsatte Luxembourg-kommissionen, upplöste nationalverkstäderna och rådde de arbetslösa att inträda i armén eller fara tillbaka till landsorten; den provocerade massorna tills dessa sista veckan i juni grep till upproret. Paris' gator fylldes med barrikader och stridsmän. Den republikanske generalen Cavaignac anförde trupperna, och efter tre dagars slakt var den proletära revolutionen dränkt i sina tappreste kämpars blod. Den republikanska eller demokratiska bourgeoisin slog ihjäl de verkliga republikanerna och banade vägen för Louis Napoléon, som valdes till franska republikens president för att sedan genom statskuppen av den 2 december 1851 tillkämpa sig diktaturen och ett år senare kejsarkronan. Under tiden satt Auguste Blanqui i fängelse, och Louis Blanc och de flesta socialdemokraterna befann sig redan i landsflykt för att på så vis undkomma fängelset. Så slutade februarirevolutionen med ett fruktansvärt nederlag, tack vare socialisternas och arbetarnas oenighet och revolutionära oerfarenhet.

Femte delen: Nyaste tiden –1920

I. Tyskland 1800-1847

1. Krig och nationell frihet och enhet.

Ett av den tyska politikens ödesdigraste fel var de tyska staternas deltagande i krigen mot franska revolutionen och mot det napoleonska Frankrike 1792-1815. Tyska folket, som först sedan 1750 börjat hämta sig från trettioåriga krigets följder, störtades i en ocean av äventyr, där det utgöt strömmar av blod för inhemska despoti och reaktion, för engelsk industri- och kolonialpolitik, för tsarismen och junkerdömet, mot borgerlig frihet, mot Tysklands national-ekonomiska utveckling, mot Europas liberalisering. Utan de kontrarevolutionära koalitions-krigen skulle det varken ha kommit till den jakobinska terrorismen eller till den napoleonska imperialismen. Till franska revolutionens nederlag eller urartning bar de tyska staterna såväl som England största skulden.

I första årtiondet av nittonde århundradet hade den franska folkkraften så när lyckats slå den europeiska reaktionen och bjuda den tyska borgarklassen tillfälle att utveckla sig fredligt och industriellt, ty under Napoleons slag brakade det gamla Tyska riket sönder, hemföll Preussen och Österrike åt vanmakt, led den engelska konkurrensen på europeiska fastlandet en betydlig inskränkning. Men detta ytterst gynnsamma tillfälle fann intet stort, vidsynt släkte. Sentimental lojalitet, kortsynt nationalism, inskränkt undersåteförstånd drev tyska folket åter i

armarna på reaktionen, ofriheten, den ekonomiska nöden, fastän det måste säga sig, att även de obetydliga reformer, som Stein och Hardenberg genomförde i Preussen efter slaget vid Jena – kommunalförordningen och den s. k. bondebefrielsen (1807-1816) – hade män enbart franska revolutionen att tacka för.

Endast känslan av nationell samhörighet, strävan efter enhet förblev – alla katastrofer till trots – levande i tyska borgardömet. Till denna strävan tog kung Fredrik Wilhelm III av Preussen (1797–1840) såväl som tsar Alexander I hänsyn, då de efter Napoleons förlustfyllda återtåg från Moskva (1812-1813) gav tyska folket löftet, att Tyskland skulle bli fritt och självständigt – ett löfte som kungen av Preussen upprepade den 22 maj 1815; ja, han lovade dessutom en riktig författning.

Med oändlig hänförelse drog de tyska stammarna i de s. k. befrielsekrigen (1813-1815), slog Napoleon, räddade åt engelsmännen världsmarknaden och kolonierna, åt landsfurstarna tronerna och småtronerna. Tyskarnas lön var: Heliga alliansen, Metternichs välde, pressens och föreningsväsendets förseende med munkavle, de nationella patrioternas inburande och förföljande som demagoger, den nationella splittringen i Tyska förbundet (1 kejsare, 5 kungar, 29 suveräna furstar) samt förbundsdagen i Frankfurt. Eller, som Julius Mosen klagade i sin dikt *Folkslaktningen vid Leipzig*:

Det var många trogna kamrater,
de ville med svärd i hand
i kampen vid Leipzig köpa
ett fritt land, ett fädernesland.

Vid Leipzig vilar i jorden
så mången moders son,
och gravsången sjunger korpar,
det låter som blodigt hån.

Vad hjälpte det? frågar ur mulden
så mången kämpe god,
vad hjälpte det, att här flödat
så mycket rött ungt blod?

Men diktarnas klagan, protesterna från studenterna och de intellektuella, från de upplysta borgarna och de politiska författarna, vilka – i ”Burschenschaft”-organisationerna eller i Hambachfesten (1832) och stormningen mot vaken i Frankfurt (1833) – verkade för nationell enhet och frihet – förblev utan resultat, till dess franska folket i julirevolutionen (1830) och franska småborgardömet och proletariatet i februarirevolutionen (1848) bröt väg för liberalismen och socialismen.

2. Ekonomisk och social jäsning.

Splittrade, utsugna och fattiga framgick de tyska stammarna ur de kontrarevolutionära fälttågen och befrielsekrigen. Den franska ockupationen hade pressat ut ur dem krigskontributioner på ungefär 1 milliard mark; åren 1816 och 1817 gav missväxter och hungersnöd, de följande åren gav brist av överflöd: massornas konsumtionskraft sjönk nästan till nollpunkten; magasinerna, ladorna och bodarna var fulla av förråd, men marknaden utan effektiv efterfrågan; och den engelska konkurrensen, utrustad med den moderna teknikens förvärv, dödade den schlesiska linneindustrin och utarmade vävarna samt kämpade framgångsrikt mot den sachsiska, ty nationens utarmning tillät icke en dyrbar reorganisation av industrin på maskinell grundval och de otroligt låga lönerna gjorde arbetsbesparande maskiner till synes överflödiga. Endast Rhenlandet-Westfalen, där franska revolutionen hade skapat friare tillstånd och där den franska politiken, med blicken på eventuell förfranskning av Rhenbäckenet, hade antagit

en vänlig hållning, visade så småningom ett industriellt uppsving och infogning i den industriella revolutionens allmänna gång.

Förhållandena förbättrades efter 1830 – julirevolutionen i Paris gav den tyska bourgeoisin nytt mod. I Braunschweig, Kurhessen, Sachsen och Hannover kom det till uppror, vilka avtvang regeringarna några politiska koncessioner; i de sydtyska staterna blev ständerkamrarna något livaktigare, i andra badensiska kammaren vågade man redan diskutera inkallandet av ett tyskt parlament. Även den vetenskapliga verksamheten upplivades och naturvetenskapen stimulerades. Mycket vackert skildrar den filosofiske och socialpolitiske författaren Friedrich Albert Lange i sin *Materialismens historia* Tysklands ekonomiska och andliga utveckling denna tid:

”Vad som gjorde julimonarkien och den franska konstitutionalismen så populära i de kretsar, som nu var tongivande, var deras hållning till de besittande klassernas materiella intressen. Först nu kunde i Tyskland en köpman och grundare av aktiebolag som Hansemann bli talesman för den allmänna meningen. Näringsidkarföreningarna och liknande sammanslutningar sköt vid 30-talets början upp som svampar ur jorden. På undervisningsväsendets område grundades polytekniska institut, hantverksskolor och handelsskolor av borgarna i de uppblomstrande städerna. – Regeringarnas största omsorg ägnades kommunikationsväsendet, och hela decenniets mest betydelsefulla socialpolitiska skapelse var Tyska tullföreningen” (1834) som grundlade frihandeln inom Tyskland. (Svensk uppl. II, 79.)

Under samma tid infaller de första järnvägsbyggena i Tyskland. Märkligt i det avseendet är år 1835: då kom den första järnvägen, det för sin tid djärva religionskritiska arbetet Jesu liv av Strauss samt utges Gutzkows arbete *Wally*, tvivlerskan, en fritänkarroman som skaffade författaren fästningshäkte.

Samtidigt fick naturvetenskapen ett uppsving, och Tyskland gav sin andel av de stora naturforskarna: Liebig (kemi), Johannes Möller (fysiologi), Alexander von Humboldt (geografi), Karl F. Gauss (matematik, elektromagnetism, telegrafi).

Hela diktandet och tänkandet vände sig bort från det översinnliga, idealistiska och romantiska. I stället för den idealistiska filosofien, som lät tankefenomenen gå före de sinnligt iakttagbara, kom ett realistiskt betraktelsesätt; d. v. s. man sade sig nu: först är varandet, sedan tänkandet, först tinget, sedan begreppet eller idén därom. Filosofiskt betyder detta: materialismen trädde i idealismens ställe.

I religionsforskningen var detta av stor betydelse: Hade man förut sagt: att Gud har skapat människan, så sade man nu, att människorna som släkte, som ras skapade sig i varje tid en gud av allt det obegripliga, som grep deras förståndskrafter och deras sinnen – av det andliga nedslaget av deras erfarenheter och deras funderingar över världen och mänskligheten, av alla de moraliska känslor och förnimmelser, som behärskade och genomgick deras huvuden och hjärtan. De gjorde sin egen ande till Gud; de gjorde den till det absoluta, till en översinnlig makt, upphöjd över alla villkor, alla begränsningar. Teologiskt sett är denna uppfattning ateistisk, gudlös. Dess spridare i Tyskland var Ludvig Feuerbach, dess huvudarbeten *Kristendomens väsen* och *Preliminära teser*, utkomna resp. 1841 och 1843.

Filosofiskt var den nya vändningen likaledes av stor betydelse. Hade man förut tänkt, att den oändliga anden eller Gud skapat världen och regerar den, eller – något modernare – att en oändlig ande utvecklar sig och i denna utveckling låter den materiella världen (fixstjärnor, planeter, mineral, växter, djur) uppstå samtidigt som yttre och synliga former och skeden (Hegel), så sade man nu, att det materiella existerade av evighet och genom sina egna inneboende krafter av sig själv ordnar och utvecklar sig: från oorganiskt (mineraliskt) till organiskt (växt- och djurvärld); vidare att det andliga inte kan existera utan det materiella utan antingen bara är en funktion hos det organiska (d. v. s. hjärnan förvandlar sinnliga intryck i

tankar på samma sätt som magen förvandlar maten i blod) eller att det andliga av evighet genomtränger det materiella men först i det organiska uppenbarar sig allt tydligare, tills det i människan manifesterar sig som förnuft. Enligt den rent naturvetenskapligt-materialistiska uppfattningen existerar det inte alls något sådant som anden såsom särskild kraft: det andliga är endast en produkt av den kroppsliga verksamheten. Enligt den andra uppfattningen existerar ande som särskild kraft men alljämt och överallt i förbindelse med materien och verkar tillsammans eller parallellt med den; ande och materia utgör den enhetliga substansen: världens egentliga väsen. Man kan kalla denna senare uppfattning panteistisk eller också monistisk.

Angreppet på den teologiska och idealistiska världsuppfattningen: angreppet på Gud och änglarna, gick hand i hand med angreppet på det absoluta kungadömet och byråkratstaten. Icke konungen och polisen skapar och upprätthåller staten utan medborgarna, de i arbete och hushållning verksamma är det som kallar staten till liv och upprätthåller den: de kretsarna måste därför utöva regeringen eller åtminstone aktivt delta i regeringen.

Oppositionen mot de landsherrliga despotierna uppbars av det tyska borgardörets strävan till sammanfattning av de nationella ekonomiska krafterna, efter de tyska stammarnas nationella enhet, efter Tyska rikets reorganisation till ny makt och härlighet.

Freireligiöst tänkande vid sidan av kyrkliga dogmer, naturvetenskaplig forskning i stället för filosofiska spekulationer, ekonomisk livaktighet och strävan i stället för polisregleringar, liberal konstitution i stället för den personliga monarkin, nationell enhet i stället för den landsherrliga splittringen – det var tyska borgardörets program sedan ungefär 1830. Dess talesmän i filosofien var unghегelianerna (David Friedrich Strauss, 1808–1874, Ludwig Feuerbach, 1804-1872, Bruno Bauer, 1809-1882), i litteraturen det unga Tyskland (Börne, Heine, Gutzkow, Laube). Det var en mycket livaktig intellektuell generation, tillgänglig för alla mänskliga problem, men endast få av dess representanter lyckades utveckla sig och utträta något bestående, och det i så fall endast i landsflykt: i Frankrike, Belgien, Schweiz, England, dit de flydde för att inte försmäkta i de tyska fångelserna eller förkrympa under censuren.

Denna väsentligen liberala strömning fann sitt extremaste uttryck i *Max Stirners* (Caspar Schmidts) *Den ende och hans egendom* (1845), som tillbakavisade alla allmänna begrepp – som Gud, mänsklighet, gemenskap, moralitet – såsom inbillningar och i individen och hans kraft såg det enda verkliga. ”Min sak är varken det gudomliga eller det mänskliga, är icke det sanna, goda, rätta, fria o. s. v. utan endast mitt; och det är inte något allmänt utan det är ensamt så som jag är ensam.” Stirner är den individualistiska anarkismens skarpaste representant. Hans bok fick redan en del av sin polemiska skärpa ur Stirners opposition mot den vid denna tid uppkommande kommunistiska rörelsen.

3. Socialistiska tendenser: kritik, dikt, tidskrifter. (1825-1847.)

Från utlandet kom de socialistiska tendenser, som sedan ungefär 1842 började låta höra av sig i Rhenlandet-Westfalen och i Berlin, vare sig den moderna tekniken hade fått fotfäste. Den tyska socialismen var vid denna tid endast ett eko av den franska, men i vänsterhegelianska kretsar försökte man redan göra tyska filosofien till fostermor åt socialismen. Vi återkommer till denna fråga; här må endast i allmänhet noteras, att sedan 1842 spreds socialistiska tankar i Tyskland och att vid sidan av den nationella enhetsrörelsen höll på att uppkomma en socialistisk rörelse. Man blev också uppmärksam på betydelsen av arbetaroroligheter, som utbröt 1844 i Schlesien och Böhmen bland vävarna. ”Dessa resningar av arbetare, icke mot regeringen utan mot företagen... gav den socialistiska och kommunistiska propagandan en ny eggelse.” (Marx: *Revolution und Kontre-Revolution*, s. 24.)

Man kan uppställa det påståendet, att 1844 är den moderna tyska socialismen födelseår. 1844 började Marx i Paris formulera sina läror; 1844 skrev den unge Lassalle, vid den tiden student i Berlin, till sin far, att arbetaroroligheterna betydde kommunismens första ryckningar (Lassalles Nachlass, utg. av G. Mayer, Berlin 1921, I: 102; se också det nyss citerade stycket av Marx); 1844 diktade Heine sin Vävarsång och skrev Tyskland, en vintersaga, vars prolog är alltigenom kommunistisk; 1844 grundades Berlins Hantverkarförening; 1844 publicerade Alfred Meissner sina dikter. 1844 är också den tyska socialistiska journalistikens födelseår. Här några av dess tidskrifter i kronologisk ordning: Deutsch-Französische Jahrbücher, Paris, 1844, Vorwärts, Paris, 1844, Weserdampfboot av d:r Otto Lüning, Bielefeld, 1844, Gesellschaftsspiegel av Moses Hess, 1845-1846, Rheinische Jahrbücher av Heinrich Püttmann, 1845-1846, Deutschen Bürgerbuch av H. Püttmann, 1845-1846, Dies Buch gehört dem Volke (Denna bok tillhör folket) av Otto Löning, 1845-1847, Deutscher Brüsseler Zeitung av Adalbert von Bornstedt, Bruxelles, 1847. (Georg Adler: Geschichte der ersten sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland, Breslau, 1885, ger litteraturanvisning.)

4. Socialkritiska och socialt revolutionära försök: Gall, Büchner.

Det första försöket att förstå de sociala förhållandena i Tyskland (1815-1830) gjorde förvaltningstjänstemannen och näringsmedelskemisten *Ludwig Gall* (1791-1869) kring år 1824. Han såg, hur å ena sidan fattigdomen – till följd av arbetslösheten – grep allt vidare kretsar ”och hotade störta alla ned i en gemensam avgrund” (Was soll helfen? Var finna hjälpen? Trier, 1825), och å andra sidan ladorna fulla av spannmål, verkstäderna och fabrikererna fulla av produktionsmöjligheter och de många hantverkarna, bönderna och arbetarna beredda att ytterligare öka rikedom men trots allt landet prisgivet åt nöden. Tyskland, såväl som Frankrike och England, befann sig vid den tiden i en kris uppkommen av relativ överproduktion. Man bör bara inte – säger Gall – svara, att det alltid har funnits fattigdom och rikedom och att de mänskliga institutionerna är ofullkomliga. Sådana inpass vore bara eländiga undanflykter. Ty i realiteten ”levererar jorden mer livs- och beklädnadsmedel än som behövdes för att uppehålla dubbelt så många människor, och det, är inte sant, att det från urminnes tider har funnits en så upprörande klyfta mellan de lägsta och de högsta klasserna, ty denna klyfta har vidgats från år till år med varje framsteg i konster och vetenskaper, enär dessa framsteg endast kommit de högre stånden till godo” (s. 9-10). Orsaken till detta elände ser Gall i ”den mänskliga arbetskraftens värdelöshet”. Gall vill tydligen säga: i arbetarbefolkningens svaghet gentemot kapitalisterna. Han var dock ännu inte på det klara med det moderna samhällets klassformationer; han grupperar bönder, hantverkare och lönearbetare i ett enhetligt stånd och pänningägarna (de personer, som lever på ränta, profit, avkastning, hyra, sold eller pensioner) likaledes som ett särskilt stånd:

”Dessa bägge stånd”, konstaterar han, ”står, skarpt åtskilda genom motsträvande intressen, fientliga mot varann; pänningägarnas läge förbättras allt mer i samma grad som de arbetande klassernas läge allt mer försämras, blir allt mer ovisst, allt mer bekymmersamt. Denna omvälvning, som är farligare än någon annan, leder till fördärv; den leder oundvikligen till att förena all egendom i de pänningprivilegierades händer och till varje pris göra alla andra klasser av statsmedborgare till detta fåtals tjänare, till dess livegna; till att kväva all strävan till något högre, förinta all kultur, kort sagt till att skapa ett tillstånd, som skulle ställa den högsta vishet rådlös.” (S. 93-94.)

Gall föreslog den gången att genom utlämnande av spannmålskreditsedlar avhjälpa böndernas pänningnöd; en förbättring i jordbruksbefolkningens läge skulle återverka gynnsamt på handel och näringar.

Gall, som tycks ha känt den franska och engelska socialkritiska litteraturen (Fourier, Owen), föreslog senare associationen (kooperativa företag) som botemedel men vände sig snart från den socialpolitiska propagandan och sysslade med näringsmedelskemi och -teknik.

Mindre inriktad på socialpolitik än på att revolutionera arbetarklassen var för någon tid diktaren *Georg Büchner* (1813-1837). Efter att ha genomgått gymnasiet i Darmstadt, studerade han i Strassburg medicin och naturvetenskaper (1831-1833), och där blev han utan tvivel förtrogen med tankevärlden hos *Amis du peuple* och *Droits de l'homme*. Sannolikt kände han också *Blanquis* tal inför Parisjuryn år 1832 (se s. 607-611). När han 1834 hade återvänt till Giessen, anslöt han sig till den av pedagogen och prästen d:r F. L. Weidig ledda republikansk-patriotiska hemliga organisationen och gjorde utkastet till flygskriften till bönderna under titeln: "Den Hessiska Budbäraren: Fred åt hyddorna, krig åt palatsen!" Flygskriften försågs av Weidig med lämpliga bibelspråk, som gav den en profetisk-urkristen anstrykning. I ständig fara att häktas grundade Büchner 1834 ett hemligt Människorättigheternas sällskap och flydde i sista ögonblicket för polisen till Strassburg och sedan till Zürich, där han snart dog som privatdocent. Hans kampkamrat d:r Weidig, en av Tysklands mest osjälviska, dugliga och bildade män, häktades i april 1835 och torterades i häktet tills han – ännu alltjämt i rannsakningshäkte – den 23 februari 1837, fyra dagar efter Büchners död, själv gjorde slut på sitt liv.

Büchners dramer: *Dantons död*, *Wozzeck* och andra, innehåller ingenting socialistiskt; på sin höjd märker man i dem starka sympatier för de undertryckta klasserna. Endast i hans brev till *Gutzkow* finns några ställen, som tydligt visar de franska hemliga sällskapens inflytande på Büchners republikanskt-sociala tänkande. Den 5 april 1833 skrev han till sin familj i anledning av stormningen av vakten i Frankfurt: "Min mening är den: om något i vår tid kan och bör hjälpa, så är det våldet." De tyska furstarna kan inte med andra medel bevakas till reformer.

I juli 1835 skriver han från Strassburg till *Gutzkow*:

"Förhållandet mellan fattiga och rika är det enda revolutionära elementet i världen, endast hungern kan bli frihetens gudinna."

Büchner trodde inte, att man genom att upplysa bourgeoisin, genom att propagera liberala idéer, kunde nå målet. Han skriver från Strassburg till sin familj (1 januari 1836):

"För övrigt tillhör jag för min personliga del visst inte det s. k. Unga Tyskland, *Gutzkows* och *Heines* litterära parti. Endast ett fullkomligt missförstånd av våra samhällsförhållanden kunde komma folk att tro, att det genom dagslitteraturen funnes möjlighet till en fullständig omformning av våra religiösa och sociala förhållanden."

Likaså skriver han till *Gutzkow*:

"För övrigt, för att vara uppriktig: Ni och edra vänner tycks mig just inte ha gått den klokaste vägen. Att reformera samhället medels idén, utifrån den bildade klassen? Omöjligt! Vår tid är rent materiell. Ni kommer aldrig att komma förbi klyftan mellan det bildade och det obildade samhället. Jag har övertygat mig om, att den bildade och välmående minoriteten, hur många medgivanden den också begär av våldet för sin räkning, aldrig kommer att vilja uppge sitt skarpa förhållande till den stora klassen." (Büchner: *Gesammelte Schriften*, Verlag Paul Cassirer, utg. av Paul Lindau, II: 159, 184-185, 201.)

I Büchner har vi den sociale rebellen, som redan anar, att endast proletariatet utgör den revolutionära klassen, men han tror, att det kan tändas till handling endast genom svält och genom urkristet-etisk fanatism. Han anser, att i sociala saker måste man utgå från en absolut rättsgrundsats. Büchners sociala idéer är helt påverkade av de vid denna tid i Frankrike härskande religiöst-socialreformistiska strömningar, som representerades av *Lammenais*, *Leroux* o. s. v. (Om *Lammenais* se vidare s. 646.)

Annorlunda var det med de tyska flyktingar, vilka antingen som författare eller arbetare levde i Paris. Dessa kunde inte undgå att ingående sysselsätta sig med de socialpolitiska idéerna

eller rentav delta i de hemliga socialt revolutionära föreningarna. Och dem ska vi nu vända oss till.

II. Tyska revolutionära föreningar i utlandet

1. De föraktades förbund.

De efter 1815 begynnande förföljelserna mot de män, som gick i breschen för Tysklands frihet och enhet, och ävenså den ekonomiska nöden föranledde många tyskar att söka en tillflykt i utlandet och därifrån verka för sin sak. Efter julirevolutionen (1830), efter den sydtyska demokratins av 30,000 personer besökta Hambach-fest (1832) och efter stormningen av Frankfurt-vakten (1833) utvandrade de politiskt förföljda i tilltagande grad till Paris, där de fann understöd hos de avancerade franska elementen. Att börja med grundade de Tyska folkföreningen (*Association patriotique allemande*), som endast företog sig att befördra politiska frihets- och tyska enhetssträvanden. Härur utvecklade sig De föraktades förbund (början av 1834), som leddes av Jakob Venedey och d:r Theodor Schuster. *Venedey* (f. 1805 i Köln) var privatdocent i Heidelberg, deltog i Hambach-festen, flydde till Frankrike, utgav i Paris den nu ytterst sällsynta tidskriften *Den föraktade*, sympatiserade med fouristerna men förblev dock tysk demokrat; han återvände 1848 till Tyskland och valdes till medlem av nationalförsamlingen i Frankfurt. Hans kollega d:r *Theodor Schuster* var f. d. privatdocent i juridik i Göttingen, där han omedelbart efter julirevolutionen (1830) tillsammans med d:r Rauschenplat och d:r Ahrens gjorde ett kuppöversök. Han flydde till Frankrike och anslöt sig till de hemliga organisationerna; i De föraktades förbund polemiserade han mot Venedey och representerade, påverkad av saint-simonistiska och fourieristiska skrifter, den socialreformistiska ståndpunkten. Han såg redan samhällets klassindelning i en minoritet av besittande och en egendomslös majoritet. Han följde Buchez och krävde produktionskooperativa företag med statshjälp. Schuster kom inte utöver Buchez. När den proletärt-revolutionära strömningen blev starkare, drog han sig tillbaka från rörelsen; han uppgav också sina juridiska studier, studerade i stället medicin och slog sig ned i Paris som läkare.

De föraktades förbund stod i förbindelse med den franska föreningen *Droits de l'homme*. I förbundets allmänna stadgar anges som dess mål: "Tysklands befrielse och pånyttfödelse samt förverkligandet av de i Förklaringen om människans och medborgarens rättigheter uttalade grundsatserna." Detta mål meddelades medlemmarna av lägre grad. I stadgarna för Berget, d. v. s. medlemmarna av högre graden, anges syftet så:

"Tysklands befrielse från öket av skymfligt slaveri och grundande av ett tillstånd som, så vitt mänskligt förutseende förmår, förhindrar återfallet i slaveri. Detta huvudsyfte kan uppnås endast genom att grundlägga och upprätthålla den sociala och politiska jämlikheten, friheten, borgardygden och folkenheten, närmast i de till tyska språket och sederna hörande landsområdena men sedan också hos alla jordens övriga folk." (Wermut und Stiber: *Kommunistenverschwörung* im 19. Jahrhundert, Berlin, 1853, I: 177, 181.)

Liksom det i den franska föreningen *Droits de l'homme* fanns en högerflygel (rent demokratisk-nationell) och en vänsterflygel (socialpolitisk och internationell), så fanns det också i De föraktades förbund. Vänsterflygeln under Schusters ledning organiserade sig som De rättfärdigas förbund (1836), vilket först var kommunistiskt-utopiskt, sedan kommunistiskt-revolutionärt och förvandlade sig i Kommunisternas förbund (1847), för vilket Marx skrev *Kommunistiska manifestet*.

2. De rättfärdigas förbund: Weitling.

Av de 500 medlemmarna i De föraktades förbund övergick ungefär 400 till De rättfärdigas förbund. Büchners ovan citerade uttalande "man måste i sociala saker utgå från en absolut rättsgrundsats" var denna tid uttrycket för vad de socialpolitiskt sinnade kretsarna allmänt

kände. De rättfärdigas förbund ville kämpa för den sociala rättfärdigheten. Denna tankegång var starkt påverkad av Lammenais' Paroles d'un croyant (En troendes ord), som hade utkommit 1834 och genast översattes av Ludvig Börne till tyska och fann den vidaste spridning bland de tyska hantverkspojarna. *Lammenais* (1782-1854) var en rebellisk präst, som skrev i den bibliska stilen för demokrati och social rättfärdighet. Eller, som Heine sade: Lammenais hade stjälpit jakobinmössan över korset. Utom av Börne översattes den nämnda boken till tyska också av Rauschenplat och Weitling – så populär var den vid det laget!

Schuster drog sig, som redan nämnts, snart tillbaka från sin verksamhet i förbundet. Och i hans ställe trädde Wilhelm Weitling, vid den tiden hantverksgejll och beläst i den kommunistiska litteraturen; han blev förbundets egentlige ledare. Vid sidan av honom verkade Karl Schapper (1812– 1870); han var född i Weilburg (Nassau), studerade skogsvetenskap i Giessen, var skogsvaktare, deltog i Frankfurt-kuppen (1833), flydde till Schweiz; därifrån begav han sig till Paris, där han anslöt sig till de hemliga Familles och sedan Seasons. Han var ingen vetenskapens man väl en handlingens man – en konspiratör, en de hemliga förbundens man, alltid redo att delta i en demokratisk kupp. Hans vidare öden är förknippade med Kommunisternas förbunds. Med Schapper samarbetade:

1. Skomakaren Heinrich Bauer, en ytterst energisk oberfrankare, som likaledes verkade i Paris i de nämnda hemliga franska och tyska organisationerna;
2. urmakaren Josef Moll, född 1811 i Köln, stupad i badensiska revolutionen 1849;
3. d:r August Hermann Everbeck (pseudonym Wendel Hipler) från Danzig, vilken i många år levde i Paris som författare men likväl inte kunde följa med från den utopiska till den revolutionära kommunismen; han översatte Cabets Ikariska resa till tyska;
4. d:r *German Mäurer*, en överlärare i Berlin (Gutzkow: Gesammelte Werke VII: 276), som aldrig kom utöver den äldre kommunismen och som skrev mycket från Paris till tyska tidningar; han levde sedan i Frankfurt a. M.

Men förbundets egentlige tänkare åren 1837-1844 var *Wilhelm Weitling*, en duglig, konstruktiv ande och en osjälvisk karaktär – den enda verkligt stora tyska kommunisten från tiden före Marx. Han föddes i Magdeburg den 5 oktober 1808 som utomäktenskaplig son till en fransk officer och en tysk mor; sitt yttre hade han av Modern: smärt figur, blont hår, blå ögon. Han lärde skraddarhantverket, lämnade 1828 sin hemstad, arbetade i Sachsen och i Wien till 1835, reste så till Paris, där han anslöt sig till De rättfärdigas förbund och högst sannolikt också till Familles; på kort tid återvände han till Wien, som han slutgiltigt lämnade 1837 för att i Paris börja sina kommunistiska propagandår. På uppdrag av De rättfärdigas förbund författade han sin första kommunistiska skrift: *Mänskligheten sådan den är och sådan den bör vara* (1838). Den är efter Lammenais' mönster skriven i biblisk stil och har till motto: ”Och när Jesus såg folket, ömkade han sig över det och han sade till sina lärjungar: skörden är stor, men få äro skördearbetarna...” Skörden, säger Weitling, det är den till jordisk fullkomning mognande mänskligheten, och egendomsgemenskapen är dess frukt. Tongivande för mänsklighetens samlevnad borde naturens lag och den kristliga kärleken vara. Weitling nöjde sig dock inte med en kommunistisk predikan utan skisserade upp författningen för det kommande kommunistiska samhället: mänsklighetens organisation i familjer, familjeförbund och kretsar för gemensam hushållning och autonom förvaltning: jordbruk och industriella näringar skulle ledas av valda råd och hela landet förvaltas av ett råd, sammansatt av familjeförbundens ledare. De i denna skrift nedlagda kritiska och positiva tankarna utgör grundbeståndet i Weitlings hela propaganda; hans senare skrifter: *Harmoniens och frihetens garantier* (1842) och *Den fattige syndarens evangelium* (1843) är bara utbygge på dessa tankar. Weitling har lärt mycket av Fourier, Owen och Blanqui, men han har också själv utfört mycket tankearbete och originalverksamhet; han gav de tyska arbetarna en tydlig bild av framtiden, en

kommunistisk organisationsplan, och lärde dem använda en taktik av revolutionär diktatur under övergången från privategendom till ”gemensamdömet”, som Weitling översatte ordet kommunism. Det var bara en stor svaghet, som tidvis fördunklade hans prestationer: han var opolitisk och liksom Saint-Simon och Fourier vädjade han till kungarna och de mäktiga att överta uppgiften att förlösa mänskligheten! (Slutsatser, i skriften *Garantierna*, alldeles efter Saint-Simons mönster i slutsatserna till *Den nya kristendomen* eller *Considerants tillägnet* av sin *Destinée sociale* till kung Ludvig-Filip). Det var 1842. Senare blev han alltigenom revolutionär. Han hade ju dock redan deltagit i Blanquis och Barbès' upprorsförsök (12 maj 1839) mot julimonarkin men tycks ha kommit strafflöst undan, i motsats till Schapper, Bauer och Moll, vilka måste sona sitt deltagande med ett längre rannsakningshäkte. Medan de senare efter sitt frigivande begav sig till London och där bildade förbundets centralledning, for Weitling till Schweiz för att här fortsätta sin agitation: i månadsskriften ”Den tyska ungdomens hjälprop, utgivet och redigerat av några tyska arbetare” (Genève, 1841). Som fortsättning på denna tidskrift utkom *Den unga generationen*, dirigerad av Weitling. I *Hjälpropets* programartikel säges:

”Även vi tyska arbetare vill höja en röst för vårt och mänsklighetens väl, så att man må bli övertygad om, att vi har rätt god kunskap om våra intressen och, utan att vara uppsvällda av latinska, grekiska och konstmässiga uttryck, förstår att riktigt bra och det på god tyska säga, var skon klämmer och vad vi vill.”

Gutzkow, som ger detta citat i sina *Paris-brev* (Gutzkow' anf. arb., s. 260 f.), fann i ett av den nämnda tidskriftens häften en uppsats om Paris år 2000, som särskilt intresserade honom, och om vilken han i sina kommenterande anmärkningar säger:

”Att vilja omvälva Paris och världen på några århundraden så, att man inte längre vet vad pengar, vad soldater, vad nationer är, liksom de bländande drömbilderna av en radikal omvälvning i arbetarståndets läge och en metodiskt genomförd egendomsgemenskap, är så förmätna, att man borde inte förbjuda men allvarligt vederlägga dessa idéer, som griper omkring sig bland de i Paris och Schweiz arbetande tyska hantverkarna.” (Gutzkow, anf. arb., s. 262.)

Tillsammans med Weitling verkade i Schweiz för kommunismen August Becker och Sebastian Seiler. *Becker* hade studerat i Giessen och var där intim vän till Georg Büchner (1833-1834), flydde till Schweiz och skrev därifrån 1842 till *Rheinische Zeitung* i Köln. *Seiler* härstammade från Schlesien, var aktuarie i Liegnitz, tjänstgjorde vid artilleriet och blev där bombardier, reste så till Paris, deltog i Saisons, utvisades, reste till Schweiz och sedan till Bruxelles och Paris, där han var ögonvittne till februarirevolutionen; han verkade också i London (1850) tillsammans med Marx, Engels, Willich etc., var alltså medlem av Kommunisternas förbund.

Tillväxten av den kommunistiska agitationen i Schweiz oroadde de konservativa kretsarna, vilka föranledde myndigheterna till våldsamt ingripande. I juni 1843 häktades Weitling i Zürich och hans manuskript, brev o. s. v. beslagtogs och utlämnades till regeringen, som lät dem undersökas av en kommission med den bekante statsrättsläraren Bluntschli i spetsen. Den 1843 publicerade rapporten, den s. k. Bluntschli-rapporten, blev – hur fientliga de motiv än varit, som förde rapportörens panna – snart kommunisternas bästa agitationsmedel, ty de fick på regeringens bekostnad en samling material, som eljest endast hade varit tillgänglig för några få. På basis av rapporten ställdes emellertid Weitling under åtal för hädelse och angrepp på egendomen och dömdes till fyra månaders fängelse. En vädjan till högre instans höjde fängelsestraffet till sex månader och därtill utvisning ur Schweiz. Sedan han avsonat straffet, fördes han till Magdeburg; därifrån begav han sig emellertid över Hamburg till London och sedan till Bruxelles och New York, där det fanns en filial av förbundet, vilken av Weitling skulle göras till kärna i ett Befrielseförbund.

3. Weitling och den revolutionära diktaturen.

Befrielseförbundets syfte skulle vara ”förverkligandet av det demokratisk-kommunistiska familjeförbundet”. Det är demokratiskt därför att den sanna demokratins grundval består icke i allmänt röstande och politisk-parlamentariska manipulationer utan i organisationen av arbeten och njutningar, rättigheter och plikter i enlighet med det kommunistiska slutmålet. Då denna grundval kan skapas först genom revolutionen, ”så erövrar att börja med de kämpar, som gör revolutionen, den provisoriska revolutionära rösträtten och väljer i väpnade församlingar en provisorisk revolutionär regering och revolutionära skiljedomare till att grundlägga den nya ordningen. Rösträtt har därvid endast den, som arbetar i någon socialt nyttig verksamhet och visar flit, duglighet och kärlek till ordningen. Uteslutna från rösträtt är: kapitalister, köpmän, präster, advokater, lakejer o. d. parasitära figurer”.

Familjeförbundet är ingen regering, ingen stat utan en centralförvaltning, som leder de producerade varornas utbyte; de enskilda hushållningsgrenarna förvaltas av de av producenterna valda råden och mästartkollegierna, vilka bestämmer lönerna, fixerar arbetstiden o. s. v.

Efter den sociala revolutionens seger förkunnar den revolutionära armén, att hädanefter Befrielseförbundets principer är tongivande för landets förvaltning. Proletariatet beväpnas, de illasinnade rika och antirevolutionärerna avväpnas; domstolar och polis avskaffas; det röstberättigade folket tillsätter sina förtroendemän på de vakanta posterna. Allmän arbetsplikt göres till lag; intyg om presterad arbetstid och arbetskvalitet, mot vilka likvärdiga förnödenheter kan erhållas ur de offentliga varulagren. De lojala rika, som i ord och handling ansluter sig till revolutionen, får en mot deras vanor svarande pension. Genom införande av arbetskvitton som pengar kommer de antirevolutionära rika snart att bli tvungna ställa sin förmögenhet till det allmännas förfogande, ty för sitt guld och silver kan de inte skaffa sig några närings- och njutningsmedel. Hela den arbetsdugliga befolkningen grupperar sig i yrkesorganisationer och väljer inom sig till att representera sina intressen: yrkesutskott, yrkeskamrar och ett socialparlament av det demokratisk-kommunistiska familjeförbundet. Dessa utskott bestämmer på alla platser de olika produkternas arbetsvärde efter dessas beskaffenhet och mängd. ”Provisoriska regeringen stannar i ämbetet så länge det sociala kriget varar och förstärker sig under denna tid genom kompletteringsval. Det sociala kriget varar emellertid så länge ännu i någon vrå på jorden kronorna och pänningpåsarerna regerar och genom sina lakejer fördummar folket för att så mycket säkrare kunna suga ut det.” (Wermut etc. I:193–200.)

4. Weitlings levnadsafton.

Efter marsrevolutionens utbrott (1848) kom Weitling till Tyskland och försökte verka i Berlin utan att dock kunna göra sig gällande. Han reste så från Berlin till Hamburg, där han hade många anhängare, men blev utvisad och återvände så till New York. Här verkade han för sina idéer och sin och sin familjs existens. I kamp, nöd och bekymmer, sysselsatt med allehanda uppfinningar, upptäckter och planer, levde han ännu två årtionden och dog den 25 januari 1871. Han var en av våra största och bästa, som ännu inte på långt när vederfarits tillräcklig rättvisa. Hans gärning försvagades endast av ett alltför starkt självmedvetande, som han hade gemensamt med Saint-Simon, Fourier och Proudhon. Men i stället hade han också utopisternas fördelar: konstruktiv begåvning och en osjälvisk, uppoftande karaktär. Det säger redan mycket om Weitlings storhet, att man ännu i denna dag med behållning kan läsa hans skrifter. (Jfr Mehrings upplaga av Weitlings *Garantien der Harmonie*, Vorwärts-Verlag, Berlin, 1908.)

5. De ”rättfärdigas” utveckling till Kommunisternas Förbund.

De till följd av sitt deltagande i Saisons' uppror i Paris häktade Schapper, Bauer och deras kamrater frigavs mot slutet av 1839 ur rannsakningshäktet. De begav sig till London och

grundade där den 7 februari 1840 Tyska arbetarbildningsföreningen – senare bekant som Kommunistiska arbetarbildningsföreningen –, som blev medelpunkten för den kommunistiska agitationen bland de invandrade tyska arbetarna. Det bildades i London flera organisationer av förbundet, vilka också trädde i förbindelse med den chartistiska rörelsen och så småningom blev bekanta med den demokratisk-socialpolitiska tankevärlden, sådan denna utvecklade sig under den ekonomiska revolutionens och den moderna engelska historiens gång. Här kom förbundsmedlemmarna för första gången i beröring med en öppet ledd socialdemokratisk arbetarförening, som 1845 också tog initiativ till grundandet av en internationell förening av de socialistiskt-demokratiska element, som fann tillflykt i London. Det var De broderliga demokraterna, som bestod av engelsmän, fransmän, tyskar, italienare, polacker o. s. v. och som i ord och skrift spred de socialt revolutionära idéerna. Tyska arbetarbildningsföreningen blev likaledes ett andra hemvist för alla icke-tyska socialistiska hantverksgeäller och arbetare, som tidvis uppehöll sig i London. Härifrån underhöll De rättfärdigas centralledning den skriftliga förbindelsen med kamraterna i Paris, Bruxelles, Schweiz och Tyskland, och de följde de kommunistiska lärornas framsteg, sådana de framgick av *Vorwärts* i Paris, *Gesellschaftsspiegel* i Elberfeld och liknande publikationer, och fick så småningom sin uppmärksamhet på de av Marx och Engels spridda nya åskådningarna. Dessutom stod Friedrich Engels, som i slutet av 1842 hade anlänt till England, i förbindelse med centralledningen och likaledes med förbundsavdelningarna i Paris, där Cabets, Proudhons och Weitlings idéer hade överhand och inte släppte fram nya åskådningar. Vid sidan av Everbeck verkade i Paris d:r Karl Grün och Moses Hess, vilken senare bör anses som den egentliga förbindelseleden, den andliga bryggan mellan den kritisk-utopiska och den marxistiska kommunismen. Han förtjänar därför mera ingående behandling och får det längre fram.

I Schweiz var det 1845-1846 inte bättre med De rättfärdigas förbund. Dess medlemmar hemföll åt socialreligiösa svärmerier eller plansmideri.

Förbundets andliga tyngdpunkt befann sig alltså i London, där man livligt forskade och funderade över kommunismens väsen och mål. De dels tryckta och dels litograferade korrespondenser, som Marx från Bruxelles sände ut till förbundsmedlemmarna, hjälpte medlemmarna i London i deras nyorientering. Så hände det, att centralledningen (Schapper, Bauer, Moll) i november 1846 utsände en rundskrivelse till medlemmarna, där redan de proletärt-kommunistiska frågorna om mål och taktik är klargjorda, och en rundskrivelse av februari 1847 utvidgade dem.* Under tiden (januari 1847) hade Londonmedlemmarna sänt sin förtroendeman Josef Moll till Marx och Engels i Bruxelles för att komma till samarbete med dem.

Vi står här inför avfattandet av Kommunistiska manifestet och utbrottet av marsrevolutionen (1848) och måste därför rikta vår blick på händelserna i de tyska staterna (1840-1847).

III. Politiska och sociala rörelser i Tyskland (1840-1847).

1. Stormfåglar

Kung Fredrik Wilhelm III, som regerade i Preussen i 43 år, dog 1840; hans efterträdare var Fredrik Wilhelm IV (1840-1858), en intellektuellt begåvad man men en ostadig karaktär, som sökte göra sig vän med alla riktningar och misslyckades med alla då han saknade konsekvens och insikt i nationens läge eller inte ägde kraften att lägga bort de fördomar, i vilka han fötts och uppfostrats. Mycken god vilja, som dock saknade ståndaktighet att göra sig gällande. Hos

* De två för förhistorien till Kommunistiska manifestets uppkomst mycket viktiga dokumenten finns avtryckta i *Demokratisches Taschenbuch*, Leipzig, 1849, och på nytt publicerade av *Drahn* i *Neue Zeit* 1918-1919, band II: 133). Jfr *Carl Grünberg*: *Die Londoner Kommunistische Zeitschrift*, Verlag Hirschfeld, Leipzig, 1921.

en sådan karaktär är det alltid de traditionella fördomarna, som ännu har de fastare rötterna och därför tränger ut alla nyare tankar och insikter.

På den nya aerans första strålar av hopp, vilka fyllde unghегelianerna och Det unga Tyskland med nytt mod, följde bitter besvikelse, som fann sitt kraftiga uttryck i Herweghs, Prutz', Sallets, Heines och Freiligraths politiska lyrik. På 40-talet stod den tyska politiska diktningen på hög nivå och hämtade – ännu mer än den klassiska perioden i slutet av adertonde århundradet – sin kraft ur det materiella och nationella uppsvinget å ena sidan och det politiska och andliga trycket å den andra:

”Demagoger, jakobiner,
dessa blir allt mera djärva...
Och de unghегelianer,
som till Vishetsgrunden tränger,
fräckt det heliga antastar,
spelar nya världsorakel...
och med skamlöst käcka pannor
med förälskat öga hyllar
fru Förnuft, den nakna skökan
och gör henne till vår gudom!
Strauss och Feuerbach och Bauer –
de ger oss en helig rysning.”
(Rudolf v. Gottschall.)

Och de nio gånger visa, dessa som väntar allt av den historiska utvecklingen och hänvisar till den, fick till svar av Friedrich von Sallet:

”Du ungdom med ditt heta blod”, ni häcklar,
”lägg av dig frihetssvärmeriets gloria!
Historiskt blott det goda sig *utvecklar*.”
– ”Men där det *intet* sker – är det historia?

Historia – det är andra bragders saga:
bastiljers stormning, kampen i Konventet.
O kamarillors korthus, barnsligt svaga!
Historiens andedräkt slår kull patentet!”

Trotsigt tillropade Ferdinand Freiligrath myndigheterna, som förföljde honom:

”Ett schackbräde av bättre slag
finns ej än *världen* – se på dragen!
Ruta för ruta spränges jag
men jag blir ändå aldrig slagen!...
Från stad till stad blott flyttar jag,
från land till land, om jag blir tvungen,
men görs ej matt av något ödets drag:
bli *matt det kan ju bara kungen!*”

2. Social dikt: Heine, Meissner, Beck.

”Frågan om socialismen”, skrev Karl Grön år 1845, ”börjar komma på dagordningen också i Tyskland. Tidningar, som aldrig röjde en aning därom, genljuder plötsligt av de innehållsrika orden: proletariats resning, arbetets resning, arbetets organisation, socialisering.” (Püttmanns Deutsches Bürgerbuch 1845, s. 73.) Den industriella utvecklingen tog sig märkligt snabbt uttryck i diktningen, vilken gjorde till sitt ämne såväl de ljusa som de mörka sidorna av den nya hushållningsbilden:

”Ur dessa städers rökuppfyllda sköt'
hur lågan rasar vild ur tusen ugnar!

I rena former kämpar kraft sig lös,
som formlös bidade uti naturen.”
(*Georg Weerth* i *Bürgerbuch* 1845.)

Och i Österrike hyllade Karl Beck järnvägsbygget, som folkförbrödrande faktor:

”Dessa skenor – bröllopsband,
ringar – blankt är guldets gjutet,
älskande möts land med land,
så är äktenskapet slutet.”

Men av ljussidor i den nya hushållningsbilden fanns det föga i de tyska staterna. Mer eller mindre socialistiskt påverkade vände sig diktarna till det moderna eländet. Den socialkritiska strömningen kom i främsta rummet från Frankrike. Heinrich

Heines Parisbrev till *Augsburger Allgemeine Zeitung* (1841-1843) om de politiska och sociala förhållandena i Frankrike stimulerade till fortsatt studium av den franska socialismen. Om också Heine framför allt var konstnär och aristokrat, så drevs han dock av sitt mäktiga sociala samvete att ägna den franska kommunismen sin uppmärksamhet. De talrika tyska flyktingar, som levde i Paris och var journalistiskt, verksamma, kunde likaledes inte undgå att sysselsätta sig med den socialistiska litteraturen och rörelsen. 1842 utkom d:r Lorenz von Steins *Socialismen och kommunismen i våra dagars Frankrike*, där den i Frankrike sedan 1831 välkända klassmotsättningen mellan *bourgeoisie* och *peuple* (borgarklass och proletariat) är mycket väl utarbetad; Steins skrift är märkvärdigt ojämn: många partier är glänsande skrivna, andra – särskilt om kommunismen – skulle mycket väl ha kunnat vara författade av någon polisagent. Emellertid bidrog den i hög grad att sprida socialkritiska idéer i Tyskland. Ännu effektivare var Moses Hess' propaganda – Hess som (se vidare nästa avdelning) sedan 1839 bemödade sig att förbinda socialismen med det unghegelianska tankearbetet. Den schlesiska vävarrevolten 1844 gav den sociala diktningen i Tyskland ett aktuellt intresse. Georg Weerth och Ferdinand Freiligrath gjorde genom sina översättningar av den engelska sociala poesien den läsande tyska allmänheten bekant med skuggsidorna hos industrin, ”våra dagars gudinna” (Weerth). Men Weerth såg redan, att:

”Arbetets nöd, den ingen godhet lindrar,
den rullar själv åt sidan sten som hindrar.”

I Österrike var det Alfred Meissner och Karl Beck, som väckte det sociala samvetet:

”Andra barn, små bleka barn av nöd,
såg jag där i mörka skorstenstrakten,
och därinne gick i hets och glöd
hjulen evigt runt i tunga takten.”

Betydande saker gav Meissner också i sin *Ziska*, där han i mäktiga drag framhäver Taborhussiternas sociala tankar. Hans tro på mänsklighetens slutgiltiga förlossning ur andlig och materiell nöd var orubblig:

”Och den ska komma, löftets tid, då alla främmande makter störtar framför anden. – Redan utgjuter sig anden framför de fattigaste och ringaste. Den nalkas, den nalkas, den nya kunskapens utlovade pingst. – Och när han nalkas, den nya Frälsaren, som ska bryta arvet av synd och nöd, som ska tala om arbetets fördelning, broderligt jämlik för alla jordens barn, då kommer du att höja dig, strålande rosenbekransad, skönare t. o. m. än det kristna korset.”

Karl Beck i dikten *Varför är vi fattiga? låter de fattiga tillropa de rika*:

”Vi strävar och bävar, men ni inkasserar,
vi kyrkorna fyller, vi allt tolererar,

vårt tålamod jämt våra skulder förmerar
och – därför vi fattiga är.”

Men över alla andra reser sig *Heinrich Heine*, detta odödliga diktarsnille – hellen som konstnär, jude som socialtiker:

”Hade jag privatiserat på kejsar Neros tid i Rom”, skriver Heine den 15 juni 1843 till *Augsburger Allgemeine Zeitung*, ”och sänt korrespondenser till låt oss säga överpostverkstidningen i Beotien, så skulle mina kolleger inte sällan ha skämtat över, att jag exempelvis inte vet något alls att berätta om kejsarinnan-moderns statsintriger... och att jag ständigt talar om de där galileerna. Mina välunderrättade kolleger skulle säkert lett alldeles särskilt ironiskt över mig, om jag... inte visste att om Caesars hovfester rapportera något viktigare, än att några av de där galileerna bestrukits med tjära och påtänts och på så vis upplyste Gyllene husets trädgårdar. – Men denna kvickhet kom på skam, de där martyrfacklorna strödde. kring sig gnistor, genom vilka romarvärlden med all sin ruttna härlighet uppgick i lågor...”

Heine vill härigenom påvisa betydelsen av sina underrättelser om de franska kommunisterna. Redan tre år tidigare anmärker han i sin skrift om Ludvig Börne (1840):

”De märkligaste orden i Nya testamentet är för mig stället i Johannes' evangelium kap. 16, v. 12-13: 'Jag har ännu mycket att säga eder, men. I kunnen icke nu bära det. Men när han, sanningens Ande, kommer, skall han leda eder till hela sanningen, ty han skall icke tala av sig själv, utan allt vad han har hört, det skall han tala, och det kommande skall han förkunna eder.' Sista ordet är alltså icke sagt, och här är kanske ringen, vartill en ny uppenbarelse låter anknyta sig. Den börjar med förlösningen från ordet, gör slut på martyriet och instiftar den eviga glädjens rike: det tusenåriga riket. Alla löften finner till sist den rikaste uppfyllelse.”

Det är det tredje evangeliet, den sociala fridens, det gemensamma arbetets, den broderliga sammanlevnadens:

”Nu bygger vi på klippans grund
mer fast än i Palestina
det tredje testamentets hus.
Nu är det slut på vår pina.”
(*Heine*: Tidsdikter.)

3. Social kritik: Hess, Grün, Lüning, Oelckers.

Medan de tyska hantverksgeällerna förde fourieristernas och saint-simonisternas socialistiska läror till Tyskland, bemödade sig tyska tänkare att härleda socialismen ur den tyska filosofin – ur Hegel och Feuerbach – och skapa en tysk socialism. Den mest betydande bland dem – till Marx' uppträdande – var *Moses Hess*, socialismens pionjär i Rhenlandet.

Hess föddes den 21 januari 1812 i Bonn. Pojken växte i sitt föräldrahem upp i en atmosfär av judisk fromhet och lärdom, gick i skolan och fick samtidigt av sin farfar blicken inriktad på Messias' ankomst. Under tiden hade hans far grundat en sockerfabrik i Köln och försökte 1826 ta upp sin Moses i affären och göra honom till framtida efterträdare i firman. Men pojken tyckte inte om kontoret, han ville studera och han läste redan tidigt Spinozas skrifter, vilka de judiska ynglingarna brukade gripa till då de kommit vilse på fädernetron. 1830 besökte han en tid universitetet i Bonn och tycks ha grubblat mycket över religiösa problem; han läste flitigt evangeliet och kyrkohistorien och han befriade sig från den judisk-ortodoxa fördömen mot kristendomen, varigenom han blev allt mer främmande för föräldrahemmet. Han tog sin tillflykt till utlandet, där han stannade någon tid, men snart måste han av brist på medel återvända. Huruvida han på den resan kom i beröring med sociala revolutionärer och av dem mottog det nya budskapet – det tredje evangeliet –, är icke känt. Säkert är emellertid, att han sedan 1835 starkt sysselsatte sig med socialt-religiösa och hegelianska idéer; frukten härav är hans *Mänsklighetens heliga historia* (1837), vari på mystiskt-religiöst sätt historiens

olika tidsavsnitt betraktas som utvecklingsskeden för mänskligheten till andlig och materiell enhet och harmoni. Uttrycket ”socialism” eller ”kommunism” förekommer inte här – att uttrycka sig klart var den tiden mycket farligt –; Hess talar bara om ”den nya heliga författningen”, som skulle ge mänskligheten medvetandet om enheten och ”den heliga folkstaten”. Fyra år senare publicerade han *Den europeiska triarkien* (1841), vari han företräder den tanken, att mänsklighetens lycka beror av den tyska filosofiens förening med den franska revolutionsandan och den engelska socialpraktiken. Samma år utkom, som ovan nämnts, Feuerbachs *Kristendomens väsen*, som gjorde ett djupt intryck på Hess och snart satte honom i stånd att slå bryggan mellan tysk filosofi och socialism. Den är bara en nödbrygga och den behövdes inte länge, ty snart kom Marx och byggde med tillhjälp av den hegeliska dialektiken upp sitt system – varom vidare i nästa kapitel. Hess själv visar med få ord, hur han ur Feuerbach deducerade eller rättare spekulerade fram socialismen. Han skriver:

”Guds väsen, säger Feuerbach, är människans transcendent (översinnliga) väsen, och den sanna läran om det gudomliga väsendet är läran om det mänskliga väsendet: teologi är antropologi (läran om Gud är läran om människan) – det är sant men det är inte hela sanningen. Det måste tillfogas, att människans väsen är det samhälleliga väsendet, de olika individernas (enskilda människornas) samverkan för ett och samma mål, för alldeles identiska (samma) intressen, och den sanna läran om människan, den sanna humanismen, är läran om det mänskliga, samhälleligheten, d. v. s. antropologi och socialism.” (Hess: *Sozialistische Aufsätze*, Welt-Verlag, Berlin, 1921, s. 115-116.)

Så skrev Hess år 1845. Vad han härmed vill säga är följande: Feuerbach visade, att religionen endast är människoandens förflyttande till himmelen; den riktiga kunskapen om Gud är bekännelsen av den verkliga människan. Till denna uppfattning fogar Hess: Nej, inte den enskilda människan utan människosläktet i sin sociala samverkan, i sin samhälleliga intresseharmonier; den verkliga teologien är människokärlek och mänsklig samverkan. Man kan uttrycka detta mycket enklare så: att religion är socialetik.

Det är lätt att inse, att hela denna Hess' deduktion är krystad, men den fann anklag den gången (1841-1845) därför att den förde socialismen i sammanhang med den unghegelianska filosofien och religionskritiken.

Det var Hess, som, mot slutet av 1842 fyllde Friedrich Engels med dessa idéer och förde honom in i socialismen, då de två sammanträffade i Köln. Hos Marx hade Hess ingen framgång med dessa deduktioner; Marx var filosofiskt alltför bildad för att inlåta sig på spekulationer. Hess var vid denna tid medarbetare i den av Marx dirigerade *Rheinische Zeitung*. Vintern 1842-1843 reste Hess till Paris, där han sammanträffade med medlemmarna i *De rättfärdigas förbund*. Han skrev sedan för olika tyska socialistiska tidskrifter, blev 1846–1847 anhängare till Marx och skrev 1847 i *Deutsche Brüsseler Zeitung* alldeles ypperliga artiklar om ”följderna av proletariats revolution” (anf. arb. s. 207-230), som är mycket bättre än Engels' utkast till *Kommunistiska Manifestet*. Hess' uppsatser kan läsas alldeles som en popularisering av mången del av Marx' *Kommunistiska manifest*, som dock skrevs först några månader senare; de är högst sannolikt produkter av de föreläsningar, Marx hade hållit hösten 1847 i Arbetarföreningen i Bruxelles, och de därtill anknutna diskussionerna.

De sista två årtiondena av Hess' liv utfylldes med judiskt-nationella, socialdemokratiska och naturvetenskapliga frågor. Hess var en alltigenom human socialist, tolerant, fredsälskande – en nazaren. Han hade också som ung man gift sig med en tysk prostituerad, med vilken han ända till slutet förde ett mycket lyckligt äktenskapligt liv; han behandlade henne med ogrumlad aktning och kärlek. Han dog, sörjd av henne och av sina vänner, i Paris den 6 april 1875. (Biografi över Hess av R. Zlocisti, Welt-Verlag, Berlin, 1921.)

En anhängare till Hess var den ovan nämnde *Karl Grün* (1813-1884); ursprungligen filolog, sedan journalist, sedan 1844 verksam som humanitært-socialistisk författare; även han fann för

någon tid tillflykt i Paris, undervisade Proudhon i tyska filosofien, umgicks med Concliderant, och Cabet och utövare ett betydligt inflytande från Rhenlandet. Hans socialism upplöste sig i kärlek: i människokärlek och rättfärdighet; även han utgick från Feuerbach. Grün skriver:

”Det sista resultatet av Kristendomens väsen är detta: kärleken måste träda i stället för tron. – Kristendomens väsen är hjärtat, kärleken, som det alltjämt bara gäller att sysselsätta.” (Püttmanns Deutsches Bürgerbuch 1845, s. 56 ff.)

Mer av fransmännen än av tyska filosofer var d:r *Otto Lüning* påverkad. I sin tidskrift *Denna bok tillhör folket* (band I, 1845) anslöt han sig huvudsakligen till Louise Blanc, såg i konkurrensen ett av de väsentliga missförhållandena och likaledes i ”åtskillnaden mellan arbetare, som producerar saken, och fabrikanten, som slår mynt av saken, varvid endast en mycket otillräcklig lön tillfaller arbetaren” (s. 88). Boten söker han – som Louis Blanc – i arbetarnas förenande till produktionskooperativa företag liksom i statlig socialreform. Arbetarnas kamp skulle rikta sig mot förhållandena men inte mot fabrikanterna.

Hermann Th. Oelckers (1816-1869), en kämpe som led och outtröttligt verkade som författare, publicerade 1844 en skrift *Den socialistiska och kommunistiska rörelsen*, vari han bekände sig till arbetets organisation på statsocialistisk grundval. Han deltog i revolutionen 1848-1849 och dömdes i Sachsen till 10 års tukthus.

IV. Karl Marx

1. Hans betydelse.

Mitt i utarbetningen och spridningen av den franska socialismens idéer och planer liksom i famlandet och spekulerandet efter en filosofisk grundval för den socialistiska tankevärlden arbetade Karl Marx i Paris på att utbygga sin lära, som snart skulle tränga ut alla andra socialistiska system och bli alla socialisters och tänkande proletärens gemensamma egendom. Socialismen blev sedan dess arbetarklassens sak och arbetarklassen blev en del av statskonstens huvudproblem.

Före Marx var proletariatet politikens askunge, föremålet för sociologernas medlidande. *Efter* Marx blev det kronpretendenten, den blivande härskarklassen, omstörtaren av det gamla och uppbyggaren av det nästa samhällsskedet.

Före Marx hämtade socialismen sin kraft ur förhistoriens guldålder, ur naturrätten, ur urkristendomen, ur humanitetstanken, ur socialetiken. *Från och med* Marx är socialismen proletärt-revolutionär nutidspolitik i syfte att befordra alla samhällskroppens materiella och andliga tendenser, som är inriktade på de ekonomiska krafternas socialiserande. *Före* Marx var socialismen den kiliastiska förhoppningen hos de stilla och fromma i landet på det tredje testamentet; *från och med* Marx är socialismen det politiska och ekonomiska målet för stora och växande kamppartier och klasser.

Marx påträffade socialismen som trosartikel eller som dogmatisk, stel, evigt giltig lära; han gjorde den till en drivande kraft i samhällets utveckling från privategendom till gemensamhetsegendom.

Proletariat och socialism var förut åtskilda; Marx band dem samman som kropp och själ: han inblåste en själ i proletariatet.

Det moderna proletariatet, är andligt Karl Marx' monumentalverk. Han fick bara inte utföra det i alla detaljer. Därav våra misstag, våra förvillelser och lidanden.

Denna prestation, hur ofullständig den än må vara, fullgjorde Marx tack vare sin förmåga att se igenom, alla företeelsernas och händelsernas slingringar och virvlar, tränga in i tingens väsen och fatta den genomgående linjen till den nyaste historieperioden. Denna genom-

trängande blick, för vilken alla masker, alla fraser, allt hyckleri, alla objektiva störningar, hämningar och brytningar upplöser sig och skingrar sig som dimman för solen, är det som gör geniet, gör själshjälten.

2. Marx och den hegelska dialektiken.

Marx föddes den 5 maj 1818 i Trier. Hans far var advokat och härstammade från en rabbinfamilj. 1824 övergick hans föräldrar till kristendomen. Karl genomgick sin fädernestads gymnasium, studerade sedan vid universiteten i Bonn och Berlin och promoverades 1841 i Jena till filosofie doktor. Han ämnade slå sig ned i Bonn som privatdocent men insåg snart det utsiktslösa i sin plan, blev fri författare, så medarbetare i den 1842 i Köln grundade Rheinische Zeitung, till sist huvudredaktör för tidningen, som dock besvärades och hindrades av censuren för Marx' artiklars skull. Marx drog sig 1843 tillbaka från redaktionen, gifte sig med fröken Jenny von Westfalen och reste på senhösten 1843 till Paris för att där studera socialismen och tillsammans med Arnold Ruge, en unghegeliansk förläggare och politiker, utge Deutsch-Französische Jahrbücher. I denna tidskrift, av vilken det aldrig utkom mer än två häften 1844, finns början av marxismen, särskilt i avhandlingen Till kritiken av den hegelska rättsfilosofien.

Vi har ovan sett, att Marx skiljer sig från sina föregångare därigenom att han sammanförde socialism, kämpande proletariat och samhällelig utveckling och sammansmälte dessa faktorer till ett enhetligt system. Hur kom han på den tanken?

När Marx 1843 kom till Paris, förde han med sig en grundlig filosofisk bildning, frihetslängtan och önskan att lära känna socialismen. Kännetecknet på en bildad ande är lättheten att orientera sig: förmågan att mitt i de olika och mångfaldiga företeelserna utfinna det väsentliga och upptäcka företeelsernas sammanhang. Denna förmåga hade Marx i hög grad. Vad fann han i Paris? En mängd socialistiska tankar, planer och åsikter liksom proletärt-revolutionära traditioner från tiden för franska revolutionen, Babeufs sammansvärjning och Blanquis hemliga föreningar. Självklart gjorde han sig också bekant med den engelska chartismen, som 1842 hade nått sin höjdpunkt. Dessa olika företeelser sammanfattade han med hjälp av den hegelska dialektiken, vilken – som han trodde – avslöjade för honom grundlagen i den historiska utvecklingen.

Vari består den hegelska dialektiken?

Med dialektik förstod de gamla grekerna talets och motsägelsens konst, motståndarens vederläggande genom förintandet av hans påståenden och bevis, framhävandet av motsägelseerna och motsatserna. Ser man närmare på detta sätt att diskutera, förefaller det – trots sina vederläggningar och sitt skenbart negativa (förintande) tankearbete – dock mycket nyttigt, ty det frambringar ur meningarnas motsatssammanstötning sanningen och ger impuls till att tänka vidare. *G. W. F. Hegel* (f. i Stuttgart 1770, d. i Berlin 1831), en tysk filosof och mystiker, som införde utvecklingens ide i logiken, upptog detta uttryck dialektik och uppkallade efter den sin tankemetod. Enligt denna metod har alla våra begrepp sina motsatser eller sina motsägelser eller – uttryckt med främmande ord: varje positivt har sin negation. Detta undgår mycket lätt den ytliga betraktelsen. Denna märker visserligen, att världen är fylld med olika ting, ty där något är, där är också dess motsats, t. ex.: vara – intet, köld – hetta, ljus – mörker, mildhet – hårdhet, lust – smärta, rikedom – fattigdom, kapital – arbete, liv – död, dygd – last, idealism – materialism, realism – nominalism, klassicism – romantik o. s. v., men det enkla tänkandet gör sig inte reda för, att det har framför sig en värld av motsägelser och motsatser. Först det tänkande och kritiska förnuftet tillspetsar den blotta mångfalden och olikheten till motsatser, till motsägelser, till en sammanstötning mellan det negativa och det positiva. Först när denna sammanstötning, denna motsatskamp är utkämpad, uppstår något högre. Vad Hegel menar med motsägelse, är icke resultatet av konfusionen: det är icke oklart,

själv motsägande tänkande utan yttre motsättningar: om under tidernas lopp rätt blir orätt, förnuft blir oförnuft, nytta skada; om lagar och institutioner föråldras och råkar i motsägelse till samhällets levande intressen och nya idéer; om alltså sociala strider uppstår för att bringa lagarna och institutionerna i samklang med de nya intressena och idéerna och komma upp på en högre social nivå. Denna nivå kallar Hegel: negationen av negationen eller syntesen.

Man kan fatta hela denna metod ännu tydligare och åskådliggöra den på följande sätt: Låt oss betrakta ett ägg. Det är något *positivt*. Men det gömmer i sig ett frö, som väckt till liv så småningom förtär (negerar) äggets innehåll. Denna negation är dock intet enkelt förstörande och förintande; det har fastmer till resultat, att fröet utvecklar sig till ett levande väsen. Är negationen fullbordad, så genombryter den alstrade kycklingen äggskalet. Det är *negationen av negationen* (eller *syntesen*), varigenom något organiskt högre har uppstått.

Enligt Hegel är det viktigaste momentet i livsprocessen (eller i utvecklingen av tankarna och tingen och väsendena) uppvaknandet av de negativa krafterna, uppträdandet av de motsägande, motsatta faktorerna. ”Motsägelsen är roten till all rörelse och livaktighet; endast i den mån något i sig självt har en motsägelse rör det sig, har drivkraft och verksamhet” – så säger Hegel ordagrant. Först genom konflikten mellan det, positiva och negationen blir den fortsatta utvecklingsprocessen möjlig och driven till en högre nivå. Men där kraften till utveckling och tillspetsning av motsägelsen saknas, där går – säger Hegel – tanken, tinget, väsendet under på motsägelsen.

Om vi riktigt förstår denna dialektiska betraktelse av världen, så har vi också förstått kärnan till marxismen.

Det förstås av sig självt, att Hegel, den störste och mest tyske av alla tyska filosofer, inte har framställt sin metod med så enkla ord, som vi här använt. Ty Hegel var idealist: iden, det andliga, det absoluta, det gudomliga var för honom den ursprungliga (primära), sig själv rörande kraften, som samtidigt utvecklar sig och världen som en yttre dräkt till högre och högre nivå, tills den i människan blir till gedom, så att man – enligt Hegel – kan tala om Guds vardande i historien, d. v. s. Gud själv är inbegripen i utveckling och yttrar sig i sin högsta form i människan. Det är kulmen av den tyska mystiken. Men allt detta är oväsentligt för oss här. Här gäller det bara att riktigt fatta Hegels dialektiska metod, ty den kommer att öppna Marx' verksamhet för oss.

Med hela den tyska riktning, som sedan 1830 började vända sig bort från idealismen och efterhand blev materialistisk, övergick också Marx åren 1840–1841 till materialismen: icke det andliga var det ursprungliga och drivkraften, utan det materiella och de däri inneboende krafterna utgjorde det ursprungliga och det som utvecklade sig. Och denna utveckling sker genom kamp mellan motsättningar. Med de idéerna kom Marx till Paris. Han kastade sig med all kraft på studiet av den franska socialismen och den franska arbetarrörelsen. Med dialektikens hjälp såg han genast i proletariatet negationen av det bestående och i dess strider för socialismen den högre syntesen. Det positiva var uppenbarligen den på privategendom och konkurrens baserade ekonomiska ordning, mot vilken kampen, motsatsen, motsägelsen riktade sig. Att denna kamp måste befördras, att ur denna kamp, om den tillspetsades och fördes till sitt slut, måste framgå ett högre stadium av samhällslivet, det visste Marx av dialektiken.

Här har vi redan Marx' sociologiska grundläror: ööverbyggbar motsättning mellan anhängarna av den gamla ordningen (det positiva, privategendomens) och anhängarna av den blivande ordningen (syntesens, socialismens). Men vilka var dess anhängare? Inte några framstående enskilda personer eller grupper av människor, som av ideella skäl (av tankeslutsatser eller av moraliska motiv) lutade åt den ena eller den andra åsikten, utan klasser med särskilda ekonomiska intressen, som står i en motsägelse till varandra, som inte kan byggas över utan som

måste utkämpas. Låt oss komma ihåg, hur man tänkte redan 1837 i Frankrike, hur där redan ekonomismen sökte tränga ut ideologien (se s. 551) och hur redan, då motsatsen mellan bourgeoisie och "folk" (proletariat), mellan kapital och arbete, var känd, samt slutligen hur redan då kapitalets koncentration och försvinnandet av den hantverksdrivande medelklassen inte längre var något nytt fenomen för socialisterna – betänker vi allt detta, så fattar vi lättare, hur Marx med tillhjälp av sin dialektik gav detta komplex av företeelser ett fast social-filosofiskt sammanhang och skapade grundvalen för sitt system. Än mer: detta arbete gav honom, när det en gång var utfört, en säker marschrout: studiet av folkhushållningen, dissektionen av den kapitalistiska ekonomin, utforskandet av proletariatets roll och rollen för de krafter, som förberedes i det gamla samhällets sköte och leder till högre stadier.

I Marx' uppsatser och *Deutsch-Französische Jahrbücher* (1844) är redan grunddragen av hans senare verksamhet givna. Han utvecklade dem ett år senare i *Den heliga familjen* och riktigt klart och bestämt i den mot Proudhon riktade *Filosofiens elände* (på franska, Bruxelles, 1847) samt snart därefter i *Kommunistiska manifestet*, som han författade i december 1847 och januari 1848.

3. Materialistisk historieuppfattning.

Mer och mer slog han sig på studiet av folkhushållningen, kapitalets uppkomst och utveckling, ty han hade blivit övertygad om, att nationalekonomien är grundvalen för det borgerliga samhället och att de andliga rörelserna är uttryck för de ekonomiska rörelserna. Låt oss närmare belysa denna historieuppfattning:

En blick på den mänskliga historien är tillräcklig för att lära oss, att människorna från en tidsperiod till en annan ansett olika åsikter om rätt, moral, religion, stat, filosofi, jordbruk, handel, näringar o. s. v. för sant eller falskt, att de haft olika ekonomiska institutioner, samhälls- och statsformer, att de genomgått en ändlös rad strider och krig och vandringar. Varifrån kommer då denna förvirrande mångfald i mänskligt tänkande och handlande? Marx gör sig den frågan och avser därmed icke i främsta rummet att avslöja uppkomsten av tänkandet, rätten, religionen, samhället, handeln o. s. v.; dem antog han som historiskt givna. För honom gällde det i stället upptäcka orsakerna, bevekelsegrunderna eller drivfjädrarna, som framkallar *ändringarna* och *omvälvningarna* i de andliga och samhällsliga företeelsernas innehåll och former eller förorsakar tendenserna härtill. Med ett ord: Marx intresserar här inte tingens ursprung utan deras dialektik (utveckling och förändring) – det revolutionära elementet i historien.

Marx svarar: Det, mänskliga samhällets drivkrafter, som framkallar det växlande innehållet av kännande och tänkande, alltså i det mänskliga medvetandet, eller låter de olika samhällsliga institutionerna och konflikterna uppstå, härrör icke i främsta rummet från tänkandet, iden, världsförnuftet eller världsansen utan från de materiella levnadsförhållandena. Grundvalen för mänsklighetens historia är alltså materiell. Materiella levnadsförhållanden – d. v. s. det sätt, varpå människorna såsom samhällsväsen med tillhjälp av den dem omgivande naturen och de i dem själva inneboende kroppsliga och andliga förmågorna utformar sitt materiella liv, skaffar sig sitt livsuppehälle, producerar de nödvändiga förnödenheterna till sina behovs tillfredsställande, fördelar och utbyter dem.

Av samtliga det materiella livets kategorier är *produktionen*, framställandet av livsmedlen, den viktigaste. Och den bestäms av produktionskrafterna. Dessa är av två slag: sakliga och personliga. De sakliga produktionskrafterna är: jord: vatten, klimat, råmaterial, verktyg och maskiner. De personliga produktionskrafterna är: arbetarna, de naturvetenskapliga forskarna, teknikerna, slutligen rasen: de historiskt förvärvade, arbetsbefordrande egenskaperna hos bestämda människogrupper.

Bland samtliga produktionskrafter intar arbetarna främsta rummet: de är de enda krafter, som skapar värden i det kapitalistiska samhället. Den näst viktigaste platsen intar den moderna teknologien; den är en eminent omvälvande och omlagrande kraft i samhället. (Das Kapital del I, kap. 12-14, Filosofiens elände s. 100-101.)

Om produktionskrafterna utvidgar sig: genom större skicklighet hos arbetarna, genom, upptäckter av nya råämnen, mineralskatter och avsättningsområden, genom uppfinning av nya metoder, verktyg och maskiner, genom vetenskapens användning på produktionen, genom bättre organisation och utvidgning av handeln och samfärdseln – alltså: om samhällets materiella grundval eller ekonomiska basis ändrar sig, så upphör de gamla produktionsförhållandena att tjäna produktionens intressen. Ty produktionsförhållandena: den forna samhällsgrupperingen, de forna lagarna, statliga institutionerna och andliga systemen var anpassade till ett tillstånd av produktionskrafter, som håller på att försvinna eller inte längre finns till. Den sociala och andliga överbyggnaden motsvarar inte längre den ekonomiska underbyggnaden. Produktionskrafter och produktionsförhållanden råkar i motsats till varann.

Denna motsats mellan nytt väsen och gammal form, denna konflikt mellan nya orsaker och de föråldrade verkningarna av försvunna orsaker, börjar så småningom påverka människornas tänkande. Människorna börjar känna, att de står inför en ny yttre värld, att en ny era öppnats. Samhällsgrupperingen blir en annan: förr föraktade stånd och klasser vinner i ekonomisk och social makt; förr högaktade stånd sjunker. Medan denna omvälvning av den sociala underbyggnaden försiggår, klänger sig de gamla religiösa, juridiska, filosofiska och politiska systemen fast vid sina traditionella positioner och vill fortsätta att äga bestånd, ehuru de är föråldrade och inte längre kan tillfredsställa de andliga behoven. Ty det mänskliga tänkandet är konservativt: det följer endast långsamt de yttre händelserna, alldeles som vårt öga ser solen i en vinkel, vari den i själva verket inte längre befinner sig, ty strålarna behöver några minuters tid för att träffa vår synnerv. Låt oss erinra oss Hegels vackra bild: "Minervas ugglor börjar sin flykt först med den inbrytande gryningen." Förse nat visserligen, men hon börjar den dock. Så småningom uppstår stora tänkare, som förklarar det nya läget, skapar nya begrepp och tankegångar, vilka motsvarar det nya läget. Det uppstår i människans medvetande ängslande tvivel och frågor, sedan nya sanningar; det kommer till meningsskiljaktigheter, dispyter, tvister, splittringar, klasstrider och revolutioner.

4. Klasskamp.

Ett av Marx' viktigaste bidrag till kunskapen om de historiska händelserna är hans ide om samhällsklasser och klasstrider. En bestämd samhällelig människogrupp, som uppvisar gemensamma ekonomiska kännetecken, utgör en klass. Den människogrupp, vars huvudsakliga livskälla är arbetslönen, utgör arbetarklassen. De människor, vilkas viktigaste livskälla är profiten, räntorna och jordräntan, utgör den kapitalistiska klassen. Mellan dessa två klasser råder djupa, oöverbyggbara motsättningar av ekonomisk natur, såväl ifråga om lönen som ifråga om samhällets organisation, ty ur den ursprungliga motsättningen för lönen och arbetstidens skull utvecklar sig med tiden och alltsom proletariatets intelligens växer en lidelsefull kamp mellan de bägge klasserna om den ekonomiska ordningen; den kapitalistiska klassen strävar att upprätthålla den bestående ordningen, proletariatet strävar efter en omvälvning av det ekonomiska och sociala livet i socialistisk anda. Stora sociala klasstrider blir oundvikligt politiska strider. Det omedelbara kampmålet är besittningen av statsmakten, med vars hjälp den kapitalistiska klassen söker hävda sin ställning, medan den proletära klassen syftar till erövringen av statsmakten för att med dess hjälp förverkliga sina vidare syften.

Enligt Marx måste denna kamp förr eller senare sluta med seger för arbetarklassen, som under övergången från privategendom till socialistisk ordning bildar en diktatorisk regering och steg för steg omvälver samhället.

Marx var den förste, som använde uttrycket ”proletär diktatur” (Klasstrider i Frankrike 1848, skriven 1850); två år senare (i ett brev till Weydemeyer i New York) förklarade sig Marx vara initiativtagaren till idén, ”att klasskampen för till proletariats diktatur” (Neue Zeit band XXV: 2, s. 164); slutligen i kritiken av Gothaprogrammet (vilken kritik han i ett brev av år 1875 riktade till tyska socialdemokratins ledning) anser han proletariats diktatur för övergångstidens eller den egentliga revolutionsperiodens statsmakt (avtryckt i Neue Zeit 1891, band IX: 1 s. 573).

5. Kärnan i hans ekonomi.

Marx' ekonomiska huvudproblem var detta: Vad är drivkraften i och målet för den kapitalistiska hushållningen och varifrån kommer den väldiga tillväxten i rikedom? Det problemet behandlar han i sitt *Das Kapital* (Kapitalet, 3 band, 1867– 1894).

Han svarade: Rikedom är massan av konsumtionsprodukter, som ett folk producerar. I normala fall producerar den kapitalistiska hushållningen varje år mer produkter än föregående år. Detta mer hopar sig, skapar åter ett mer o. s. v.; på så vis växer rikedomen.

Men vem skapar detta *mer*? Vilken människogrupp, vilken klass är det, som ökar rikedomen?

För att kunna besvara den frågan undersöker Marx, vad *värde* är. Rikedomen mätes ju efter värde. Men vad är värde? Marx spekulerar inte i det blå utan ser sig om i fabrikantens kontor, hur man där bestämmer värdena. Och han ser, att fabrikanten gör produktionskostnaderna till grundval för värdena. Men vad är produktionskostnaderna? Produktionskostnader är utgifterna för råmaterial, slitning av lokaler, maskiner och redskap, vidare löner av olika slag, slutligen den gängse profit som lägges på varan. Enligt Marx är endast det i produktionen och i råmaterialens och varornas transport använda arbetet värdeskapande. Handens och huvudets socialt nödvändiga arbete, använt på produktionen och på råmaterialens transporterande till produktionsplatsen, är värdets källa och mått. Lönen, som detta värdeskapande arbete erhåller, går alltid under de skapade värdenas mått, så att det produktivt verksamma arbetet i regel skapar mer värde åt fabrikanten än han ger det i form av lön. Denna skillnad är källan till mervärdet, varur fabrikanten tar sin profit, bankiren sina räntor, jordägarna sin hyra, handlaren-mellanhanden sina vinster.

Den enskilde fabrikanten får dock inte det i hans fabrik producerade mervärdet, ty han måste rätta sig efter världsmarknaden, efter konkurrensen. Utgör t. ex. det i hans fabrik producerade mervärdet 50 %, under det de övriga fabrikanternas mervärde utgör 60, 40, 30 % o. s. v., så uppstår på marknaden en genomsnittsprofit på ungefär 45 %.

Om alltså det produktiva arbetet utgör värdemätaren, så är det klart, att ju mindre produktivt handens och huvudets arbete det finns i en varuartikel desto mindre värde har den. Detta är faktiskt fallet, när i stället för det mänskliga arbetet kommer maskinarbetet: varorna blir – i normala tider – billigare. Ju mindre mänsklig arbetskraft det finns i en varuartikel desto mindre mervärdet, desto mindre profiten pr artikel; profittaxan sjunker. För att motverka detta sjunkande griper man till massfabrikation, som emellertid kräver stora råämnesmängder, betydligt mer jättestora och fina maskinerier och lokaler. Dessa anskaffningar kan endast stora kapitalister eller aktiebolag åstadkomma, medan de kapitalfattiga småindustriägarna och hantverkarna går under. En process av koncentration och centralisation griper det ekonomiska livet, fördjupar och vidgar klyftan mellan klasserna och polariserar samhället i en handfull magnater och en stor majoritet av egendomslösa, sammanfattar massor av proletärer i industricentra och stärker därigenom deras organisation och deras klassmedvetande samt

skärper klasskamp en tills den stegrar sig till revolutionär hetta. Sista akten i detta drama är att kapitalisterna exproprieras av folkmassorna, som ställer produktionsmedlen under hela nationens ledning och förvaltning och förverkligar den ekonomiska demokratin. Det måste dock, som ovan nämnts, komma emellan ett stadium, där den proletära diktaturen medvetet leder omvälvningsprocessen och undanröjer alla hinder som ställer sig i omvälvningsprocessens väg.

6. Evolution och revolution.

Hos Marx finns det ingen motsättning mellan revolution och evolution. Lika lite som hos Hegel. Den hegelska dialektiken är lika enhetlig och sluten som hela Marx' livsverk. Kommunistiska manifestet är inte mindre evolutionärt än Kapitalet eller Kritiken av den politiska ekonomien, och omvänt: Kapitalet är inte mindre revolutionär än Kommunistiska manifestet.

Hur ska man förstå detta?

Hegels dialektik är en evolution genom det tänkande förnuftets kamp och tillspetsning av motsägelserna. Intet automatiskt, fredligt och stilla vardande, växande, anpassning, utan en utarbetning av negationen, som förstörande omformar det positiva. Hela negationenens arbete är revolutionärt tills negationen av negationen framträder. Det är kärnan i Hegels logik: upptäckten av motsägelserna (motsättningarna) i kosmiskt och socialt vardande, dessa motsägelserns kamp, i vilken det gamla positiva upplöser sig. Hegels dialektik är en evolution med revolutionära medel.

Och detsamma är Marx' socialistiska dialektik. Den, som läser ett arbete av Marx, måste framför allt vara på det klara med vad det gäller: en objektiv process – ekonomisk utveckling, analys av den kapitalistiska produktionen och cirkulationen – eller proletariatets verksamhet.

Den ekonomiska processen är det evolutionära materialet, proletariatets och dess ledares verksamhet är det revolutionära omgestaltandet.

I Kommunistiska manifestet eller i hänvändelserna till Kommunisternas förbund är proletariatet ämnet för behandlingen. Det revolutionära momentet framhäves därför skarpt. Marx framstår häri som revolutionens tänkare.

I Kapitalet är den kapitalistiska hushållningen ämnet för behandlingen. Det evolutionära momentet träder därför i förgrunden. Marx framstår häri som dissekör av den ekonomiska utvecklingen.

Den roll, Hegel i sin Logik tillskriver *det tänkande förnuftet*, nämligen tillspetsningen av motsägelserna, den rollen överlämnar Marx åt den klassmedvetna, uppoffrande förtruppen – den har att driva proletariatets ur produktionsbetingelserna framgående klasskamp till dess spets.

Ty både hos Hegel och Marx är motsägelsernas sammanstötning och motsättningarnas tillspetsning de effektivaste medlen för livets utveckling, för utarbetandet av universums fullhet av krafter.

Evolution med tillhjälp av revolutionära medel: *socialekonomisk kunskap och socialt revolutionär aktion* – det är Karl Marx' testamente.

Marx' senare levnadshistoria är så känd, att det kan räcka med följande uppgifter:

Marx bodde i Paris till 1845, utvisades, slog sig ned i Bruxelles, där han bodde till 1 mars 1848. Från början av mars till slutet av maj 1848 var han i Paris, 1848-1849 som redaktör för Neue Rheinische Zeitung i Köln, sedan några månader i Paris. I slutet av 1849 sökte han tillflykt i London, där han stannade till sin död den 14 mars 1883. Här skrev han sitt ekonomiska arbete Kapitalet.

7. Vänskap med Friedrich Engels.

Marx' adjutant var Engels – en man av stor insikt och kunskap men dock bara en begåvning, som Hess, Grün, Lüning, Proudhon, Blanc o. s. v.; för sin framstående plats i socialismens historia har han att tacka sin tidiga anslutning till Marx, vars snille han genast uppskattade, vars arbeten han under sitt långa liv andligt och materiellt med stor uppoffring befordrade och vars vänskap han höll fast vid med en svartsjuka, som härrörde ur djup intellektuell kärlek.

Engels föddes 1820 i Barmen-Elberfeld; hans far var fabrikant och en fromt evangelisk kristen. Han fick en mycket god gymnasiebildning och övergick så till affärslivet, hade en religiös kris, blev unghегelian och ateist samt sedan – genom Moses Hess – socialist. Sin författarbana började han knappt 20 år gammal i ungtysk och patriotisk anda. I slutet av 1842 sändes han till sin fars fabrik i Manchester och skrev därifrån om engelska samhällsförhållanden till Rheinische Zeitung; 1843 blev han bekant med de chartistiska och owenistiska ledarna och började skriva för deras organ; samtidigt utarbetade han – från socialietisk ståndpunkt – en kritik av nationalekonomien, som publicerats i Marx' Deutsch-Französische Jahrbücher (1844) och ledde till livslång vänskap mellan de två männen. 1845 publicerade han ett socialkritiskt arbete De arbetande klassernas läge i England, arbetade samtidigt för kommunismen i Paris, Bruxelles och Rhenlandet samt lämnade några bidrag till Den heliga familjen – en vidräkning av Marx med hans unghегelianska vänner, vilka blev stående kvar i liberalismen. 1847 skrev han ett utkast till ett Kommunistiskt manifest och var en av grundläggarna av Kommunisternas förbund. Hans andliga liv var hädanefter förknippat med Marx'; han var medarbetare i Neue Rheinische Zeitung (1848-1849), deltog i badensiska upproret (1849), arbetade i Neue Rheinische Revue (London, 1850); 1850-1869 var han kommersiellt verksam i Manchester, i sin fars engelska fabrik, under vilken tid han huvudsakligen studerade militärväsen och naturvetenskaper; han understödde rikligt Marx med pengar och engelska tidningsartiklar. Sedan 1870 levde han tillsammans med Marx i London och skrev med dennes bistånd Anti-Dühring (1877). Efter Marx' död (1883) utgav Engels andra och tredje bandet av Kapitalet, författade några etnologiska, filosofiska och politiska avhandlingar och dog 1895. Hans socialistiska uppfattning var under sista årtiondet av hans liv reformistisk och parlamentarisk, och i den andan påverkade han också sin omedelbara andliga lärjunge och efterföljare: Karl Kautsky liksom tyska socialdemokratin störste ledare: August Bebel. Han avmattade också den materialistiska historieuppfattningen. Den auktoritet, Engels som Marx' efterföljare åtnjöt och ännu åtnjuter i Tyskland, är mycket stor, varför mitt omdöme säkert kommer att stöta på motstånd.

8. Kommunisternas förbund: grundläggning och motstånd.

Sedan 1845 spred Marx och Engels sina nyvunna uppfattningar bland medlemmarna av De rättfärdigas förbund. Det nya bestod i, att kommunismen inte är någon färdig plan för en samhällsordning, som framställes med hjälp av mäktiga människovänner eller kolonibyggen, utan att kommunismen betyder arbetarklassens organisation som självständigt politiskt parti, vilket med revolutionära medel hade att gripa statsmakten för att med dess hjälp omvälva den kapitalistiska hushållningen och omforma den i kommunistisk anda.

Dessa idéer fick tidigast fotfäste i London, där chartisterna likaledes genom demokratin strävade att komma fram till sociala reformer.

I slutet av januari 1847 utsände förbundets centralledning Josef Moll till Bruxelles för att inbjuda Marx och Engels till inträde i förbundet och rådslå med dem om läget. Förbundet inkallade, en kongress till den 1 juni 1847 i London, där Engels och Wilhelm Wolff deltog (som ombud för Marx). I september utgav centralledningen under redaktion av Karl Schapper första numret av Kommunistisk tidskrift, som bar mottot: ”Proletärer i alla länder, förena er!” De rättfärdigas förbund förvandlade sig till Kommunisternas förbund och höll sin kongress

från 30 november till 8 december 1847. Marx var närvarande och fick tillsammans med Engels i uppdrag att skriva Kommunistiska manifestet,. De viktigaste punkterna i de vid det tillfället uppskisserade och antagna stadgarna lydde:

Artikel 1. Förbundets mål är bourgeoisins störtande, proletariats välde, upphävandet av det gamla, på klassvälde baserade borgerliga samhället och upprättandet av ett nytt samhälle utan klasser och utan privategendom.

Artikel 2. Villkoren för medlemskap är: a. levnadssätt och verksamhet i enlighet med detta mål, b. revolutionär energi och iver i propagandan, c. bekännelse till kommunismen, d. avhållsamhet från deltagande i allt antikommunistiskt, politiskt eller nationellt umgänge, e. underordning under förbundets beslut, f. tystlåtenhet angående alla förbundets angelägenheter, g. enhälligt inval.

Artikel 3. Alla medlemmar är jämlika och bröder och som sådana skyldiga att hjälpa varann i alla situationer.

Härefter följer organisationspunkterna.

Marx for tillbaka till Bruxelles, skrev manifestet och sände manuskriptet till London, där det trycktes. Knappt hade det lämnat pressen, så utbröt i Paris revolutionen, som snart fick eko i alla tyska stater.

9. Kommunistisk återverkan på Tyskland; Stefan Born, Mentel-processen i Berlin.

Tyska arbetare, som arbetat i Bruxelles, Paris och London, förde det nya budskapet till hemorten. Berlin, Köln och Breslau var de första tyska städer, där de kommunistiska tankarna fick insteg. De från sina vandringar återkomna gesällerna blev medlemmar av hantverkar- och gesällföreningarna och strävade att sprida de nya tankarna. Denna verksamhet i Berlin känner vi till genom Mentel-processen, som ägde rum 1846-1847 i Berlin, liksom genom Born, som 1848-1849 verkade i Berlin och Leipzig delvis i Marx' anda.

Stefan Born var son till judiska föräldrar och föddes 1824 i Lissa. Han gick först i gymnasiet men måste till följd av sin fars dåliga ekonomi ta till hantverk och fick 1840 plats som typograflärling i ett boktryckeri i Berlin men använde sin fritid till att fortsätta studierna, så att han mot slutet av 1846, då han lärt ut, också var en god författare och allmänbildad man. Påverkad av de nya kommunistiska tankarna begav han sig till

Paris och sedan till Bruxelles, där han fick anställning i Deutsche Brüsseler Zeitungs officin. Här lärde han känna Marx, antog en del av hans läror men vände sig i praktiken till idén om produktiva kooperativa företag (Louis Blanc). Bom var taktfull, var moderat, ”revisionistiskt” sinnad, en god talare och organisatör och en mycket modig barrikadkämpe. 1848 var han, som vi snart ska få se, den mest betydande personligheten bland Berlins, Leipzigs och Dresdens arbetare. Efter 1849 drog han sig tillbaka från rörelsen, levde i Schweiz som boktryckare, kooperatör, redaktör och professor i fransk litteratur i Basel och publicerade under sista åren av sitt liv sina *Minnen av en man från anno 48* (1898).

Sin första kommunistiska impuls fick Born av skraddargesällen *Christian Friedrich Mentel*, en i Berlin född man som 1840-1845 verkade i sitt fack i olika städer i Väst-Europa och 1846 återvände till sin fädernestad. Mentel inträdde snart i hantverkarföreningen och sökte i hemlighet efter kamrater, som han kunde delge sin nya lära. Hur han där verkade berättar Bom (*Minnen av en man från anno 48*, s. 30-31):

”Försiktigt trevande sökte ett sådant sändebud, vid namn Mentel, värva medlemmar för sin hemliga organisation. – Genom skomakaren Haetzel, en orolig ande, som han vunnit, blev jag invigd i hans hemligheter. Han tillhörde icke den i Schweiz uppträdande skraddaren Weitlings riktning; han

talade snarare om en hemlig arbetarförbindelse, vilken på basis av den politiska frihet, som nu närmast skulle erövrats, hade ställt som sin uppgift proletarietets befrielse ur kapitalismens bojar. Jag kände ur, vad Mentel tämligen förvirrat framställde, ut grundtanken, att han representerade den åsikten, att i den historiska tillblivelsen av en ny tid, som bebådade sin ankomst, skulle man ha blicken fäst på, att det gällde ej en ur en skraddargesälls – som Weitling – huvud framgången ny stat utan att understödja ett ur de givna förhållandena med historisk nödvändighet uppkommande parti, vilket i sin världsåskådning uppfattade vardagsliberalismen som ett mellanskede, som måste övervinnas, och som teoretiskt hade gått förbi den. Det var fullkomligt klart för mig.”

Den av Mentel grundade organisationen blev snart angiven och i slutet av 1846 upplöst av polisen, de ledande personerna häktades och ställdes under åtal. Efter längre rannsakingshäkte blev Mentel, Haetzel och deras kamrater i juni 1847 av kammarrätten i Berlin dels ådömda korta frihetsstraff, dels frikända. (Wermuth und Stieber, anf. arb. I: 36 ff.)

V. Den tysk-konservativa socialreformen

1. Romantisk karaktär.

Samtidigt med den demokratiska socialismen och den marxiska kommunismen gjorde sig en socialreformistisk själsriktning märkbar, som visserligen intog en kritisk hållning mot liberalismen och den individualistiska, på den enskilda människans privatintresse grundade hushållningen men vars ideal icke var kommunismen utan en moderniserad medeltida ordning eller också ett socialt kungadöme. Bäraren av de på auktoritet och tradition vilande institutionerna: teologer, adelsmän, skråmästare, romantiska tänkare och diktare, kunde inte bli vänskapligt sinnade till idéer och krav och hushållningsformer, som så fullständigt garanterade individerna – utan hänsyn till kyrka, stat och allmänhet – friheten i omdöme, handling och hushållning eller förutsatte denna frihet och i stället för underordningen, gemenskapen, den sociala bundenheten satte egoismen, privatintresset, individens fria obegränsade välde. Den nyaste tiden tycktes dem som byggd på flygsand eller som kaos, som anarki, som ett alltigenom omoraliskt, gudlöst raseri av intellektuella och ekonomiska krafter, vilka måste föra till skarpa sociala motsättningar, till ytterligheter av rikedom och armod, till allmän omstörtning. I denna stämning föreföll dem medeltiden med sin fasta ordning i kyrka, vetenskap och samhällsliv, med sin gudstro, sina län, sina kloster, sina autonoma förbund, sina skrån och gillen, som en välfogad byggnad, som en fint ordnad organism, där varje kristen människa hade sin plats, där envar var fast rotad och som medlem av sitt förbund hämtade sin näring ur den allmänna jorden. Eller de såg på staten, på monarkien som den fasta punkten, det säkra stödet i företeelsernas flykt. I spänning lyssnade dessa tänkare och diktare på proletarietets klagan, på socialisternas och kommunisternas skarpt kritiska toner, på den undre världens rebelliska revolutionära brus. De tydde dessa företeelser som symptom på upplösning, som oundvikliga följder av den liberala, upplösande verkan i hushållning och stat och som en appell till alla kristna, etiska ekonomer och monarkiska politiker, att gå i kamp emot den liberalt-kapitalistiska världen, visa proletariet vägen ur eländet och åter ställa samhället på kristen, religiöst-moralisk, gemensamhetsbetonad och auktoritär grundval.

Denna socialkonservativa riktning hade ett antal betydande författare, statsrättslärare och poeter men endast, få betydande ekonomer. Den frambragte intet enhetligt tankesystem; många vände sig mot Adam Smith och hans frihetssynpunkter i hushållningsläran, andra mot den absoluta, centraliserande staten, som undertrycker alla autonoma förbund, åter andra idealiserade medeltiden, den germanska rätten, den katolska kyrkan, och fick en oövervinnelig motvilja mot liberaler och judar (antisemitism). Endast två män gjorde ett försök att skapa en socialkonservativ ekonomi: Karl Winkelblech (pseudonym: Marlo) och Karl Rodbertus. Deras inflytande på den praktiska politiken var obetydligt, men de var dugliga andar, ädla karaktärer, och en av dem – Mario – utvecklade 1848 en agitatorisk

verksamhet på hantverkar- och gesällkongresser, medan Rodbertus inte var utan inflytande på Ferdinand Lassalle och den kristliga rörelsen.

2. Marlo-Winkelblech.

Medan Marx var västeuropeisk och som socialforskare tänkte evolutionistiskt, uppfattade de gångna faserna av mänsklighetens historia som på sin tid berättigade, kapitalismen och den fria hushållningen i de enskilda personernas obegränsade konkurrens som inte något kaos utan ett framsteg gentemot det förgångna, som en mäktig omvälvare av nuet och som en framtid i vardande – medan Marx riktade sin blick framåt på det socialistiska hushållningsskedets tillblivelse, strävade Marlo att anpassa den germanskt-medeltida rätten eller det på den ordnade gemenskapens och yrkesbundenhetens princip baserade samhället – med bortrensande av alla dess utväxter, privilegier och insmugna missförhållanden – anpassa det efter de moderna förhållandena. I stället för näringsfriheten en fast yrkesordning, i stället för den fria konkurrensen gillet, skrået, i stället för de fritt hushållande individerna sammanfattningen av hela hushållslivet, verk och industrier i ekonomiska gemenskaper. Varken liberalism eller kommunism, varken bourgeoisie, som lystet strävade och grep efter statsmakten och nationalrikedomen, eller proletariatet, som i sin revolutionära vrede ville göra alla jämlika och lägga allt i spillror; varken staten, som centraliserar allt, eller byråkratin, som plattar till allt och dödar initiativet, utan fritt skapande, autonoma hushållnings- och livsgemenskaper. Marlos ideal var en moderniserad medeltid: organisationen av hela det ekonomiska livet i gillen och skrån, där mästare och gesäller står på den sociala jämlikhetens grund, där pris och lön bestäms gemensamt av mästar- och gesällutskott, där yrkeskamrar reglerar inköpen och fördelningen av råmaterial och beställningar och där ett socialt parlament, bestående av gillenas och skrånas föreståndare, rådslår om hela den ekonomiska lagstiftningen och förelägger den till godtagande av det politiska parlamentet. Likaledes sörjer ett arbetsministerium för att alla eventuellt förefintliga arbetslösa sysselsättes, ty rätten till arbete måste garanteras varje arbetsvillig. Om också privategendomen ifråga om produktionsmedel alltjämt består, så bör de dock inte överlätas i romerska rättens anda som absolut, utan villkor överlämnade åt ägarens godtycke, utan i den kristligt-germanska rättens anda vara förbundna med tjänsteplikt mot det allmänna. Till åtskillnad mot den medeltida ordningen bör nu demokratisk jämlikhet råda och alla privilegier bör avskaffas. Hela ett lands produktion bör rätta sig efter landets behov. Marlo kallade sitt system *federativ socialism*: de enskilda produktionskorporationerna bör, som sagt, förvalta sig själva, stå i ett federativt förhållande inbördes och icke ledas centralistiskt av staten.

Marlo (Karl Winkelblech) föddes 1810 i Ensheim (Baden), studerade kemi i Marburg och Giessen (under Liebig), var 1836-1839 docent i kemi i Marburg och flyttades 1839 som professor i teknologisk kemi till den högre yrkesskolan i Kassel. 1838-1839 var han några månader i Paris, 1843 bereste han i studiesyfte norra Europa, besökte även den vid denna tid berömda blåfärgsfabriken i Modum (Norge) och beundrade maskineriet såväl som det omgivande landskapets skönhet, tills en tysk arbetare, som varit sysselsatt där, skildrade fabriksproletariatets elände för honom.

”Jag hade alltid”, berättar Marlo, ”som så många naturforskare, då det gällde industrins arbetslokaler bara haft mina blickar riktade på ugnar och maskiner, icke på människor, endast på den mänskliga flitens produkter, icke på producenterna, och var därför fullständigt främmande i eländets stora rike, detta elände som utgör grundvalen för hela vår sminkade kultur. Arbetarens övertygande ord kom mig att känna intigheten i mina vetenskapliga strävanden i hela deras omfång, och på ett par ögonblick hade jag, fattat beslutet att utreda och bota orsakerna till vårt släktes lidande.” (Marlo: *System der Weltwirtschaft*, företalet till band I, avd. 2, Kassel, 1857.)

Han förblev sitt beslut trogen; hans kärlek gällde främst de tyska hantverksgesällerna.

Marlos styrka som folkhushållningsforskare ligger i hans analys av de olika ekonomiska systemen från den antika världen till 1850. Marx' moderna kommunism kände han inte och skulle, om han hade känt den, förkastat den, ty Marlos princip var gemenskapen och inte politisk och ekonomisk klasskamp. Enligt hans åsikt skulle arbetarna inskränka sig till ekonomiska problem.

Marlos samhällsidé ”förkastar alla hedniska principer och grundar sig på de kristna”. ”Den äger alla medeltidens moraliska institutioner i högre fulländning; den har dess tjusning utan dess skuggsidor, dess romantik utan dess barbari. Den utgör med sina skrån, församlingar, samhällsassociationer och familjer en stor, i en rad mindre företag uppbyggd Kooperation, där alla medlemmarnas intresse överensstämmer med det helas.” (Mario, anf. arb. s. 858-860.)

Vi kommer att möta Marlo ännu en gång, som den andlige ledaren för hantverkarna och gesällerna 1848-1849.

3. Karl Johann Rodbertus.

Rodbertus är andligt besläktad både med Mario och Marx, men differenserna mellan dem är också betydliga. Med Marlo delar Rodbertus oppositionen mot romerska rätten, mot kapitalismen, mot samhällets splittring i privathushållande individer; bägge ansåg gemenskapen som det mänskliga samhällets livskraft; bägge skilde den sociala frågan från politiken. Gemensam med Marx hade Rodbertus arbetsvärdeteorien såväl som uppfattningen om kapitalets koncentration. Från Marlo skilde sig Rodbertus genom sitt ovillkorliga förkastande av all ”uppgalvanisering av skrånarna” liksom genom sin vörndnad för staten och centralismen: genom sitt antagande, att staten redan nu genom sin makt vore i stånd att reglera produktions fördelning till arbetarnas förmån.

Rodbertus föddes 1805 i Greifswald, där hans far var professor i romersk rätt. Sedan han genomgått gymnasiet, studerade han juridik i Göttingen och Berlin, inträdde så i statstjänst, företog resor, köpte godset Jagetzow (Pommern), fortsatte sina nationalekonomiska och historiska studier, beklädde höga ämbeten och började 1839 skriva i socialreformistisk anda. 1842 publicerade han första häftet av ett stort anlagt arbete Till kunskapen om våra ekonomiska förhållanden, vilket dock inte vann någon genklang. 1848 blev han ecklesiastikminister men nedlade sitt ämbete efter några veckor. Senare blev han anhängare till Bismarck, publicerade ett stort antal uppsatser, skrev sina fyra Sociala brev till Kirchmann, umgicks 1862-1864 med Ferdinand Lassalle och tio år senare med Hasenclever, lassalleanernas ledare; sedan 1872 intog han en kritisk hållning till Bismarck, utdömde hans inrikespolitik och förutspådde honom ett slutgiltigt nederlag i den sociala frågan. Sista åren av sitt liv (1874-1875) tänkte han uppträda som socialisternas kandidat (*Rodbertus: Briefe und Sozialpolitische Aufsätze*, Berlin, 1882, s. 352) men dog i december 1875.

Enligt Rodbertus består samhällets jordiska drivkraft icke i anden och inte heller i viljan utan i livet självt. Vad han vill säga med det är följande: Det mänskliga samhället drivs inte av medvetna krafter utan av irrationella eller av livsdriften. Själens i detta samhällsliv är gemenskapen. Språk och vetenskap grundar sig på andens gemenskap, sed och rätt på viljans gemenskap, arbete och ekonomi på de förhandenvarande materiella krafternas gemenskap. Icke den enskilda människan, icke privategendomen utan den mänskliga gemenskapen i andliga och materiella förnödenheter är samhällets själ. Den individuella friheten eller liberalismen har bara en negativ betydelse: friheten upplöser och sopar bort de ofullkomliga kommunistiska formerna för att röja plats åt nya, mera fullkomliga kommunistiska former. Det mänskliga samhället fortskrider till gemensamhetsekonomi, från stamordning till statsordning och slutligen till enhetlig organisation av det mänskliga samhället – till framtids-samhället. I vår tid verkar individernas fria ekonomiska framfart i motsatser: i växande rikedom för ett fåtal och i växande utarmning av de arbetande klasserna. Ty det är inte arbetet,

som behärskar det ekonomiska livet, utan egendomen. Egoismen blev dygd, konkurrensen för inte till de bästas lycka utan till spekulanternas tävlan. Kapitalet förenar sig i bolag, som bildar en stat i staten; det bemäktigar sig statsmakten; det dömer hantverkarna och lönearbetarna till utarmning. Till pauperiseringens onda kommer ytterligare det onda i de periodiska ekonomiska kriserna, som verkar ödeläggande på de mindre bemedlade, så mycket mer som på den järnhårda lönelagens grundval de arbetande klasserna som lön erhåller endast det minimum av livsmedel, som är nödigt för deras nödtorftiga livsuppehälle, medan hela vinsten av den stegrade produktiviteten tillfaller kapitalet. Detta är det nuvarande samhällets organiska fel: Det är den egentliga ”sociala frågan”: stigande varumassor med stabilt ringa konsumtionsförmåga hos den inre marknaden. Överskottet av förnödenheter exporteras; därav strävan att öppna länder på andra sidan haven. Detta öppnande av nya marknader uppskjuter någon tid lösningen av den sociala frågan, ty stockningen häves härigenom för en tid. Samma verkan har kolonialpolitiken: den sociala frågan ajourneras, då Europa åter ett tag kan andas. Men dessa ajourneringar måste en gång upphöra och då kommer det att gälla: den sociala frågans lösning eller samhällets upplösning.

Vad är lösningen?

Ehuru Rodbertus, i enlighet med hela sin åskådning, måste komma till kommunismen som lösningen, anser han detta mål uppnåeligt först i ett avlägset fjärran. När enligt honom den sociala frågan består i den felaktiga proportionen mellan hushållningens stigande produktivitet och stillaståndet eller den relativa sjunkningen i de arbetande klassernas köpkraft, så måste uppenbarligen lösningen bestå i att låta arbetarna delta i den stigande produktiviteten. Här för bör staten sörja och det på grundval av en plan, vars kärna är ungefär denna:

De enskilda varuartiklarna mätes beträffande de normalarbetstimmar de innehåller. Normalarbetstimmarna bestämmer de tillverkade produkternas värde, ty arbetet är värdets källa och mått. Produkternas fördelning sker på följande sätt: 30 procent av värdet tillfaller arbetarna (lön), 30 procent kapitalisterna (profit), 30 procent jordägarna (jordränta), 10 procent staten (skatt). När denna fördelningsproportion är fastställd, så får arbetet sin andel i den stigande produktiviteten och hela samhället rör sig uppåt; motsättningarna undviks; de sociala klyftorna överbygges. Anta, att år 1870 uppgår värdesumman av de producerade förnödenheterna inom ett visst område till 100 millioner, så får de här sysselsatta arbetarna 30 millioner. Steg arbetets produktivitet – med samma arbetstid – efter 30 år till det dubbla, så får ifrågasvarande arbetare 60 millioner. I stället för metallmyntet, liksom överhuvud den nuvarande valutan, kommer arbetstidskvittot; så utbytes arbetstid mot arbetstid. Och staten har att vaka över, att man upprätthåller denna fördelningsproportion mellan arbete, kapital och jordegendom.

Rodbertus såg inte, att så länge produktionsmedlen befinner sig i privata händer – alltså hos kapitalisterna –, måste också fördelningen försiggå privatkapitalistiskt. Han såg heller inte, att det inte är staten som regerar utan den starkaste ekonomiska makten – i vårt fall alltså kapitalet. Intet under, att Rodbertus inte fann något gehör hos staten. Och inte heller bland arbetarna, ty han inskräpte i dem: att låta kapital och jord egendom bestå*, att varken grunda fackföreningar eller kooperativa företag eller kräva skyddslagar; han var också motståndare till proletariats självständiga politik. Först mot slutet av sitt liv synes han ha godkänt en arbetarnas socialistiska politik.

Marx, Marlo och Rodbertus behärskar teoretiskt alla författare och rörelser, som – var och en i sin riktning – verkade socialpolitiskt i Tyskland och Österrike 1860-1920, så t. ex.: Lassalle,

* Rodbertus säger: ”Den socialpolitiska klassindelningen i arbete, kapital och jordreform bör med all seghet fasthållas och helt enkelt remedieras vid fördelningen av arbetsprodukten.” (Briefe etc., s. 100.)

Kautsky, Bebel, (socialdemokrater); biskop Ketteler, Moufang, Vogelsang, Schings, Hitze (katolskt-sociala); Hermann Wagener, Rudolf Meyer (socialkonservativa); professorerna Wagner, Schönberg och Schmoller (kateder-socialister); pastor Todt, hovpredikant Stöcker (protestantiskt-sociala). Med undantag för socialdemokratin och dess representanter var dessa rörelser och deras talesmän mer eller mindre antisemitiska. Den nationalism, som nu gör sig märkbar, är en utlöpare av dessa tankeriktningar. Att märka är dock, att varken Marlo eller Rodbertus* var antisemiter. Vi kan inte ingå vidare på de olika kristligt-sociala rörelserna (Maurice och Kingsley i England, Périn och De Mun i Belgien och Frankrike o. s. v.), eftersom de snarare visat sig som hinder för än som medel till socialismen.

VI. Den andra tyska revolutionen (1848-1849)

1. Politiskt förlopp.

Den första tyska revolutionen (1516-1536) var som ovan (band I s. 356) påvisades, framför allt en bonderevolution, vari även blandade sig tyska enhetssträvanden och kommunistiska idéer. Dess resultat var en partiell kyrkoreform samt landsfurstarnas och jordadelns seger. Den andra tyska revolutionen (1848-1849), som vi nu behandlar, var i huvudsak en borgerligt-liberal och nationell, vari även socialreformistiska idéer spelade en roll.

Den andra tyska revolutionens politiska förlopp var i korthet följande:

Såväl i Österrike som i Preussen – de två viktigaste förbundsstaterna – strävade borgardömet sedan 1830 i växande mån att avskaffa enväldet och den nationella splittringen samt upprätta liberalismen och den tyska enheten. I de små förbundsstaterna, särskilt i Syd-Tyskland, var dessa strävanden ännu livligare. Regeringarnas finansiella nöd hjälpte borgarna och satte dem i stånd att ge sina politiska krav gentemot furstarna större eftertryck. Mot slutet av 1847 var stämningen redan starkt oppositionell, och när budskapet om februarirevolutionen i Paris (1848) kom till Tyskland, bröt även här stormen lös: den 13 mars i Wien, den 18 mars i Berlin; de små förbundsstaterna var i rörelse redan sedan slutet av februari. Furstar och adel hukade sig till en början för stormen; de grep till flykten eller lyfte på hatten för revolutionen för att rädda sina huvuden, och så lade sig snart de borgerliga revolutionsvågorna, dels till följd av den tyska borgarklassens medfödda konservatism, dels till följd av dess fruktan för proletariatet, vilket, som vi ska se i nästa avdelning, framträdde med socialpolitiska krav. I Berlin trädde de borgerliga ministrarna i förhandlingar med kronan för att ena sig om en författning och bilda en borgerligt-adlig koalitionsregering. I Wien önskade borgardömet återfå kejsarhovet och återge det störda affärslivet lugnet och ordningen. Den tyska nationalförsamlingen, som hade framgått ur allmänna rösträtten och sammanträdde den 18 maj i Paulskyrkan i Frankfurt am Main, förlorade sig i ändlösa debatter och gjorde ingenting för att grunda och stabilisera den tyska folksuveräniteten. Den stod också fientlig mot alla socialpolitiska tankar. Under tiden hämtade sig furstarna från sin revolutionsskräck och när så också Paris-proletariatets nederlag i slutet av juni 1848 blev bekant, så reste reaktionen på nytt sitt huvud och började vidta anstalter för att återställa de gamla förhållandena. I oktober marscherade Windischgrätz mot Wien och stormade det den 30 oktober-1 november. Wien föll. Nio dagar senare sprängde general Wrangel den preussiska församlingen. I mars 1849 återställdes de gamla förhållandena i Österrike. I slutet av mars erbjöd nationalförsamlingen i Frankfurt kungen av Preussen tyska kronan och tyska folket den färdiggjorda liberala riksförfattningen. Kungen av Preussen avböjde; tyska folket antog Frankfurt-författningen, men regeringarna upplöste de folkliga kamrarna. Högern i Frankfurt lämnade nationalförsamlingen; vänstern flyttade som rumpparlament över till Stuttgart. Förbudet för riksförfattningen

* Mot en antisemitisk anmärkning av Rud. Meyer skriver Rodbertus, att han förundrar sig över den ovilja, judarna uppväcker, ”då dock en lång tid hos oss en jude var främste ledare för de konservativa (Stahl), i England ännu är det (Disraeli), i Frankrike länge har varit det (Fould)”. (Briefe etc. s. 129.)

förde till upproret i maj i Dresden och till riksförfattningskampanjen i Baden och bayerska Pfalz, som den 23 juli 1849 fann sin avslutning med kapitulationen i Rastatt (söder om Karlsruhe). Överallt var det preussiska trupper, som slog ned upproren.

Den andra tyska revolutionen var slut. Även den slutade alltså med landsfurstarnas och adelns seger, men segrarna måste ingå kompromiss med de besegrade, då de senare var i besittning av den ekonomiska makten. Kompromisserna gjorde furstarna och adeln till testamentsexekutorer för år 1848, och de var till hela sitt väsen olämpliga att fullborda verket i 1848 års anda. Trots oerhörda ansträngningar under de följande fem årtiondena kom det bara ett styckeverk till stånd, som ramlade sönder 1914-1918. Ingen ansträngning av förstånd och vilja, vore det än från personer av heroiska mått, kan ostraffat förfälska och hämma klassernas och deras striders utveckling.

2. Sociala strömningar 1846-1849.

De tyska revolutionsåren såg en rad tidskrifter, som hade en mer eller mindre socialdemokratisk karaktär. Uttrycket "socialdemokrati" förekommer i denna press redan några gånger. Bland dessa tidskrifter kan nämnas: Neue Rheinische Zeitung i Köln, under ledning av Marx, Engels, Wilhelm Wolff, Freihgrath; Berliner Zeitungshalle (G. Julius), Volksfreund, Berlin, (Gustav Adolf Schöffel*), Das Volk, Berlin, (Born), Die Verbrüderung, Berlin-Leipzig (Born och Schwenniger), Der Ur-Wähler, Berlin (Weitling), Fliegende Blätter, Breslau (F. Behrend), Die Hornisse i Kassel. Dessutom uppstod fackliga organ, som Prometheus och Konkordia i sammanhang med organisationen av arbetarnas förbrödring.

I det allmänna virrvarret av önskningskrav och krav från befolkningens arbetande lager kunde man tydligt iaktta två från varandra skilda strömningar. En representerades av Marlo: hushållningens reorganisation på grundval av skrån; den andra av Born: erkännande av klassmotsättningen mellan kapital och arbete, organisation av arbetarklassen, produktionskooperativa företag med statshjälp. I Marlos läger befann sig hantverksgeällerna, medan fabriksarbetarna och övriga proletärer fylkade sig kring Bom.

De två lägrens numeriska styrka kan man i någon mån se av följande statistik: 1846 räknade man i Preussen i runt tal 457,000 hantverksmästare, konsthantverkare på det mekaniska området o. s. v., vilka i runt tal sysselsatte 385,000 geäller och lärlingar. Så fanns det c:a 79,000 fabriksföretag med 551,000 arbetare. I det övriga Tyskland, inclusive Österrike, måste det numerära förhållandet mellan bägge lägren ha varit ännu gynnsammare för hantverksföretagen.

Hantverkarpsyket övervägde: böjelse för skråväsendet, opposition mot näringsfriheten men också känslan att det behövdes en nyordning av skråväsendet, eftersom det moderna ekonomiska livet omöjliggjorde ett enkelt återvändande till medeltiden. Denna riktning tillmötesgick professor Mario, vilken som ombud för folkförsamlingen i Kassel deltog i hantverkssammankomsterna i Hamburg (första juniveckan 1848) och i Frankfurt am Main (15 juli-15 augusti) och utövade ett starkt inflytande på dem. Frankfurt-sammankomsten var en reguljär kongress, som hade 116 deltagare och ställde som sin uppgift att utarbeta en yrkesordning och uppskissera en plan till den sociala frågans lösning. Även geällerna sände ombud, som emellertid icke släpptes in; först då de protesterade beslöt kongressen lämna tillträde åt tio geällrepresentanter, men bara med rådgivande röst; geällerna avlog detta medgivande och inkallade en egen kongress till Frankfurt, vilken sammanträdde samtidigt med mästarnas. På förslag av Marlo önskade hantverksmästarna i socialt avseende: i stället

* S. var son till en schlesisk fabrikant, blev kommunist, deltog i badensiska riksförfattningskampanjen och föll tillsammans med Josef Moll vid Waghäusel den 19 juli 1849.

för näringsfriheten en moderniserad skråmässig yrkesordning, federation av skråna, inrättande av yrkesråd och yrkeskamrar, skapande av ett socialt parlament.

Resultatet av överläggningarna på hantverksmästarkongressen i Frankfurt sammanfattades i en inlaga till nationalförsamlingens folkhushållningsutskott. Utskottet ifråga, som likt nationalförsamlingen var liberalt, avslog inlagan.

Gesällkongressen, även den påverkad av Marlo, krävde en modernisering av skråväsendet ("införandet av en ny skråförfattning, som helt avviker från den tidigare, som motsvarar våra högst utvecklade industriella förhållanden, som erkänner alla producenters likaberättigande och sträcker sig över alla sociala yrkesföretag: arbetets organisation"), upprättande av yrkesråd och d:o kamrar men också ett arbetsministerium. I övrigt krävde den: allmän rösträtt, allmän skolplikt, högre yrkesskolor, 12 timmars arbetstid (inclusive pauserna för måltiderna), lagstadgad minimilön, invalidkassor, progressiv förmögenhets- och inkomstskatt, skyddstull på import av färdigfabrikat, sönderdelning av kronojorden och dess utarrendering eller försäljning till lantarbetare och småbönder, grundandet av nybyggen för den överflödiga befolkningen.

Fruktan för överbefolkning var vid denna tid mycket spridd. Även Marlo delade den och krävde åtgärder mot den snabba befolkningstillväxten: inskränkning i äktenskap för obemedlade personer. (Gesällkongressens beslut finns avtryckta i Biermanns *Lebensbeschreibung von K. G. Winkelblech*, Leipzig, 1909, band II bihang.)

En annan stämning rådde i storstadscentra för industriell verksamhet. Redan några dagar innan marsrevolutionens utbrott hörde man talas om klassmotsättningen mellan kapital och arbete. Redan den 23 mars skrev *Berliner Zeitungshalle*: "Sanningen är, att även hos oss lika väl som i Frankrike och England är brytningen mellan borgarklass och arbetarklass redan fullbordad." Första numret av *Stephan Borns Volk* (25 maj 1848) förklarar: "När vi talar om folket, så räknar sig bara alltför ofta alla människor dit, och dock skulle denna tidskrift huvudsakligen representera endast en bestämd klass i staten: den arbetande klassen, som är undertryckt, som står i tjänst." Arbetarnas mötesliv pulserade allt kraftigare; snart uppstod arbetarorganisationer och under ledning av Bom ett allmänt arbetarförbund, vars mål var att politiskt och kooperativt organisera den tyska arbetarklassen. Arbetarförbundets organ var *Verbrüderung*, som utkom i Leipzig 1848-1849 och till en början redigerades av Born. Här utvecklade han den tanken, att det inte gällde att skissera upp färdiga utopier och skapa idealstater ur filosofiska spekulationer utan att utveckla klasskampen, vars mål måste vara att åstadkomma "produktionsmedlens gemensamma exploatering" (1848 nr 10, 1849 nr 66, 67). Allt färdigt verkade reaktionärt, endast i utvecklingsprocessen vore del liv och framsteg (nr 1).

Arbetarförbundets mest betydande manifestation var arbetarkongressen i Berlin (sista augustiveckan 1848); den bestod av 40 ombud, som representerade Tysklands stora städer (Berlin, Breslau, Chemnitz, Dresden, Hamburg, Königsberg, Leipzig, München); även gesällkongressen i Frankfurt sände ett ombud. Ordförande var den gamle professor Nees von Esenbeck (1776-1858) från Breslau (om honom se Biermanns bok II: 252); vice ordförande var Stephan Born; sekreterare var L. Bisky, en guldsmedsarbetare från Berlin, som vid den tiden var mycket populär. Kongressens beslut rörde: tyska proletariats politiska, fackliga och kooperativa organisationer; upprättande av kreditbanker till stödjande av produktionsassociationerna; rätt till arbete; allmän, lika rösträtt i stat och kommun; den militära tjänstetidens nedsättning till ett år; borttagandet av förmögenhetsintyg vid planering av äktenskap; de indirekta skatternas upphävande; fixerande av tio timmars normalarbetsdag; inskränkning i antalet lärlingar; förbud för barnarbete under 14 år; allmän skolplikt; obligatorisk

fortsättningsskola för lärlingar; arbetarnas medverkan vid val och vid anställning av verkstädare i fabriker och på verkstäder.

Ur Arbetarförbundet uppstod så organisationen Arbetarförbundet (vars tidskrift bar samma namn). Ledarna var Bom, arkitekten Schwenniger från Essen och guldsmedarbetaren L. Bisky. De inkallade konferenser och kongresser, ledde agitationen *, trädde i förbindelse med Marx, Wolff, Schapper o. s. v. och utvecklade åt alla håll en livlig verksamhet, tills revolutionens allmänna nedgång avskar livstråden också för Förbundet.

3. Slutet på Kommunisternas förbund.

Omedelbart efter revolutionens utbrott för de flesta medlemmarna av Kommunisternas förbund till Tyskland för att i kommunistisk anda ingripa i kampen. De utmärkte sig överallt för stort mod, för ledarbegåvning i press, på möten och på barrikaderna. De uppträdde dock aldrig direkt för den proletära revolutionen, när Marx ännu ansåg de tyska samhällsförhållandena för omogna. Marx, Engels, Freiligrath, Wolff och Weerth verkade i Nene Rheinische Zeitung, Tysklands ledande revolutionära organ; Bom i Berlin och Leipzig; han stod senare i spetsen för Dresdenupproret (maj 1849), kommenderade barrikadstriden och ledde mönstergillt kämparnas återtåg till Freiburg, Engels, Willich och Moll deltog i riksförfattningskampanjen i Baden; Schapper verkade i Wiesbaden; många andra var ute i landsorten kampens egentliga organisatörer. Efter revolutionens nederlag sökte de flesta åter sin tillflykt i London, där förbundet reorganiserades och blev medelpunkt för den internationella socialistisk-revolutionära rörelsen: engelska chartister, franska blanquister, socialrevolutionära polacker, ungrare etc. anslöt sig till det. Till medio av 1850 hoppades de flesta på ett nytt utbrott av revolutionen och förberedde sig på de händelser de hoppades. Men sensommaren 1850 kom Marx och Engels till den övertygelsen, att deras hittills hysta förhoppning vore bedräglig och att proletariatet ännu måste genomgå så där ett halvt århundrade av uppfostrings- och organisationsarbete, innan det i någon mån kunde vara vuxet sin socialt revolutionära roll. Denna åsikt delades dock ej av de mera entusiastiska kommunisterna som Willach, Schapper o. s. v. Det kom därför till klyvning och till svåra misshälligheter, varpå Marx flyttade förbundets central till Köln, där förbundsstatuterna den 1 december 1850 reviderades. Förbundets huvudsyfte var numera att ”med alla propagandans och den politiska kampens medel genomföra krossandet av det gamla samhället, proletariatets andliga, politiska och ekonomiska frigörelse, den kommunistiska revolutionen”. ”Förbundet representerar i de olika utvecklingsskedan, som proletariatets kamp har att genomgå, alltid hela rörelsens intresse, liksom det alltid söker i sig förena och organisera alla proletariatets revolutionära krafter; det är hemligt och oupplösligt så länge den proletära revolutionen icke har uppnått sitt slutmål.”

Från Köln leddes propagandan i Tyskland fram till häktningen av förbundsemissarien Nothjung (en skräddargesäll) i Leipzig den 10 maj 1851. De hos honom funna dokumenten och adresserna förde till häktning av flera förbundsmedlemmar och till den bekanta kommunistprocessen i Köln i november 1852, vilken gjorde slut på förbundet. (Se Marx: Kommunistprocessen i Köln, Frams förlag.)

VII. Ekonomi och politik (1850-1880)

1. Liberalismens tidsålder.

Sedan folkresningarna av år 1848-1849 blivit nedslagna, kom överallt kontrarevolutionen. I Frankrike satt Napoleon III på kejsartronen och vann för sig bourgeoisin genom sina utrikespolitiska företag (Krimkrig, italienska kriget, Mexico) samt genom att hålla nere proletariatet; i Storbritannien vände sig arbetarklassen bort från de proletära idéerna och blev ett bihang till

* En av de märkligaste episoderna under denna agitation var den offentliga debatten i Heidelberg i slutet av januari 1848 mellan Born och Marlo, där den förre fullständigt segrade.

liberala partiet; i Preussen infördes 1849 treklassrösträtten, kvävdes pressen, leddes statsvetenskapen genom F. J. Stahl, en till kristendomen omvänd jude, i auktoritära, monarkiskt-kristliga banor; med tsar Nikolaj I:s hjälp slog österrike ned Ungern och återställde Tyska förbundet från före mars 1848. Den kontrarevolutionära pausen varade dock bara ett årtionde (1849-1859). Den sedan 1850 med kraft startande kapitalistiska och nationella utvecklingen sopade undan dammarna, som de reaktionära makterna hade upprättat. Guldupptäcktema i Californien och Australien, utbyggnaden av järnvägar, telegraf och ångbåtslinjer, montan-industrins, fabrikssystemets, bankernas och böndernas uppsving, slutligen naturvetenskapernas segertåg: kemiens, fysikens (elektriciteten) och biologiens (Charles Darwin), såväl som det samtidiga återuppvaknandet av de nationella strävandena i Italien, Tyskland, Polen och Balkanländerna, påskyndade det sociala och politiska livets puls i Väst- och Central-Europa; ja, t. o. m. i Ryssland märktes liberala och socialreformistiska strävanden. Härtill kom Rysslands nederlag i Krimkriget (1854–1855) och Österrikes i italienska kriget (1859), alltså nederlag för den europeiska reaktionens dåvarande huvudpelare. Åren 1860-1870 stod redan i liberalismens tecken. I Storbritannien firade John Stuart Mill och William E. Gladstone politiska triumfer; i Förenta staterna rasade ett inbördeskrig (1861-1865) för nationell enhet och för slavarnas befrielse, ur vilket den liberale Lincoln framgick som segrare; i Frankrike reste den borgerligt-republikanska oppositionen huvudet och kom Napoleons tron att vackla; i Preussen organiserade sig den liberala bourgeoisin i nationalföreningen som opposition mot Bismarck, som slutligen genom både sill inrikespolitik och sin krigspolitik mot österrike (1866) tvangs driva en liberaliserande politik (allmän rösträtt 1867); i Ryssland vidtogs 1861 den s. k. bondebefrielsen och inleddes en långvarig, av framstötter och reträtter fylld revolutionär period; Japan utträdde ur sin medeltida slutenhet och öppnade sin tidsålder av upplysning och modern hushållning.

Detta underbara årtionde (1859-1869), som gav oss så mycket: Darwins viktigaste arbete, Suezkanalen, negerlavarnas politiska befrielse i Nordamerika, början till den ryska omvälvningen, Tyska förbundets upplösning som följd av kriget 1866, föreningsförbudets upphävande och allmänna rösträtten i Preussen, stadsarbetarnas rösträtt i Storbritannien, den ödesdigra början till Tysklands och Italiens nationella enanden och Japans uppvaknande, det gav oss, detta årtionde, även de första nationella och internationella försöken av det kontinental-europeiska proletariatet att organisera sig som klass och inleda kampen för en ny ekonomisk ordning.

2. Övergång till imperialism och socialism.

Årtiondet 1869-1879 såg fulländningen av den liberala tidsåldern. Preussen-Tysklands seger över Frankrike (1870-1871); grundläggandet av en massa av affärer och företag i industri, handel, samfärdsel och finans; depressionen i jordbruket dels till följd av industrialiseringen, dels till följd av den amerikanska konkurrensen; den relativa överproduktionen i fabriksvaror – förde snart till en långvarig ekonomisk och politisk krisperiod, avbruten endast av några få år av goda konjunkturer. Den varade in på 90-talet och var en av huvudorsakerna till inledningen av den imperialistiska perioden – åstundan efter transoceaniska marknader, efter uppdelning av de icke-kapitalistiska länderna i Afrika och Asien. Den var också en av huvudorsakerna till återuppvaknandet av den socialistiska rörelsen i Väst- och Central-Europa. Mot slutet av 70-talet var liberalismens glans förbleknad. Nya behov och nya idéer trängde sig i förgrunden: statsreglering, skyddstull, kolonialpolitik – kort sagt: imperialismen som de härskande klassernas politik, socialismen som arbetarklassens ideal och program. Europa såg sig plötsligt indraget i strömvirvlarna av en omvälvning, som liberalismen inte kunde bemästra. Följande statistiska siffror må åskådliggöra grundlinjerna för omvälvningen tidsperioden 1850-1880:

Ångkraft (järnvägar, sjöfart, fabriker) användes (i hästkrafter)

	1850	1880
England	1,290,000	7,600,000
Frankrike	370,000	3,070,000
Tyskland	260,000	5,120,000
Ryssland	20,000	1,740,000
Österrike	100,000	1,560,000
Hela Europa	2,240,000	22,000,000
Amerika (U. S. A.)	1,680,000	14,400,000

Tackjärnsproduktion (i ton)

	1850	1880
England	2,250,000	7,780,000
Frankrike	570,000	1,730,000
Tyskland	402,000	2,780,000
Amerika	560,000	3,840,000
Världsproduktionen	4,422,000	18,140,000

Stål i årsgenomsnitt (i ton)

	1850-1860	1880-1889
England	2,600,000	25,100,000
Frankrike	800,000	3,800,000
Tyskland	1300,000	12,000,000
Amerika	700,000	21,000,000
Div. andra land	700,000	6,100,000
Summa	6,100,000	68,000,000

Kolproduktion (i ton)

	1850	1880
England	49,000,000	147,000,000
Frankrike	440,000	19,400,000
Tyskland	6,700,000	59,100,000
Amerika	8,000,000	70,500,000
Världsproduktionen	81,400,000	340,000,000

Fabriksvaror (textil, metall, tyg, drycker, läder, diverse) i millioner pund sterling:

	1840	1888
England	387	830
Frankrike	264	485
Tyskland	150	583
Amerika	96	1,443

Europas befolkning (på ett ungefär):

	1480	1780	1880
	46,700,000	110,000,000	315,000,000

(Siffrorna är allesammans tagna ur Mulhalls Dictionary of Statistics, 1899.)

Världsutställningarna i London 1851, Paris 1855, London 1862, Paris 1867, Philadelphia 1873 åskådliggjorde industrins enorma framsteg.

Märklig är befolkningens tillväxt. Ingen annan tid i mänsklighetens historia har den varit så häftig som under nittonde århundradet. Den var följden av den förbättrade hygien och de lättare levnadsmöjligheterna, framkallade genom framstegen i naturvetenskaperna (mekanik, värme, elektricitet, kemi), trafiktekniken, naturvetenskapernas användning på industri och jordbruk. Befolkningstillväxten kom huvudsakligen städerna till godo. De exempellösa människoanhopningarna i industri- och handelscentra underlättade tankeutbytet och alla av denna kapitalistiskt-industriella utveckling gripna, hit och dit slungade människor började tänka över det nya samhällsliv, som rörde sig i oerhört snabbt tempo och som slungade vissa samhällsgrupper i höjden men störtade de andra i avgrunden. Framsteg, utveckling, rörelse och omvälvning blev massornas slagord. Hegel, Darwin, Marx blev fanor för stora andliga och sociala rörelser. Det mänskliga tänkandet, som under medeltiden var religiöst, under nya tiden matematiskt-mekaniskt, vände sig i nyaste tiden allt starkare till biologiska och sociala problem. Religion, mekanism, organism eller Gud, natur, människo- och samhällsliv är rubrikerna på huvudkapiteln i den europeiska mänsklighetens annaler sedan fjärde århundradet av vår tideräkning.

VIII. Första internationalens tid

1. Lassalle och Allmänna tyska arbetarföreningen.

De första impulserna till en självständig arbetarrörelse i Tyskland kom från Leipzig, där de sociala tankarna från 1848-1849 ännu utövade den livligaste efterverkan. De arbetarelement, som blev missnöjda med de liberala bildningssträvandena och ivra de för en självständig politik, bildade 1862 en centralkommitté för inkallande av en allmän arbetarkongress. Eftersom Lassalle genom sitt för Berlins arbetare det året hållna föredrag Om den nuvarande historiska periodens särskilda sammanhang med arbetarståndets ide blivit bekant för dem, vände de sig bl. a. också till honom för att få råd, varpå han sände dem sin öppna svarsskrivelse, vari han ställde som arbetarnas uppgift att bilda ett självständigt arbetarparti, kämpa för allmänna rösträtten och grunda produktionskooperativa företag med statshjälp, ty de av liberalerna föreslagna medlen hjälpte inte arbetarna: så länge lönearbetet varar kan arbetarna inte komma ut ur eländet; den järnhårda lönelagen förintar alla förbättringsförsök.

Ferdinand Lassalle (1825-1864), tyska socialdemokratins grundläggare, härstammade från en judisk köpmannafamilj i Breslau. Han genomgick gymnasiet och sedan handelsskolan i Leipzig, vände sig snart från den kommersiella banan och studerade vid Berlins universitet filosofi och klassisk filologi. Lassalle utmärkte sig för ovanlig energi, stor dådkraft och ett ytterst livligt temperament. Han var utan tvivel en övertygad socialist men också nationellt-tyskt sinnad och diktatoriskt anlagd. I England eller Frankrike skulle han ha blivit en berömd statsman – en Disraeli eller Gambetta; i Preussen återstod honom bara karriären som en mycket förföljd socialistagitator och intellektuell äventyrare. Ur hans tal och skrifter utgår – hur föråldrade många partier må verka i våra dagar – ännu alltjämt en mäktig agitatorisk verkan. Lassalle hade oerhört lätt att väcka beundran men svårare att vinna förtroende. Hans karaktär var inte så enhetligt stor som hans intellekt. Lassalle var född för snabba framgångar men icke för ett martyrium. Ehuru andligt i många avseenden beroende av Marx var Lassalle i sin världsåskådning idealistisk och statstroende. Han förblev i grund och botten gammal-hegelian och antog, att de materiella och historiska företeelserna bara är yttringar av Guds utveckling. Han trodde också på själens odödlighet. Han ansträngde sig ivrigt för att vinna Marx' intellektuella kärlek men det kom aldrig till något vänskapligt förhållande mellan de två. Framgångsrikare var han i sina relationer till Rodbertus, Alexander von Humboldt och andra preussiska lärda. Även Bismarck värderade honom personligen. Lassalle var i ordets bästa mening en preussisk jude. Hans drama Franz von Sickingen är en idérik och kraftfull framstöt av de tyska enhetssträvandena.

Ur hans förbindelse med centralkommittén i Leipzig uppstod 1864 Allmänna tyska arbetarföreningen, vars president han var. Vid hans död räknade föreningen c:a 4,000 medlemmar. En av Lassalles mest begåvade efterföljare var J. B. von Schweitzer, en jurist och klok politiker, med vilken dock de av Marx inspirerade Wilhelm Liebknecht (1826-1900) och August Bebel (1840-1913) råkade i konflikt, då han – i Lassalles anda – ville hålla Arbetarföreningen inom den preussisk-tyska utvecklingen, medan dessa var antipreussiskt, stortyskt-demokratiskt och internationellt orienterade. Liebknecht och Bebel verkade så flera år i kamp mot lassalleanerna och grundade slutligen 1869 i Eisenach ett särskilt parti, de s. k. *eisenacharna*^{*}, som andligt knöt an till den 1864 i London grundade Internationella Arbetarassociationen. Vid utbrottet av tysk-franska kriget (1870-1871) intog de två partierna olika ställning. I Nordtyska riksdagen röstade lassalleanernas representanter – Schweitzer, Fritzsche och Mende – för krigskrediten, medan eisenacharna – Liebknecht och Bebel – avhöll sig från omröstningen. Först efter Sedan, vid inledningen av den preussisk-tyska annektingspolitiken, röstade bägge partiernas representanter emot krediten. Bebel och Liebknecht blev senare för sin hållning till kriget och även för sitt medlemskap i Internationalen åtalade och ådömda fästningsstraff, medan den tredje anklagade Adolf Hepner frikändes.

2. Första Internationalens grundläggning och utveckling.

Liksom i Tyskland märkte man också i Frankrike och England under åren 1861-1864 ett återuppvaknande av arbetarrörelsen. Besöket av en fransk arbetardeputation på världsutställningen i London 1862, som förde den i förbindelse med de engelska arbetarledarna; engelska och franska proletariats gemensamma sympatier för polska upproret 1863; de engelska arbetarnas inträdande i sin rösträttskamp – alla dessa företeelser förde till grundandet av Internationella Arbetar-Associationen (IAA) i London sista septemberveckan 1864. Det offentliga möte, som skulle fira och bekräfta grundandet, ägde rum den 28 september och däri deltog representanterna för engelska, franska, italienska och tyska arbetarorganisationer. Från tyskt håll kom också Karl Marx, som kom att få den andliga ledningen. Han skrev kongressens manifest (Inauguraladressen) och teserna. Grundtankarna i detta dokument är: proletariats organisation till självständigt politiskt parti, utbyggnad av arbetarskydds- och fabrikslagstiftningen, grundande av kooperativa företag, outtröttlig kamp mot den intrigerande, folkhetsande diplomatin, sammanslutning av proletärerna i alla land, förintande av klassväldet, arbetarklassens ekonomiska befrielse. IAA hade sitt huvudkvarter i London och i sin ledning ett generallråd, i huvudsak bestående av engelska arbetarledare och Marx. Den blev aldrig någon massrörelse; den samlade kring sig endast de mest energiska arbetarledarna och arbetargrupperna; den var snarare ett slags seminarium för att skapa en viss enhetlig uppfattning om arbetarrörelsens taktik och mål. Den uppgiften fyllde den icke den gången. Marx måste kämpa med proudhonister och bakuninister. IAA höll fem större kongresser, på vilka diskuterades viktiga frågor: arbetarskydd, Kooperation, fackföreningsväsen, krig, jordreform. Kongresserna ägde rum i Genève 1866, Lausanne 1867, Bruxelles 1868, Basel 1869. Till 1867 övervägde det proudhonistiska inflytandet, 1867–1869 det marxistiska: det antogs beslut om socialisering av jorden och trafikmedlen. 1868 inträdde den ryske revolutionären Mikail Bakunin (1814–1876) i IAA och snart började kampen mot Marx. Bakunin grundade inom IAA en hemlig organisation, Allians-Internationalen, som icke erkändes av IAA. Tvisten förde slutligen till IAA:s splittring på kongressen i Haag 1872. IAA:s huvudkvarter flyttades till New York och upplöstes 1876.

* ”Eisenacharna” var organiserade i Allmänna tyska socialdemokratiska arbetarföreningen. Beaktansvärt är det programutkast, som Johann Philipp Becker i Der Vorbote skisserade upp och hade med sig till Eisenach och som utgick från den riktiga slutsatsen, ”att fackföreningarna ensamma tjänar som den riktiga formen för arbetarföreningarna och det kommande samhället överhuvud taget och ävenså att de i deras kretsar rådande fackkunskaper hjälper till att lägga en fast grund för en exakt socialvetenskap.” Kärnan i det politiska arbetarpartiet borde alltså vara den ekonomiska organisationen, såväl för klasskampen som för förberedandet av framtidsamhället.

IAA bidrog mycket till fackföreningsrörelsens spridning och förberedde marxismens seger.

Kampen mellan de marxistiska och de bakunistisk-proudhonistiska elementen missförstods ofta av bägge parterna och de härom hållna diskussionerna stördes mestadels genom personliga utfall, som hindrade att det kastades ljus på konfliktpunkterna. I grund och botten var bägge riktningarna kommunistiska, ty proudhonismen var likviderad, vad som ännu fanns kvar av den var kampen mot staten; det var bara det, att den marxistiska riktningen önskade facklig och parlamentarisk aktion och statsmaktens erövring som medel för det kommunistiska slutmålet, bakunisterna och de av Proudhon påverkade elementen däremot såg den bästa taktiken i den antiparlamentariska och antimilitaristiska syndikalismen. Den senare riktningen, under ledning av Bakunin, Guillaume, Hins, härstammade från den liberala samhällsläran, som betraktar individen som suverän makthavare och anser staten och all auktoritär, centraliserande ledning som något ont; vederbörande avvek från denna lära i så måtto, att de i stället för privategendomen satte autonoma arbetande gruppers gemensamma hushållning eller ömsesidighet. Den marxistiska riktningen däremot såg människan betingad av den sociala utvecklingsfas, vari hon befinner sig, så att hon kan verka endast inom den givna staten och den givna hushållningsformen. Bakunisterna och de av Proudhon påverkade elementen betonade starkt individens frihet: kamraternas fria skapande arbete inom den autonoma gruppen; Marx däremot betonade arbetarklassens organisation till klasskamp i parti och fackföreningsrörelse, erövringen av statsmakten, proletariats diktatur, övergången till kommunismen, vid vars förverkligande staten kommer att dö ut och ersättas med det kooperativt organiserade samhällets demokratiska förvaltning. Marx var lika lite som Proudhon och Bakunin statstroende eller statsunderstödjande; samtliga ansåg de staten för en tvångsorganisation till upprätthållandet av privategendomen gentemot de egendomslösa. Det var bara den skillnaden, att Marx ansåg, att staten kan falla först sedan privategendomen avskaffats; Proudhon och Bakunin däremot såg i staten ett självständigt ont, som hämmade alla försök till en samhällelig omvälvning och därför borde avskaffas snarast möjligt; Bakunin trodde, att bästa medlet härtill vore den hemliga sammansvärjningen och den revolutionära kuppen. Den mest betydande tilldragelsen i Första Internationalens historia är Paris-kommunens kamp (1871).

3. Paris-Kommunen.

Paris-Kommunen uppstod ur tre huvudfakta: 1. tysk-franska kriget, som härrörde ur den traditionella franska politiken att hindra de tyska stammarnas enande, 2. traditionerna från den stora franska revolutionen, vari Paris' kommunala styrelse spelade en betydande roll, 3. Internationalens utbredning i Paris och de stora landsortsstäderna, liksom spridningen av sociala reformidéer överhuvud.

Preussens krigiska framgångar (1864, 1866), Nordtyska förbundets grundande (1867) och närmandet till Syd-Tyskland (1868) beredde den franska diplomatin svåra stunder. När så dessutom spanska kronan erbjöds en prins av huset Hohenzollern-Sigmaringen och antogs av denne (1870), kände sig Frankrike hotat och gick i den bismarckska diplomatins fälla, ty Preussen var både militärt och diplomatiskt fullt rustat för kriget och väntade på ett tillfälle att ge franska regeringen anledning att förklara krig. Denna krigsförklaring korn den 19 juli 1870. I början av augusti började en rad drabbningar och strider, som snart utföll till Frankrikes nackdel, I början av september var Frankrike slaget. Den 4 september 1870 reste sig Paris, störtade kejsardömet, förklarade Frankrike för republik, tillsatte en provisorisk landsförsvarsregering, vari endast Gambetta fattade sin uppgift riktigt och efter möjlighet fyllde den, medan general Trochu (president och guvernör över Paris) från början spelade en tvetydig roll, då han inte mindre hatade och fruktade den inre fienden (Paris-proletariatet och de republikanska elementen) än den yttre (preussarna). Den 31 oktober försökte Blanqui, som ännu uppehöll sig i Paris, åstadkomma en dugligare regering, men händelserna på slagfälten

tillät icke en inre reorganisation. Ty även de av Gambetta uppställda armeerna blev efterhand slagna, så att i slutet av januari 1871 förhandlingar om vapenstillestånd måste inledas. Den 8 februari företogs de allmänna valen till nationalförsamlingen; de gav en reaktionär majoritet och en reaktionär regering med Thiers i spetsen. Församlingen sammanträdde först i Bordeaux, sedan i Versailles, varifrån kampen mot Paris-proletariatet upptogs.

Den 26 februari kom fredspreliminärerna till stånd, vilka – till följd av Elsass-Lothringens prisgivande – av hela Frankrike betraktades som en oerhörd förödmjukelse och satte sinnena i febril upphetsning. Särskilt var detta fallet i Paris. Paris' nationalgarde, som skapats till upprätthållande av den allmänna ordningen och som bestod av många radikala och proletära element samt ägde eget artilleri, bildade i slutet av februari ett centralutskott, som, sedan Versailles-regeringen under Thiers gjort ett misslyckat angrepp på Paris-artilleriet vid Montmartre, tog ställning mot versaillarna och den 18 mars 1871 förklarade Paris för autonom Kommun. *Centralutskottet förvandlade sig till en provisorisk regering, d. v. s. till en diktatur*, men redan åtta dagar senare (den 26 mars) vädjade den till den allmänna rösträtten i Paris, d. v. s. lade sin makt tillbaka i händerna på Paris' suveräna folk, som gav sig självt en demokratisk förvaltning. Som sådan – som demokratisk municipalförvaltning – bestod Paris-Kommunen från den 26 mars till sitt definitiva nederlag i slutet av maj. *Den var alltså ingen diktatur*, ty den var framgången ur regelrätta demokratiska val och utgjorde en koalitionsförvaltning av medlemmar ur Internationalen, blanquister, proudhonister, borgerliga republikaner och desillusionerade patrioter. Kommunen skulle ha förblivit diktatur, om det av nationalgardet tillsatta centralutskottet hade behållit makten till slutet och inte vädjat till allmänna rösträtten. Detta är av vikt för kunskapen om den historiska sanningen. Kommunen var en koalitionsförvaltning och kunde därför inte komma till någon enhetlig hållning, taktik eller målgivning. Mycket skonsam men dock klar nog är Marx' anmärkning mot centralutskottet för dess demokratiska samvetsgrannhet och dess vädjan till rösträtten:

”I stället (för att marschera på det vid denna tidpunkt fullständigt hjälplösa Versailles) tillät man ordningspartiet ännu en gång försöka sin styrka vid valurnan, då Kommunen valdes (den 26 mars). Denna dag växlade ordningens män i distriktsmairierna (vallokalerna) välvilliga försoningens ord med sina blott alltför ädelmodiga segrare, samtidigt i sitt hjärta morrande högtidliga löften att i sinom tid ta blodig hämnd.” (Marx: Pariskommunen, Frams förlag, 1921, s. 61.)

Och till sin vän Kugelmann i Hannover skrev Marx, att centralutskottet hade begått två fel, vilka kunde komma att medföra ett nederlag. Första felet var, att centralutskottet – efter Versailles-truppernas misslyckade angrepp på Montmartre – inte lät Paris' nationalgarde marschera mot Versailles för att bemäktiga sig ordningens män. ”Andra felet: centralkommittén uppgav för tidigt sin makt för att ge plats åt Kommunen. Återigen av alltför hedersam samvetsgrannhet.” (Neue Zeit XX: 1 s. 709.)

Detta är fel, som franska proletariatet begått 1871 och tyska proletariatet 1918-1919. I bägge fallen har den segrande revolutionen alltför fort upphävt diktaturen och vädjat till den demokratiska rösträtten. Och i bägge fallen blev till sist socialismen slagen. Av de givna citaten från Marx kan man för övrigt se, att Engels tog fel, då han ansåg Kommunen för en proletär diktatur.

De blodiga hämndetankar, dem ordningspartiet vid utövandet av sin av segrarna medgivna demokratiska rösträtt den 26 mars 1871 hade i hjärtat, förverkligades på det ohyggligaste sätt i slutet av maj. På Kommunens nederlag följde kommunardernas nedslaktande utan förbarmande och landsfördrivningen av alla misstänkta element. Den franska bourgeoisin landsfördrev socialismens spöke för ungefär ett årtionde. Först på 80-talet kunde socialismen åter ges liv i Frankrike. 1889 grundades i Paris Andra Internationalen.

IX. Imperialismens tidsålder (1880-1914)

I. Imperialismens ekonomiska rötter.

På krigsperioden 1854-1879, under vilken tyska och italienska folken liksom Amerikas Förenta stater i huvudsak fick sin nationella enhet och de syd- och västslaviska folken inträdde i den nationella befrielsekampen, följde en industriellt-imperialistisk tidsålder, som efterhand alltmer drog in alla jordklotets folk och riken inom sitt område. Afrika genomförskades, uppdelades och överdrogs med järnvägslinjer och telegrafrådar; hela Asien väcktes ur sina medeltida, mystiska drömmar och extaser av lokomotivens och ångmaskinernas gälla röster; järnvägar genomskar Nordamerikas prärier, förde folkvandringar till dess jungfruliga Väster, lättade uppodlingen av dess jordbruksjord och öppnandet av dess kol-, metall- och oljefyndigheter. Vi får saken klar för oss av en blick på utvecklingssiffrorna för kol- och järnproduktionen, den moderna industrins viktigaste grundmaterial:

<i>Kolbrytning</i> (i ton):	1880	1913
England	147,000,000	292,000,000
Frankrike	19,400,000	41,000,000
Tyskland	59,000,000	277,000,000
Amerika (U. S. A.)	70,500,000	517,000,000
<i>Tackjärn</i> (i ton):	1880	1913
England	7,780,000	10,400,000
Frankrike	3,070,000	5,300,000
Tyskland	5,120,000	19,400,000
Amerika (U. S. A.)	3,840,000	31,500,000
<i>Befolkning</i>	1880	1913
Europa	315,000,000	419,000,000
Amerika (U. S. A.)	51,000,000	105,700,000

Ångans och mekanikens revolutionära roll övertogs efter hand av elektriciteten och kemien. Englands ekonomiskt överväldigande roll, som till ungefär 1880 var nästan obestridd, tillföll så småningom Tyskland och Nordamerika.

Under tiden gjorde sig de i det kapitalistiska hushållningslivet inneboende lagarna drastiskt märkbara för de industriella länderna:

1. Arbetets snabbt växande produktivitet i förening med det irregulära, oöverskådliga sättet för varuproduktionen och massornas proletarisering skapade en stark disproportion mellan anbud och efterfrågan, som då och då förde till avsättningskriser. Affärsstockning, arbetslöshet, värdeminskning i varor visade envar, att kapitalismens glänsande triumfer hade sina starka skuggsidor. Härav uppstod, som förut anmärkts (s. 701, 717) driften att utvidga avsättningsmarknaderna.

2. Det överhandtagande bruket av mekaniska krafter och maskinteknik minskade numerären levande arbete, alltså värdemängden i varje varuartikel; detta faktum kom till uttryck i sjunkandet av de enskilda industriartiklarnas priser; ju mindre värde det finns i en varuartikel, desto mindre det mervärde eller den profit den avkastar åt före tagaren. Härur uppstod tendensen till sjunkande profittaxa, vilken visade sig i normala tider i alla industriländer och var en stor gåta för företagen. Gåtan löstes med utvidgandet av företagen, med övergången till storproduktion på allt högre nivå,, för att genom massproduktion och massavsättning höja profitens summa. Denna övergång kunde endast kapitalstarka företagare presteras. De företagare, som inte orkade med, gick under eller förenade sig till aktiebolag. Massproduktionen behövde enorma mängder av råämnen, vilka vad Europa och Japan beträffar finns att tillgå

endast i transoceaniska länder, i subtropiska och tropiska trakter. Härav uppkom åtrån efter transoceaniska besittningar: kolonialpolitik, flottbyggen, militära rustningar, den nationella maktens utvidgande till främmande områden, diplomatiska spänningar och krig.

3. Utvidgandet av produktionens skala, som är följden av profittaxans sjunkande, leder till stordriftens seger och anhopning av enorma profitmassor på få händer. De kapital, som i sina hemland inte kan finna någon användning eller inte löna sig placeras i icke-kapitalistiska eller mindre kapitalistiska trakter, där profittaxan ännu är hög och arbetarrörelsen ännu svag. För att kunna skydda de där anlagda kapitalen utsträcker de kapitalistiska staterna sitt välde till de icke-kapitalistiska eller mindre kapitalistiska staterna, dels genom direkt erövring, dels genom att förklara dessa områden för "inflytelsesfärer", dels genom "fredligt genomträngande". Denna utvidgning kräver likaledes flottbyggen, militära rustningar, för att skydda de anlagda kapitalen och de nya ekonomiska intressena och kunna försvara sig mot rivaler. Dessa företeelser är huvudorsaken till den moderna imperialistiska politiken och världskrigen.

Imperialismen är den kapitalistiska klassens och de med den förbundna nationalistiska och militaristiska lagrens försök att upprätthålla den nuvarande ordningen.

2. Socialismens utbredning. Karl Kautsky.

Den nyss tecknade revolutioneringen av ekonomin och politiken är också huvudorsaken till den socialistiska rörelsens framsteg. Åren 1880-1914 fick den en oändlig spridning. Det fanns nästan intet någotsånär civiliserat land, där den inte hade representanter eller organisationer. Dess anhängare räknades i millioner, och överallt var det marxistiska principer som utgjorde dess teoretiska kärna.

Liksom Tyskland i teknik och industri, i utnyttjande av vetenskapliga principer och metoder på hushållningen hade ledningen i denna nya värld, så tillföll det tyska socialistiska proletariet den ledande rollen i socialistisk teori och praktik. Från Tyskland gavs liv åt den franska arbetarrörelsen; de socialistiska framgångarna i Tyskland sporrade det vid denna tid ännu mycket ringa antalet engelska socialister att grunda en socialdemokratisk organisation i London; de slaviska länderna började betrakta tyska socialdemokratin som mönster. Och på internationella socialistiska och arbetarkongresser gjorde sig tyska delegationen särskilt gällande. Kort sagt: under de fyra årtiondena 1875 –1914 stod den tyska socialdemokratin i spetsen för världens moderna arbetarrörelse. Dess ledare August Bebel och Wilhelm Liebknecht åtnjöt internationellt rykte.

Tyska socialdemokratin teoretiker under största delen av denna epok var *Karl Kautsky*. Fram till hans uppträdande som marxist, d. v. s. till 1882 och några år därutöver, fann man föga av marxism i Tyskland. Ett anmärkningsvärt undantag utgjorde *Josef Dietzgen*, som genom självstudier förvärvade ett avsevärt ekonomiskt och filosofiskt vetande och spred marxistiska läror men icke hade förmågan att skriva populärt. I allmänhet hämtade rörelsen sina läror, tankar och förnimmelser ur Lassalles skrifter, ur minnena från 1848, ur franska litteraturen; många socialister gick i skola hos Rodbertus eller Eugen Dühring, andra kände på sin höjd IAA:s manifestationer eller motiverade sina krav med etik och humanitet. Först så småningom trängde Kautsky igenom med sina marxistiska tankar. Kautsky, en lärjunge till Friedrich Engels och en tänkare av stort naturvetenskapligt, historiskt och ekonomiskt vetande, kristallklar stil, outtröttlig arbetskraft, föddes 1854 i Prag. Hans far härstammade från en tjeckisk-polsk familj och var till yrket målare. Hans mor var av tysk-italiensk härstamning och verkade som modern romanförfattarinna. Redan som pojke kom han till Wien och gick där i gymnasium. Hans första djupare intryck var av nationell natur: hans tjeckiska härkomst förde honom i konflikt med hans tyska skolkamrater. Av underrättelserna om Paris-Kommunen uppmärksamgjord på sociala problem läste han engelska ekonomer och sociologer: Mill, Malthus och Spencer, och likaså de franska socialisterna. 1875 slöt han sig till den

socialistiska arbetarrörelsen, ställde sig på dess vänstra flygel, läste Marx och publicerade 1880 sin första bok, Folkökningens inflytande, som röjer en för den tiden betydande kunskap om marxistisk ekonomi, vilket dock inte hindrade att han lade stor vikt på befolknings- och jordfrågan. Några år senare – sedan han arbetat i Sozialdemokrat i Zürich – blev han marxist och grundade Neue Zeit, det första organet för spridning av marxismen. Från 1884 till 1887 levde han i London som medarbetare åt Friedrich Engels. 1887-1907 var hans bästa och fruktbaraste år, under dessa två årtionden utkom av honom: Thomas Morus, Marx' ekonomiska läror, Erfurtprogrammet och talrika andra skrifter och uppsatser, som djupt påverkade den tyska och den internationella socialistiska rörelsen. Det finns f. n. ingen författare i den internationella socialistiska rörelsen, som inte lärt av Kautsky.

X. Andra internationalen (1889-1914)

1. Framgångar och misslyckanden.

Tiden mellan upplösningen av Första och grundandet av Andra Internationalen ägde flera socialistiska och fackliga kongresser rum, vilka dock inte hade någon enhetlig karaktär och inte utgick från någon gemensam centralpunkt. Först 1889, i anledning av världsutställningen i Paris, sammanträdde i Paris två socialistiska världskongresser, den ena inkallad av possibilisterna (reformisterna), den andra inkallad av marxisterna, vilkas resultat var grundandet av Andra Internationalen. På denna grundläggningkongress fastställdes också förstamajfirandet. Andra Internationalen höll åtta kongresser: Bruxelles 1891, Zürich 1893, London 1896, Paris 1900, Amsterdam 1904, Stuttgart 1907, Köpenhamn 1910, Basel 1912. Sätet för Andra Internationalen var sedan 1900 Bruxelles; här var Internationella Byrån, vars ordförande var E. Vandervelde och sekreterare C. Huysmans; varje ansluten nation hade där två ombud, och ombuden sammanträdde tid efter annan för att besluta i viktiga frågor och förbereda kongresserna.

Andra Internationalens historia sönderfaller – enligt sina viktigaste beslut – i tre avsnitt: 1. t. o. m. 1896 gällde det att dra upp en klar skiljelinje mellan socialism och anarkism och hålla anarkisterna borta från kongresserna, 2. t. o. m. 1904 rörde sig debatterna om fixerandet av den politiska klasskampens principer, 3. sista fasen kännetecknades av strävandena att göra folken uppmärksamma på den växande faran av imperialistiska krig liksom att avgöra Internationalens ställningstagande till dessa katastrofala tilldragelser.

Framgångsrik var Andra Internationalen endast i att hålla anarkisterna borta. Resultatet av diskussionerna på kongresserna i Zürich och London formulerades i Paris 1900: anslutning får endast organisationer, som erkänner socialismens och den politiska klasskampens principer.

Under andra fasen (1900-1904) fastslog Internationalen, att det icke är tillåtet för socialister att inträda i borgerliga regeringar, utom under ”utomordentliga omständigheter”. Härigenom trodde man sig ha klarat frågan om ministersocialismen, som uppstod i Frankrike 1908, då Millerand som följd av Dreyfus-affären inträdde i ministären Waldeck-Rousseau-Gallifet. På grundval av dessa beslut utslöts 1904 Millerand ur partiet. Samma öde drabbade 1906 Viviani och Briand. Men undantaget för de ”utomordentliga omständigheterna” blev under krigs- och efterkrigsåren den dörr, genom vilken ministersocialismen åter kom upp på dagordningen: arbetar- och socialistiska partier bildade koalitionsregeringar med de borgerliga partierna.

Alldeles framgångslöst var Internationalens arbete ifråga om världskrigsfaran. Trots alla debatter fattades inga bindande beslut om hur krigsfaran skulle avvärjas.

2. Andra Internationalen och kriget.

Den år 1888-1889 uppkomna Andra Internationalen har på alla sina kongresser debatterat krigsfrågan. Då kongresserna i växande mån fick socialdemokratisk karaktär, så var deras

resolutioner om kriget socialdemokratiska. Sedan 1900 kom i stället för de nationella konflikterna och det despotiska godtycket som krigsorsaker de imperialistiska och kolonialpolitiska strävandena. Endast två gånger kom det till konflikter mellan den socialdemokratiska och den syndikalistisk-antistatliga strömningen; i Bruxelles 1891 representerades den senare av Domela Nieuwenhuis, i Stuttgart 1907 av Hervé. Bägge gångerna segrade den socialdemokratiska uppfattningen. Tongivande blev den på Stuttgartkongressen antagna resolutionen.

De franska socialisterna ställde krigsfrågan på dagordningen som följd av den år 1905 utbrutna Marockokrisen, som blixligt belyste hur världskriget förbereddes. På Stuttgartkongressen framträdde inom franska delegationen tre riktningar: antimilitaristen (nu chauvinisten) Gustave Hervé krävde generalstrejk och myteri från proletariatet som det enda svaret på krigsutbrottet; Edouard Vaillant och Jean Jaurès försvarade Hervés förslag som yttersta medlet; Jules Guesde ansåg varje agitation mot kriget för utopisk, då kriget ju är den oundvikliga följd av kapitalismen; den bästa antikrigspropagandan utgör den socialistiska upplysningen. Av belgierna talade Vandervelde, som sympatiserade med Vaillants och Jaurès' ställningstagande, ty "även den minsta nation har ett intresse av att upprätthålla freden; vår neutralitet väger kanske inte tungt, men vårt land kan tjäna som genomgångsland". För tyska delegationen talade Bebel och Vollmar; bägge bekämpade Hervés åsikter och förslag som i alla avseenden utförbara; de hänvisade till nationaltankens kulturella betydelse; Bebel framhöll ytterligare, att den vid ett krigsutbrott uppstående stämningen skulle gripa vida befolkningslager och ställa oppositionen mot fosterlandsförsvarets utvecklande i ett ytterst svårt läge. Debatterna var långvariga och livliga men likväl inte uttömmande. Kongressens överväldigande majoritet uttalade sig för nationalförsvaret och för klasskampen: "varken förräderi mot fosterlandet eller mot socialismen" – så sammanfattade Jean Jaurès på ett möte i Paris resultatet av Stuttgartkongressen (Rappoport's Jaurès-biografi, Paris, 1915 s. 266-267). Detta var utan tvivel den stora majoritetens grundsyn men den kunde inte avskaffa den motsägelse, som måste följa av, att så länge privategendom, kapitalism och konkurrens råder, sammanfaller de olika fosterlandens intressen icke med den internationella socialismens intressen. Ett upphävande av denna motsägelse väntade kongressen först av segern för de mest betydande ländernas arbetarklass. Kongressen antog slutligen en resolution, som i det väsentliga härrörde från August Bebel, med undantag för de två sista styckena, som var av Luxemburg, Lenin och Martov. Resolutionen lyder:

"Kongressen bekräftar de tidigare internationella kongressernas resolutioner mot militarismen och imperialismen och fastslår ånyo, att kampen mot militarismen icke kan skiljas från den socialistiska klasskampen som helhet. Krig mellan kapitalistiska stater är i regeln följer av deras konkurrens-kamp på världsmarknaden, ty varje stat strävar att inte bara garantera sig sitt avsättningsområde utan också att erövra nya, varvid underkuvande av främmande folk och landrov spelar en huvudroll. Dessa krig kommer vidare av militarismens oupphörliga kapprustningar, militarismen som är ett huvudredskap för det borgerliga klassväldet och arbetarklassens ekonomiska och politiska underkuvande. Kriget gynnas genom de av kulturfolken i de härskande klassernas intresse systematiskt odlade fördomarna från ena folket mot det andra, i syfte att därigenom använda proletariatets massor från deras egna klassuppgifter såväl som den internationella klassolidaritets plikter. Kriget ligger alltså i kapitalismens väsen; de kommer att upphöra först när den kapitalistiska hushållningen är avskaffad eller när storleken av de genom militärteknikens utveckling erforderliga offren i människor och pengar och den av rustningarna framkallade harmen driver folket till att avskaffa detta system. Särskilt är arbetarklassen, som främst rekryterar soldaterna och huvudsakligen har att ge de materiella offren, naturligtvis motståndare till kriget därför att dessa står i motsägelse till dess mål: skapandet av en på socialistisk grundval vilande hushållning, som förverkligar folkens solidaritet. Kongressen betraktar det därför som plikt för de arbetande klasserna och särskilt deras representanter i parlamenten att under utpekande av det borgerliga samhällets och motivens klasskaraktär bekämpa rustningarna till lands och vatten och vägra medlen

härtill, liksom att verka därefter, att arbetarklassens ungdom uppfostras i folkförbrödringens och socialismens anda och fylls med klassmedvetande. Kongressen ser i den demokratiska organisationen av försvarsväsendet, folkvärdet i stället för den stående hären, en väsentlig garanti för att anfälls- krig blir omöjliga och övervinnandet av de nationella motsättningarna underlättas. Internationalen är ur stånd att binda i stela former den i olika länder helt naturligt olika aktionen av arbetarklassen mot militarismen. Men den är skyldig att efter möjligheter stärka och bringa i sammanhang arbetarklassens strävanden mot militarismen och kriget. – Arbetarklassens aktion kommer att bli så mycket mer framgångsrik ju mer själarna genom en oupphörlig agitation förberedes och arbetarpartierna i de olika länderna sporras och sammanfattas av Internationalen. Kongressen är övertygad om, att under proletariats tryck kan sättas ett allvarligt bruk av skiljedomstolar i stället för regeringarnas ömkliga åtgärder och man kan garantera folken avrustningens välgärning, som skulle möjliggöra att använda de enorma uppbåd av pengar och kraft, som slukas av de militära rustningarna och kriget, för kulturens sak.” (Väsentligen efter Bebels resolutionsförslag.)

”Om utbrottet av ett krig hotar, så är de arbetande klasserna och deras parlamentariska representanter i de ifrågasvarande länderna förpliktade att understötta av Internationella Socialistiska Byråns sammanfattande verksamhet uppbåda alla krafter för att genom användande av de medel, som synes dem verksammast, förhindra krigsutbrottet, medel vilka helt naturligtvis blir olika alltefter klasskampens skärpning och den allmänna politiska situationen.

Skulle kriget ändå utbryta, är de förpliktade att gå i breschen för dess snabba avslutande och med alla krafter sträva till att utnyttja den av kriget framkallade ekonomiska och politiska krisen till att uppvigla folket och därigenom påskynda det kapitalistiska klassväldets avskaffande.” (Tillägg av Luxemburg-Lenin-Martov.)

Besluten på internationella kongresserna i Köpenhamn 1910 och Basel 1912 var hålla i Stuttgart-resolutionens anda och de övertog från den ordagrant de bägge sista styckena.

Den krigspsykos, som i slutet av juli och början av augusti 1914 grep ledarna och massorna, visade sig starkare än kongressbesluten. Endast små delar av den socialistiska arbetarrörelsen började efterhand att tillämpa klasskampens grundsatsar. Full och energisk användning fann de endast hos bolsjevikerna i Ryssland. Världskriget (1914-1918) bröt sönder Andra Internationalen. Eller riktigare: den brast på den ännu olösta motsägelsen mellan nationell drift och socialistiskt-revolutionärt förnuft.

Nu övergår vi till att skissera upp de enskilda socialistpartiernas historia.

3. Tyskland.

Ingenstans slog den socialistiska gnistan så framgångsrikt ned som i Tyskland. Den tyska arbetarklassen – till 1871 medverkade de österrikiska arbetarna som organisk beståndsdel av det tyska proletariats – visade sig i växande utsträckning beredda att kämpa för socialismen. Vid valen till första tyska riksdagen (1871) fick eisenacharna och lasalleanerna tillsammans 102,000 röster, 1874 352,000; antalet socialistiska riksdagsmän växte från 2 till 10. Dittills varade ännu tvisten mellan de bägge lägren, men massorna längtade till förening och den kom till stånd 1875 i Gotha på en gemensam kongress, där Gotha-programmet – ett demokratiskt-socialreformatoriskt-pacifistiskt program skisserades upp och antogs. Två år efter ägde riksdagsvalen rum; det förenade socialistiska partiet uppdrev på sina kandidater nära en halv million röster och fick 13 riksdagsmandat. Med de numerära framgångarna växte också förföljelserna mot partiledarna, tidningsmännen och agitatorerna, och till sist blev partiet 1878 – efter två attentat på kejsar Vilhelm I – ställt under en av furst Bismarck rekommenderad undantagslag, som under de första åren bragte den socialistiska organisationen i stor förvirring men inte kunde förinta den. Partiet reorganiserade sig på hemlig grundval och vann på nytt anhängare; vid valen 1887 fick det trots fransk-tyska krigsfaran 763,200 röster, 1890 1,427,128 röster och 35 mandat. Undantagslagen upphävdes och strax därefter avskedades furst Bismarck. 1891 antog partiet på Erfurt-kongressen det av Kautsky skrivna Erfurt-

programmet, som utträngde det dittills gällande Gotha-programmet. Erfurt-programmet, till vilket Kautsky skrev en stort anlagd kommentar, är till sin teoretiska del marxistiskt, till sin praktiska del demokratisk-socialreformatoriskt; fullständigt saknas de åtgärder, som skulle tillgripas av socialisterna under revolutionstiden. Partiet tappade tanken på revolutionen, sådan den ännu skarpt framhäves i Marx' kritik mot Gotha-programmet. Partiet utgick ur undantagslagen faktiskt som ett demokratiskt-socialreformistiskt parti. Den häremot uppkomna oppositionen från ”de unga” (1890-1891), vilken opposition leddes av Max Schippel, Paul Kampffmeyer och Hans Möller, var, om man räknar med de däri verksamma proletärerna, verkligen revolutionär. Oppositionen kvävdes dock snart av Engels', Bebel's och Liebknecht's auktoritet och genom Ignaz Auers kalla, ytterst effektiva vältalighet. Den revisionistiska eran bröt sakta in, endast fördröjd av den långa ekonomiska krisen under första hälften av 90-talet. Offentligt inleddes denna revisionistiska sera av Georg von Vollmar strax efter socialistlagens fall och den fullbordades i slutet av århundradet av Eduard Bernstein. Den befordrades av den tyska hushållningens uppsving, som gynnade optimismen och som åtföljdes av ett uppsving i fackföreningsrörelsen. De fria fackföreningarnas medlemsnumerär växte från 238,000 år 1890 till betydligt över 2 miljoner år 1914^{*}; deras ledare Karl Legien, Rob. Schmidt, Paul Umbreit var väsentligen revisionistiska. Karl Kautsky, Franz Mehring och Rosa Luxemburg upptog kampen mot revisionismen med stor energi, dock utan praktisk framgång. En stor motsägelse, som inte alltid vart medveten för partimedlemmarna, gapade mellan teori och praktik. I festartiklar och på partikongresserna – särskilt på den minnesvärda kongressen i Dresden 1913 – segrade den proletärt-revolutionära riktningen, men i dagsarbetet bestod hela idealet i att skapa ett parlamentariskt styrelsesätt och befordra den sociala reformlagstiftningen. Revisionismen och med den nationella känslan segrade över hela linjen och fyllde arbetarklassen med tvivelsjuka gent emot revolutionära möjligheter såväl som med ”realpolitiskt” sinne för nuets krav. Den glänsande partiorganisationen, som hade Paul Singers stora förvaltningsbegåvning och offerförmåga att tacka för så mycket, vilseledde och dolde partiets inre andliga svagheter. Den tyska industrins och utrikeshandelns häpnadsväckande uppblomstring liksom partiets snabba, nästan oavbrutna tillväxt i antal och likaså tillväxten av röstetalet på dess kandidater gynnade revisionismen. Vid riksdagsvalen 1912 fick partiet 4,250,000 röster (eller 34,8 % av hela valmanskåren) och drog in med 110 mandat i riksdagen – i ett skenparlament, som saknade all verklig makt och endast tjänade syftet att ge de tyska stammarna den nationella enheten samt bevilja skatter. Det syftet har det uppfyllt. När i början av augusti 1914 världskriget utbröt, kände sig den överväldigande majoriteten av Tysklands socialdemokratiska parti (SPD) som organisk del av nationen och inte längre som representant för en klass med intressen och ideal, som är diametralt motsatta den kapitalistiska ordningens.

4. Österrike-Ungern.

Österrikes socialdemokratiska rörelse fortgick i allmänhet parallellt med den rikstyska, med den skillnaden bara att den efter sin uppkomst (1867) fick lida betydligt mer av myndigheternas förföljelser än den rikstyska. Till 1871 utgjorde den en organisk beståndsdel av den tyska. 1869-1870 häktades i Wien dess ledare Andreas Scheu, Johann Most och Pahst – till följd av en stor arbetardemonstration – och ådömdes fem års svårt fängelse, men de fick efter några månader amnesti. Efter 1871 – sedan Tyskland skilts från Österrike – blev den österrikiska rörelsen svagare, vartill också bidrog den finansiella och ekonomiska krisen sedan 1873 som yttrade sig i en försämring av arbetarnas läge. Rörelsen splittrade sig i en radikal och en moderat riktning och återvann till 1888 icke enheten, ehuru det tyska fördömet i lassalleanernas och eisenacharnas enande i Gotha (1875) väl bort gynna uppkomsten av ett enigt parti i Österrike och ehuru österrikiska regeringen 1877-1878 tog efter det tyska

^{*} Även de kristna fackföreningarna ökade avsevärt: från 5,000 år 1890 till 218,000 år 1914.

exemplet och ställde socialisterna under undantagslag. Oenigheten förvärrades genom anarkisterna, som följde en terroristisk taktik och vann anhängare bland de förbittrade arbetarna. Först Victor Adler (d. 1918) lyckades efter 1886 samla arbetarna och två år senare på kongressen i Hainfeld upprätta enigheten. Därefter gjorde partiet betydande framsteg, ehuru det inte saknades slitningar mellan de olika nationaliteterna. Planmässigt arbetade partiet på massornas uppfostran: demonstrationer, möten, press och bildningsskolor gjorde det av olika nationella element (tyskar, tjecker, polacker, slovenor, kroater, serber) sammansatta österrikiska proletariatet till en av Andra Internationals bäst disciplinerade sektioner. Wiens arbetare var de enda, som – i enlighet med Paris-resolutionen 1889 – firade 1 maj med arbetsnedläggelse. Det var också detta parti, som genom oupphörlig agitation tvang österrikiska regeringen att ge allmänna rösträtten (1907). Vid de på grund av detta förvärv företagna valen samlade partiet 1,042,000 röster och sände 87 ombud in i riksrådet. Partiet var också relativt rikt på intellektuella, däribland Otto Bauer, Rudolf Hilferding, Gustav Eckstein, Karl Renner, Max Adler. Ifråga om taktik skilde sig partiet knappast från sitt rikstyska broderparti, revisionismen var här bara inte så tydlig, eftersom de konstitutionella förhållandena i Österrike var föga ägnade att möjliggöra en fredlig proletär seger och de österrikiska arbetarnas läge mindre gynnsamt än de rikstyskas. Med riksrådets avsaknad av inflytande i utlandspolitiska frågor kunde österrikiska socialdemokratin inte utöva något tryck på österrikiska diplomatin till förmån för en förnuftig politik gentemot Serbien och till förmån för fredens upprätthållande.

I Ungern var rörelsen just inte olik den i Österrike, bara med den skillnaden att där saknades de anarkistisk-terroristiska elementen. Arbetarrörelsen uppstod 1867 men hindrades dock mycket av sitt rättslösa läge. Trots alla strider och offer lyckades det den inte att under tiden före kriget uppnå en folkvänlig rösträtt eller ens fackföreningarnas legalisering. Det ungerska proletariatet har ingen anledning att gråta en tår över den försvunna gamla ordningen.

5. Storbritannien.

Efter chartismens sammanstörtande (1855) vände sig den engelska arbetarklassen med stor seghet till utbygget av fackföreningarna och de kooperativa företagen. Dess deltagande i Första Internationals var bara sporadiskt och utgjorde endast en episod. Först år 1882 gjorde sig en socialistisk rörelse märkbar. Dess pionjär var Henr Myers Hyndman (1842-1921), en välsituerad, bildad men nationellt fördomsfull engelsman, som 1880 uppsökte Marx, sedan han läst dennes *Kapitalet* på franska. 1882 grundade han Demokratisk federationen, som att börja med hade ett social reformistiskt program men snart antog namnet Social-Demokratiska Federationen (SDF) och ett socialistiskt program. Organisationen agiterad mycket, spred Marx läror och ledde arbetslöshetsdemonstrationer, men det lyckades den trots allt inte att vinna inflytande och anhängare i arbetarkretsar. Med Hyndman samverkade Belfort-Bax, William Morris och Eleanor Marx, en dotter till Karl Marx; dessa skilde sig visserligen på några år från SDF och grundade en egen organisation, Socialistiska Ligan, men återvände till SDF sedan ligan råkat i händerna på anarkisterna.

Jämte Ligan uppstod 1884 Fabianska sällskapet, som drev en socialreformistisk propaganda. Dess mest betydande representanter var Sidney Webb, Beatrice Webb och G. Bernard Shaw. Fabiernas teori är revisionistisk: Socialismen är intet avlägset slutmål, utan en fortskridande rad av socialpolitiska åtgärder, som bör genomföras och erövrats på den parlamentariskt-statliga vägen. I demokratiska länder bör ett erkännande av dessa åtgärder uppnås genom påverkan på den allmänna opinionen, särskilt de bildade, medels skriftlig och muntlig propaganda. Nödvändigheten av ett arbetarparti var Fabianska sällskapet inte på det klara med; ur dess grundsatser framgår icke en sådan nödvändighet; i bästa fall betraktade fabianerna tillvaron av ett självständigt arbetarparti som ett skrämmedel mot motspänstiga

antisocialreformistiska politiker. Fabianerna har dock i hög grad bidragit till att sprida socialkritiska och socialt positiva idéer och verkat rätt arbetarvänligt.

Under tiden gick ett årtionde sedan grundandet av SDF utan att dess ledare lyckades skapa en socialistisk arbetarrörelse och göra fackföreningarna till klassmedvetna organisationer. Detta SDF:s misslyckande föranledde skotska och nordengelska arbetar- och socialistledare att skapa en ny organisation i syfte att föra in den socialistiska andan i fackföreningarna och frigöra arbetarna från de borgerliga partierna. Den man, som representerade denna tanke, var gruvarbetaren James Keir Hardie (1856-1915). Honom och hans vänner lyckades det 1893 att grunda Oavhängiga Arbetarpartiet (Independent Labour Party, ILP) och föra det i intim samverkan med många fackföreningsledare. Keir Hardies planer befordrades genom processen mot fackföreningarna, vilka hotades till sin existens. I denna fara var arbetarna i växande mån benägna att gripa till självständig politisk aktion. 1900 uppstod Labour Party (Arbetarpartiet), som snabbt växte till ett millionparti, då efter hand alla stora engelska fackförbund ingick däri. Labour Party är ett stort fackligt-socialreformistiskt arbetarparti, som redan tillägnat sig den självständiga politikens tankar och nu också alltmer tillägnat sig de socialistiska tankarna. Till Labour Party hör utom de flesta fackföreningarna också SDF, Fabianerna och ILP. Det ledes sedan Keir Hardies död av *J. Ramsay MacDonald*, en mycket skicklig skribent och talare och moderat; socialist samt medlem i ILP. Partimedlemsnumerären växte från 376,000 år 1900 till 1,612,000 år 1914 och parlamentsrepresentationen var då 70 man. Sedan blev tillväxttempot häftigt, varom vidare längre fram. Vid krigsutbrottet ställde sig en stor del av SDF, nästan hela Fabianska Sällskapet och Labour Party till krigsregeringens förfogande. Endast ILP höll sig i någon mån borta från krigsruset.

6. Frankrike.

De första tecknen till franska arbetarrörelsens uppvaknande efter Kommunens nederlag märktes redan 1876, då de fackligt organiserade arbetarna sammanträdde till en kongress i Paris. Samtidigt uppträdde *Jules Guesde* (1846-1920) som medarbetare i tidningen *Droits de l'homme* med socialistiska artiklar och fortsatte sin verksamhet som chefredaktör för *Égalité*, trädde i förbindelse med tyska socialdemokratin och slutligen med Marx och Engels. Hans verksamhet understöddes av *Paul Lafargue* (1840-1913), Marx' svärson. Kommunardernas återkomst från landsförvisningen och den gamle Blanquis frigivande ur fängelset (1879) bidrog också till att ge nytt liv åt den socialistiska rörelsen men även till att splittra de organisatoriska krafterna. 1880-1881 uppstod Franska Arbetarpartiet (Parti Ouvrier Français, POF), vars program skrevs av Guesde och Lafargue med biträde av Marx. 1882 utträdde de reformistiska elementen under ledning av Paul Brousse och Benoit Malon (1841-1893) ur POF och grundade en särskild organisation; dess medlemmar kallades possibilister, därför att de antog det möjligt (på franska possible) att genomföra arbetarnas befrielse genom reformer – alltså utan revolution. Det possibilistiska partiet ägde bestånd till 1899. Likaså uppstod särskilda socialistiska organisationer under ledning av Jean Allemane, och vidare av blanquisterna under ledning av Edouard Vaillant (1840-1917). Dessutom fanns det sedan 1893 en organisation av oavhängiga socialister (Millerand, Viviani, Briand, Augagneur, Jaurès). Vid kammar- och kommunalvalen rivaliserade de olika socialistiska kandidaterna med varann och splittrade den socialistiska valmanskåren. Den socialistiska oenigheten i förbindelse med de gamla proudhonistiska och anarkistiska traditionerna befordrade den antiparlamentariska riktningen bland de revolutionära arbetarna, så att den franska socialistiska rörelsen till början av tjugonde århundradet gav en dyster bild, detta så mycket mer som också förvirringen kring Dreyfusprocessen verkade upplösande på rörelsen, där endast *Jaurès* framstod som centripetal (mot centrum, mot kärnan strävande) kraft. Först efter internationella kongressen i Amsterdam 1904, där klasskampsresolutionen från Dresden

antogs som rättesnöre, förenade sig dessa grupper till ett enhetligt parti, som sammanhölls av Jean Jaurès' stora talargeni och nådde till någon betydelse i Frankrike.

Följden av denna förening var att Millerand, Viviani och Briand uteslöts ur partiet, då de inte ville uppge ministersocialismen (socialisters inträdande i borgerliga regeringar), vilket Amsterdam-Dresden-resolutionen skulle omöjliggöra. Förenade Socialistpartiet gjorde sedan stora framsteg. Vid kammarvalen 1906 fick det 877,800 röster och 54 deputerade, 1910 c:a 1,100,000 röster och 76 deputerade 1914 c:a 1,400,000 röster och 110 deputerade. (1919 c:a 1,730,000 röster incl. Elsass-Lothringen). Så kom kriget: den 31 juli 1914 lönmördades Jaurès av en nationalist. De socialistiska ledarna Guesde och Sembat inträdde i regeringen. Vaillant agiterade för Italiens inträde i kriget på ententens sida. Partiet visade sig starkt nationalistiskt.

Teoretiskt betydelsefullare än det socialistiska partiet var under tiden 1892-1908 den franska fackföreningsrörelse, som blev bekant under namnet syndikalism. Enligt franska lagen var fackföreningarna till 1884 olagliga organisationer. Först 1884 kom legaliseringen och gav fackföreningarna möjligheten att utveckla sig. 1886 grundades Fackföreningarnas nationalförbund, vilket arbetade för såväl politiska som fackliga och socialt revolutionära mål. Aristide Briand spelade på förbundets kongresser en stor roll och verkade där för generalstrejken som proletariats befrielsemedel (1892). Eftersom förbundet – enligt de antiparlamentariska eller anarkiskt-kommunistiskt sinnade arbetarna – sysslade alltför mycket med politik, uppstod 1892 i motsättning därtill Arbetsbörsernas förbund, som leddes av Ferdinand Pelloutier, en intellektuell anarko-kommunist, syndikalismens egentliga grundläggare. 1895 kom det till ett vänskapligt förhållande mellan de två förbunden: så uppkom Arbetarnas allmänna förbund (Confédération générale du travail, CGT), vari till sist bägge förbunden smälte samman. Under inflytande av Pelloutier, Hubert Lagardelle och George Sorel – den senare en betydande forskare – uppstod den syndikalistiska teorien, som förband klasskampstanken och den marxiska historieuppfattningen med Bergsons filosofi och Proudhons och Bakunins antistatliga lära: lönesystemets avskaffande, klasskampens utveckling, expropriation av kapitalistklassen genom revolutionära strider och generalstrejk, fackföreningarnas övertagande av produktionen för att alldeles borteliminera och överflödiggöra staten, vilken jämte demokrati, militarism och fosterlandskärlek bara är förtrycks- och bedrägerimedel, som bourgeoisin betjänar sig av för att materiellt och andligt hålla proletariatet nere. De syndikalistiska lärorna och aktionerna hade många motståndare i CGT, så att det där inte korn till någon enhetlighet. För övrigt var medlemsnumerären före kriget aldrig starkare än ungefär en halv million. Men den hade stor hänförelse och kamplust och verkade för antimilitarismen; den måste i sina strider utstå de bittraste förföljelser från ministerpresident Clemenceau och – Briand, sin forne generalstrejkslärare.

Sedan 1909 gick det nedåt med den syndikalistiska agitationen och verksamheten, och vid krigsutbrottet var den stora majoriteten i CGT för l'union sacrée (den heliga enheten, borgfreden); dess organ Bataille (Kamp), som ursprungligen propagerade klasskriget, blev till organ för den franska imperialismen mot den tyska imperialismen. Bakuninisternas kamp mot Marx i Första Internationalen och anarkisternas uteslutande ur Andra Internationalen tjänade Bataille som näring åt krigslågan mot Tyskland: den siste bakuninisten, professor Guillaume, publicerade kort före sin död (under de första krigsmånaderna) i Bataille en artikelserie "Karl Marx, pangermanen", medan den holländske anarkisten Cornélissen, som på grund av beslut på internationella kongressen i London 1896 måste lämna Andra Internationalen, skrev Batailles antityska, krigshetsande artiklar, värdiga en medarbetare i Action Française (chauvinistorganisationen).

7. Italien.

Den moderna italienska arbetarrörelsen uppstod 1867 under inflytande av Internationella Arbetar-Associationen. Det grundades sektioner i Milano, Florens, Genua, Neapel, Catania, men när IAA splittrades slöt de sig under ledning av Andrea Costa och Carlo Caffiero till den bakuninistiska riktningen. Från början utsattes de för bittra förföljelser av myndigheterna och fick ge stora offer för sin övertygelse. Så småningom övervann rörelsen anarkismen; Marx' läror trängde in, det uppstod fastare organisationer, vilka till sist 1892 på kongressen i Genua sammanslöt sig till ett enhetligt arbetarparti och på den följande kongressen i Reggio Emilia 1893 antog namnet Italiens socialistiska parti. Även Costa slöt sig till detta. De mest betydande ledarna var Filippo Turati och Enrico Ferri. Utvecklingen av partiet, dess press och litteratur gick därefter raskt framåt. Redan 1892 kunde partiet vid kammarvalen notera betydande framgångar; det fick 26,000 röster och 6 deputerade, 1897 135,000 röster och 16 deputerade, 1904 175,000 och 32, 1913 883,000 och 52. Men partiet, som var utsatt för både tyska och franska inflytanden, måste lida både av revisionism och anarkosyndikalism, så mycket mer som italienska partiet räknade i sina led ett relativt stort antal intellektuella, alltså var ytterst tillgängligt för teoretiska kontroverser och taktiska strömningar. Bissolati, Bonomi, Canepa utgjorde yttersta högern; Arturo Labriola (son till marxisten professorn Antonio L.), Leone och Orano representerade anarkosyndikalismen; Turati, Treves, Mussolini och Ferri utgjorde centern, från höger till vänster räknat. Tripolis-kriget – en del av prologen till världskriget – var vändpunkten i partiets historia: en häftig imperialistisk våg grep flera av partiets medlemmar; dock lyckades det på kongressen i Modena 1911 att dämpa krigshänförelsen och ett år senare att utvisa krigsanshängarna – bland dem Bissolati och Bonomi – ur partiet. Dessa tilldragelser korn Partiet till godo vid krigsutbrottet. Partiet förklarade sig för neutralitet och uteslöt interventionisterna (krigspropagandisterna) – bland dem Benito Mussolini, som helt förföll åt krigspsykosen och blev fanatisk nationalist och skapare av fascismen.

8. Ryssland-Polen.

Rysslands moderna socialistiska arbetarrörelse började i begynnelsen av 80-talet men den var inte den första revolutionära rörelsen i Ryska riket. Kampen mot det tsaristiska enväldet gjorde sig märkbar snart efter Napoleonskrigen, först helt sporadiskt. Det mest betydande försöket till en sådan kamp var de s. k. *dekabristernas* (1826)*, bland vilka utmärkte sig Pestel och Ryleev, dels genom sin republikanism, dels genom agrarreformförslag. Bägge avrättades. Så kom den period, då saint-simonistiska och fourieristiska idéer vann tillträde i ryska litteraturen (1830-4850). Den mest framträdande socialt revolutionära författaren under denna tid var *Alexander Herzen*, som ursprungligen verkade i Moskva och insåg, att kampen mot tsarismen måste sammanfalla med kampen för socialismen; hans ståndpunkt var dock vagt libertär-agrarsocialistisk. Hans huvudprestation var den 1857 i London av honom grundade *Kolokol* (Klockan), som smugglades in i Ryssland och där verkade politiskt revolutionerande. Hans efterföljare som redaktör var Bakunin (efter 1869). Bägge hade sedan 40-talet verkat i utlandet. Intresset för sociala frågor närdes också i Petersburg 1849 av ett antal intellektuella, bl. a. Dostojevskij; de förråddes, dömdes till döden men benådades till långåriga tukthusstraff i Sibirien.

I slutet av 50-talet verkade socialekonomen Tsjernisjevskij (1829-1889) och den betydande litteraturkritikern Dobroljubov i tidskriften *Sovremjennik* (Den samtida) i demokratisk-

* Decemberrörelsen (på ryska: dekabristerna) bestod av höga adelsmän och officerare, som i december 1825 sökte iscenera ett uppror men förråddes och fick sina ledare avrättade den 25 juli 1826. Ett stort antal dekabrister deporterades till Sibirien.

socialreformistisk anda. Den förre häktades 1862 och blev efter två års rannsakningshäkte – under vilken tid han författade sin berömda roman: Vad att göra? – dömd till sju års tukthus.

I denna atmosfär, som ännu fylldes av bondebefrielsens (1861) problem, uppstod hemliga sällskap, som ville tillkämpa folket jord och frihet. Härpå följde upplysningens period: den naturvetenskapliga positivismens och den s. k. politiska nihilismens. Även Första Internationalens inflytande gör sig genom Bakunins hemliga Allians märkbart bland de ryska studenterna. 1873 översattes Marx' Kapitalet till ryska av Lopatin. På 70-talet märks redan starkare inflytanden av den moderna socialismen; dess mest betydande talesman var den gången Lavrov (1823-1898). Under tiden utvecklade sig industrin; 1870 utbröt strejker i Petersburg. Den socialistiska intelligensen, som dithills hade mest lagt an på att vinna bönderna, vände sig så småningom också till proletariatet, vilket självklart inte kunde ske utan djupa kontroverser om den socialistiska betydelsen av de ryska bygemenskaperna (mir) och de hemindustriella och hantverksmässiga arbetsgemenskaperna (artels). Många socialister representerade den åsikten, att Ryssland inte behövde nå socialismen genom industrialisering och proletära strider utan måste knyta an vid bondekooperationen, medan andra argumenterade, att miren vore dömd till undergång och att Ryssland lika väl som Väst-Europa måste gå igenom industrialiseringen och proletariseringen för att kunna ta itu med socialiseringsprocessen. De förra var därför agrarsocialister med en fast tro på de ryska böndernas socialistiska själ; de moderna socialisterna däremot vände sig mer och mer till det uppkommande proletariatet för att göra det klassmedvetet och organisatoriskt starkt. Propagandan i byarna förblev nästan framgångslös, medan det bland arbetarna bildades hemliga kamporganisationer, vilka 1882 under ledning av Plehanov (d. 1918), P. B. Axelrod och Vjera Sassulitsj antog en socialdemokratisk, marxistisk karaktär.

Jämte dessa agrar- och proletärt-socialistiska riktningar uppstod på 70-talet terroristiska organisationer, ledda av studenter och intellektuella och med syfte att genom attentat skrämja och eventuellt desorganisera regeringen, enär de ohyggliga förföljelser, som alla frihetsorganisationer var utsatta för, fyllde många kämpar med övertygelsen, att utan att enväldet och dess grymma organ förintades kunde Ryssland aldrig uppnå någon som helst frihet. 1876 uppstod den revolutionära organisationen Jord och frihet, sedan den mäktiga, av yttersta beslutsamhet besjälade Narodnaja Volja (Folkfrihet), vars exekutiv utgjordes av Sjeljabov, Mikailov och Sofia Perovskaja. Av medlemmar i denna organisation undanröjdes genom framgångsrika attentat flera höga dignitärer och dödades till sist tsar Alexander II den 1 (13) mars 1881 av Hrynevjetskij. Narodnaja Voljas verksamhet (1879–1881) hade faktiskt utövat en demoraliserande verkan på statsmekanismen; exekutivkommittén begick emellertid felet att den inte räknat med en sådan eventualitet och inte förberett några positiva åtgärder. Efter det framgångsrika bombattentatet på Alexander II rådde en sådan huvudlöshet i regeringskretsar, att exekutivkommittén, om den hade varit noga förberedd, väl skulle kunnat överta regeringen och fullborda den politiska revolutionen, ty de liberala elementen i Ryssland stod sympatiska till Narodnaja Voljas verksamhet. Denna underlåtenhetssynd hämnade sig svårt: medlemmarna av exekutivkommittén åtalades och avrättades; Alexander II efterträddes av Alexander III, en brutal despot, andligt ledd av ärkereaktionären Pobjedonostsev.

Alexander III:s regeringstid (1881-1894) är samtidigt vändpunkten i Rysslands socialistiska historia. De intellektuella som bärare av den socialt revolutionära rörelsen trädde i bakgrunden – anarkokommunisten Krapotkin (1842-1920) räcker från den tiden ända in i vår period –, däremot övertog proletariatet uppgiften att omvälva ryska riket. På Andra Internationalens grundläggningkongress i Paris 1889 representerade *Plehanov* och *Lavrov* den ryska arbetarrörelsen och kunde sammanfatta sin rapport i orden: ”Rysslands revolutionära intelligens kunde inte utträta något mot tsarismen, därför att den var skild från folkets massa.

Den ryska revolutionära rörelsen kommer att kunna triumfera endast som arbetarrörelse.” Under det följande årtiondet försiggick Rysslands industrialisering ostört, gynnad av kapitalplaceringar från utlandet och militära rustningar. I slutet av århundradet utbröt stora strejker i Petersburg. 1898 grundades av de olika arbetarorganisationerna Rysslands socialdemokratiska parti, där det dock snart visade sig två riktningar, sedan partikongressen 1903 bekanta som bolsjeviki och mensjeviki. På denna, i Genève hållna kongress fick den av *Lenin* ledda riktningen majoriteten (ryska: bolsjinstvo), medan den av *Martov* och *Axelrod* representerade riktningen stannade i minoriteten (mensjinstvo). Härav kommer namnen på de sedan dess allmänt bekanta ryska socialistpartierna. Under första ryska revolutionen, som utbröt som följd av det i kriget med Japan lidna ryska nederlaget, kom det till en sammanslutning mellan de bägge riktningarna, vilken dock inte varade länge. Mensjevikerna är i det stora hela evolutionister och betraktar revolutionen endast som slutmålet i en lång kapitalistisk utvecklingsprocess; bolsjevikerna däremot betraktar revolutionen som medel att påskynda evolutionen. Mensjevikerna liknar vänstra flygeln i tyska socialdemokratin. I riksduman, enda resultatet av revolutionen 1905, fanns det också en arbetarfraktion där mensjevikerna hade majoriteten. I arbetarorganisationerna däremot övervägde det bolsjevikiska inflytandet. Partiet underhöll också skolor i utlandet, dit de mera begåvade ryska arbetarna sändes för revolutionär utbildning.

En av de mest energiska sektionerna av ryska socialdemokratin var det kring mitten av 1890-talet uppkomna Judiska förbundet, som utformade sig av judiska arbetare och arbeterskor i Litauen och delvis Polen och till 1904 utgjorde förtruppen för den ryska socialistiska rörelsen.

Utom Rysslands socialdemokratiska parti fanns det sedan 1901 ett Rysslands socialistrevolutionära parti (SRR), som var anhängare av agrarsocialismen och den individuella terrorn. Det var aldrig en massrörelse. Det var en rest av en gammal revolutionär formation och var genomsyrat med nationellt ryska och antigermanska känslor och teorier.

Vid krigsutbrottet ställde sig SSR:arna såväl som Krapotkin och Plehanov och med dem deras personliga anhängare på patriotismens mark, medan bolsjevikerna och de flesta mensjevikerna behöll den internationella ståndpunkten.

Den socialistiska rörelsens historia i *Polen* är ända in på 80-talet ideellt och materiellt intimt förknippad med den ryska. Även i Polen fanns det en utopisk socialism, en agrarsocialistisk och en terroristisk period. Petersburgsorganisationerna Jord och frihet och Narodnaja Volja hade bland sina ledande medlemmar några ytterst energiska polska studenter; polackerna betraktade också Hrynevjetskij som en av de sina. 1878 uppstod polska organisationen Proletariat, där Kunitskij (tidigare exekutivmedlem av Narodnaja Volja) utmärkte sig för stor konspiratorisk begåvning, Ludvig Varinskij, S. Mendelsohn och S. Dickstein genom socialistiskt vetande. De flesta pionjörerna för denna första rörelse dog martyrdöden eller led länge i fängelserna eller omkom i landsflykten. Så småningom förlorade sig den internationella ståndpunkten, rörelsen blev nationell; 1892 grundades Polska socialistiska partiet (PPS), som i växande omfattning förband idén om Polens uppståndelse med den sociala reformverksamheten. PPS blev under årens lopp bärare av den nationella idén hos massorna och råkade i motsättning till de ryska och tyska socialisterna. Den såg i kriget ett medel till befrielse först från Ryssland och sedan från Tyskland och österrike. Ur dess leder kom Dasjinskij och Pilsudskij, vilka bildade polska legionen och drev krigets fortsättning ända till slutet.

Mot PPS verkade *Rosa Luxemburg*: hon grundade i opposition Ryska Polens socialdemokrati (1893) för att bekämpa ”socialpatrioterna”, som hon snart karakteriserade PPS. Det lyckades henne endast att avspilttra PPS:s vänsterflygel (1906), vilken dock konstituerade sig som självständigt parti. Först under kriget förenade den sig med socialdemokratin för att sedan tillsammans med den övergå till kommunismen.

9. Amerikas Förenta Stater.

De av kättare, sektmedlemmar, utopister och humanitetssträvare i Nordamerika grundade kommunistiska kolonierna har vi inte i detta sammanhang att göra med. En del av dem behandlades i del III av detta arbete. Ytterligare bör omnämnas Brook Farm (nära Boston), som upprätthölls 1841–1847 av amerikanska fourierister, mestadels lärda och författare: dr Channing, Hawthorne, Ripley, Dana etc. Även Brook Farm tillhör en förgången period i socialismens historia. Nu gäller det den moderna socialistiska rörelsen, vars bärare är proletariatet. Den uppstod där i tredje kvartalet av nittonde århundradet; dess grundläggare var tyska kommunister, som efter 1848 hade lämnat sin hemort för att i Amerika skaffa sig ett nytt hem och ett nytt verksamhetsområde. Frånsett Wilhelm, Weitling, som intog en mellanställning mellan utopisk och klasskamps-proletär socialism, var det vänner och anhängare till Karl Marx, som där utförde pionjärarbetet för socialismen: Josef Weydemeyer, Hermann Meyer, F. A. Sorge, Josef Dietzgen m. fl. Bärarna av den kommunistiska tanken var till en början de tyska gymnastikföreningarna. Bildandet av en amerikansk sektion av Första Internationalen bidrog likaledes till att sprida socialismen. 1877 grundades New-Yorker Volkszeitung, samma år Socialist Labor Party (SLP). Rörelsen fick förstärkning av tysk immigration som föranletts av socialistlagen (1878) men som också förde anarkistiska och lassalleanska element till Amerika. Den outtröttlige Johann Most, som redan sedan slutet av 60-talet hade verkat i revolutionär anda i Österrike, Tyskland och England, kom likaledes till Amerika och spred här anarkistiskt-terroristiska idéer. 1886 kom det i Chicago i anledning av en strejk till en stor demonstration och bombattentat, som förde till häktning och åtal mot kommunisterna August Spies, A. R. Parsons, Louis Lingg, Georg Engel, Samuel Fielden, Adolf Fischer, Oscar Neebe och Michael Schwab. Spies, Parsons, Fischer och Engel avrättades den 11 november 1887; Lingg hade redan en dag tidigare själv berövat sig livet.

Åren 1886 och 1887 pågick också Henry Georges jordreformistiska agitation i New York och publicerades E. Bellamys *En återblick*. Georges agitation, som hade börjat redan 1879 med hans bok *Framåtskridandet och fattigdomen*, fann stor genklang i Storbritannien. Bellamys bok, som översattes på alla kulturspråk, befordrade överallt den socialistiska tanken: den visar den moderna teknikens underverk i den socialiserade hushållningens tjänst.

Under 80-talet slöt sig amerikanska element till SLP, däribland *Daniel De Leon*, en universitetsdocent i New York, och författaren Lucien Sanial, bägge stränga marxister, som var emot varje kompromiss. De Leon begick bara det felet, att han sökte skapa en egen socialistisk fackföreningsrörelse i stället för att låta de socialistiska fackföreningselementen verka inom de allmänna fackföreningarna. I opposition mot den amerikanska landsorganisationen (American Federation of Labor, AFL) grundade han Socialist Trade and Labor Alliance, som hade till syfte att föra fackföreningsrörelsen in i socialistiskt farvatten och i stället för yrkesföreningar sätta organisation i industriförbund. De amerikanska fackföreningsledarna tog De Leons agitation till förevändning att intala arbetarna, att socialisterna vore antifackligt sinnade. Dessutom var de flesta tyska elementen inom SLP emot De Leons taktik och representerade sin opposition i New-Yorker Volkszeitung, medan De Leon i sin veckotidning *People* (Folket) propagerade sina egna åsikter. Slutligen kom det till klyvning. Oppositionen utträdde ur SLP och grundade 1901 Socialist Party of Amerika (SPA), som utvecklade sig väl till 1920, medan SLP gick tillbaka. Vid presidentvalen fick

År	SLP	SPA
1904	31,249	402,283
1908	13,824	420,713
1912	29,259	897,011
1920	31,175	915,412

Åren 1913-1915 kunde man också i Förenta staterna märka en syndikalistisk tankeriktning; den uppstod där märkvärdigt nog i ölbryggeriarbetarnas tyska fackförening. 1905 grundade De Leon och hans vänner Industrial Workers of the World (Världens industriarbetare, IWW), en facklig klasskampsorganisation, som ställde den ekonomiska aktionen i förgrunden men icke förkastade den parlamentariska aktionen. Den splittrade sig snart, då en del av IWW ansåg all parlamentarisk aktion reaktionär; de andra delen, som förblev De Leons program, trogen, kallar sig Workers International Industrial Union. Under kriget gav medlemmarna av IWW stora offer för sin övertygelse. I september 1917 blev 95 av deras ledande medlemmar häktade och dömda till långa fängelsestraff.

XI. Folkkrig och revolution

1. Andra Internationalen sviker och brister.

De inom den kapitalistiska ordningen alltjämt förnyade och progressivt stegrade motsägelserna och motsättningarna utvecklade i sina elementära sammanstötningar en världsbrand, som den stora mytskapande tidsålderns mest frodiga fantasi inte skulle ha förmått förebilda eller symbolisera.

För sin barnbarnsgeneration spådde Heinrich Heine i juli 1842 om världskrig och världsrevolution: ”Vilda, dystra tider nalkas dånande, och den profet, som skulle vilja skriva en ny apokalyps, vore tvungen att uppfinna alldeles nya vilddjur, och det så hiskliga att de äldre djursymbolerna hos Johannes mot dem bara vore milda duvor och amoretter...”

Stormen rasade genom världshistorien. Ur kampen mellan ententen (England–Frankrike–Ryssland) och tvåmaktsförbundet (Tyskland–Österrike), påbörjad i augusti 1914, blev en människosläktets inbördeskamp. Och i detta en kulturs sammanstörtande drev massorna kring utan roder och ankar, ty Andra Internationalen, principlös och opportunistisk, sprängdes i första anstormen.

Vid världskrigets utbrott skilde sig de krigförande folken inte i kapitalister och proletärer utan i allierade och tvåmaktsförbundet. I de krigförande ländernas inre rådde att börja med borgfreden (tyska; Burgfriede, franska: union sacrée, engelska: industrial truce); fackliga konflikter undveks, utåt stod folkgrupperna mot varann så som diplomatin sedan årtionden hade format dem. Skiljelinjen drogs alltså icke av den socialistiskt-proletära klasskampen utan av den kapitalistiska imperialismen. Andra Internationalen bestod icke det stora belastningsprovet: nationalism och revisionism band den vid den bestående ordningen och slet den med ut i krigsyran.

Då en del av Belgien i augusti 1914 ockuperades av tyska arméavdelningar, kunde Internationella Socialistiska Byrån inte stanna kvar i Bruxelles. Dess sekreterare Huysmans reste till Haag och bildade tillsammans med de holländska ledarna byrån, medan Vandervelde inträdde i belgiska regeringen. Huysmans försökte förgäves åstadkomma en internationell konferens; endast de neutrala sammanträdde 1917-1918 i Köpenhamn och vädjade till socialisterna i de krigförande länderna att göra ett slut på kriget. De ”allierade” socialisterna höll den 17 februari en konferens i London och krävde krigets fortsättande; endast bolsjeviker och mensjeviker avböjde att delta i konferensen. Den 12-13 april var de tyska och österrikisk-ungerska socialisterna samlade till en konferens i Wien. Så småningom blev det dock klart för många socialister, att de var inne på fel väg, att de höll på att svika sin gamla övertygelse, och de försökte återvända till den internationella ståndpunkten.

De första internationella tecknen på splittringen var minoritetskonferenserna i *Zimmerwald* och *Kienthal*: i september 1915 samlades i Zimmerwald i Schweiz revolutionära och oavhängiga socialister från Ryssland (Lenin, Sinovjev, Radek), Tyskland (Ledebour, Hoffmann o. s. v.), Frankrike (Blanc, Brizon, Loriot m. fl.), liksom ur några neutrala länder och krävde

användandet av klasskampsprincipen. En liknande konferens sammanträdde i april 1916 i Kienthal i Schweiz. På bägge konferenserna saknades engelsmännen, därför att brittiska regeringen vägrat dem pass. Efter ryska revolutionens utbrott (mars 1917) inbjöd Huysmans Andra Internationalen till en konferens i Stockholm, men då franska och brittiska regeringarna vägrade ombuden pass, kunde konferensen inte äga rum.

Under tiden växte i de enskilda krigförande länderna de oppositionella strömningarna i styrka. I Tyskland var *Karl Liebknecht* den förste, som uppträdde mot borgfreden (december 1914). Med honom samverkade Rosa Luxemburg, Leo Jogisches och Franz Mehring, vilka i mars 1915 grundade tidskriften *Internationale* och något senare Spartakusbund (Spartakusförbundet) samt tid efter annan satte i omlopp ”Spartakusbrev”. Ett år senare inträdde också klyvning i SPD: 18 fraktionsmedlemmar, ledda av Haase, bildade Socialistiska arbetsgemenskapen, som i april 1917 konstituerade sig som Tysklands Oavhängiga Socialdemokratiska parti (USPD). Det gamla SPD blev sedan bekant som majoritetsparti, USPD som minoritetsparti. Det senare verkade tillsammans med Spartakusförbundet för andarnas revolutionering. – I Frankrike märktes också i partiutskottet en oppositionell strömning, som leddes av Jean Longuet; länge vägde det fram och åter, tills slutligen minoriteten blev majoritet; men den franska oppositionen var mycket mindre revolutionär än USPD och ännu mycket mindre än Spartakus. Den av Longuet ledda oppositionen var dock inte den enda: till vänster om den förbereddes en kommunistisk strömning. – I England avsplittrades en del av SDF, förfäktade den internationella ståndpunkten och utmynnade senare i kommunismen. – I Förenta staterna var Socialist Partys majoritet emot Amerikas inträde i kriget, endast en minoritet ställde sig på krigets plattform. Inom majoriteten visade sig efter utbrottet av ryska revolutionen en kommunistisk riktning, varefter det kom till splittringar och klyvningar.

2. Ryska revolutionen.

De ryska armeerna hade till i början av 1917 stora framgångar och nederlag, vilkas slutresultat dock var ett hjälplöst försvagande av de ryska stridskrafterna. Blockerat i östersjön och Dardanellerna av tyska och turkiska sjöstridskrafter kunde Ryssland inte få någon effektiv hjälp av sina allierade. Det föll ihop militärt, i trafik och ekonomi, varpå strejker, oroligheter, myterier och slutligen revolutionära rörelser utbröt, vilka i mitten av mars 1917 förde till tsarens abdikation och tillsättandet av en tillfällig koalitionsregering. Stora delar av armén och bönderna krävde omedelbar fred, däremot yrkade de allierade, understödde av Frankrikes och Belgiens socialistiska propagandister, på krigets fullföljande. Kerenskij, provisoriska regeringens ledare, förberedde en offensiv mot österrikisk-tysk-turkiska fronten i Galizien, en offensiv som dock efter några få framgångar i början slöt med ryska härens totala desorganisation. Under tiden växte den bolsjevikiska rörelsen inom de ryska arbetar- och socialistorganisationerna och den 7 november 1917 segrade bolsjevikerna över hela linjen. Inom få veckor fullbordades så i Ryssland en politisk och bonderevolution, om vilka endast få europeer tänkte, att den skulle kunna räkna på varaktighet. Bolsjevikregeringen erbjöd tyska kejsarliga regeringen en omedelbar annektionsfri fred, vilken den senare antog, men genom bakslughet, diplomatiska knep och krigiska överfall sökte förvandla till en seger-fred. Sovjet-Ryssland underkastade sig Brest-Litovsk-freden (1 mars 1918), men de tyska arbetarnas masstrejker i slutet av januari 1918, som protesterar mot förtrycket mot ryssarna, var ominösa för Tysklands öde. Lenin och Trotskij utgick skenbart slagna ur Brest-Litovsk-förhandlingarna, men tyska arméledningen och kejsarliga regeringen upprättade i Brest-Litovsk mången pelare till bygget av fredsfördraget i Versailles.

Av en ekonomisk och politisk ruinhög – ty det var Ryska riket i början av 1918 – skapade Lenin och Trotskij och deras medarbetare Sovjetrepubliken, vilken såg hrr Kühlmann, Hoffman, Czernin & Co. försvinna i Orkus, övervann samtliga av ententen finansierade och anstiftade medborgarkrig i Ryssland: tjeckoslovakerna, Kornilov, Judenitsj, Koltsjak, Denikin,

polackerna, Wrangel och deras franska bakblåsare. Sovjet-Ryssland skapade åt det internationella proletariet en fast stödjepunkt och en röd armé; det ställde sig som förtrupp i det central- och västeuropeiska proletariets tjänst; det understödde varje revolutionär frihetsrörelse i Europa och Asien men måste – med hänsyn till det central- och västeuropeiska proletariets svek och passivitet samt det internationella kapitalets klassmedvetna revolutionsfientliga aktivitet – hämma Rysslands socialiseringsprocess och gripa till stats-socialismen och inbjudande av utländskt kapital.

För att förbereda och disciplinera det internationella proletariet för världsrevolutionen – en uppgift som Andra Internationalen icke är vuxen – grundade bolsjevikerna i mars 1919 *Tredje Internationalen* (Kommunistiska Internationalen) till att uppfostra de proletära organisationerna till kompromisslös kamp för sina omedelbara dagsintressen såväl som för den slutgiltiga befrielsen genom proletariets diktatur.

3. Tredje tyska revolutionen (1918-1919).

I augusti 1914 gick tyska folket ut i världskriget och först i augusti 1918 märkte det, att det inte längre hade kraften att hålla sig mot en värld av motståndare. Det dukade under för den överväldigande övermakten av divergerande krafter: det internationella kapitalets och ryska revolutionens. Tyska regeringen och arméledningen hade utmärkt förstått att skaffa sig fiender i alla läger och i det givna ögonblicket förena dem mot sig. I slutet av september 1918 hade den militärt-kejsarliga regimen spelat ut sin roll: huvudkvarteret yrkade på inledande av förhandlingar om vapenstillestånd; greve Hertling, det gamla Tysklands sista rikskansler, avgick och prins Max av Baden övertog, understödd av socialdemokraterna Scheidemann och Bauer, regeringen över ett nytt, jäsande Tyskland, som den 30 oktober 1918 inträdde i den akuta revolutionen. De gamla auktoriteterna fick sin första stöt i Kiel, så i Stuttgart, München och den 9 november i Berlin. Flotta och arme övergick till revolutionen. Prins Max överlämnade rikskanslersämbetet till Friedrich Ebert, SPD:s förtroendeman. Kejsaren abdikerade och drog sig från huvudkvarteret tillbaka till Holland; Scheidemann utropade tyska republiken; när kejsarkronan likviderades, ramlade också de övriga tyska dynastierna och självhärskarna. Revolutionen segrade oblodigt i hela Tyska riket, liksom den några dagar tidigare hade segrat i Österrike.

Revolutionens seger var helt enkelt frukten av det militära sammanbrottet. Det gällde emellertid nu att utbygga revolutionen. Och då visade sig de olyckliga följderna av den försummade socialistiska uppfostran under förkrigstiden. Redan under revolutionsdagarna bildades överallt – efter ryskt mönster – arbetar- och soldatråd, men det saknades överallt i Tyskland enighet och enhetlig målmedvetenhet. Tyska socialdemokratins ledare, som överhuvud inte hade önskat någon revolution och skulle ha varit nöjda med ett parlamentariskt regeringssätt, ansåg erövringen av den demokratiska republiken för det högsta av alla uppnåeliga mål och önskade val för inkallande av en nationalförsamling; någon socialisering av de kapitalistiskt mogna produktionsmedlen, något förverkligande av socialismen låg inte inom deras tankeområde; Spartakusanhängarna med Rosa Luxemburg i spetsen krävde den proletära diktaturen och utgjorde så den skarpaste opposition mot SPD; det oavhängiga USPD:s ledare vacklade mellan demokrati och diktatur och verkade för uppskov med vädjan till valmanskåren. I övrigt samarbetade SPD och USPD till att börja med (9 november-29 december 1918) och tre representanter från vardera – Ebert, Landsberg, Scheidemann, Barth, Dittmann och Haase – utgjorde provisoriska regeringen eller folkombudens råd. Bristen på enighet, enhetligt mål och dito taktik kom slutligen SPD till godo, vilket med sina demokratiska paroller för sig vann många arbetare och socialister och en väldig massa småborgerliga medlöpare; även många storborgare gick med den sociala demokratin, enär de i den såg en skyddsmur mot den sociala revolutionen, så mycket mer sam provisoriska regeringen – sedan de tre USPD-medlemmarna

utträtt – kompletterades med två högersocialister Noske och Wissell och med tillhjälp av den monarkiska officerskåren upptog kampen mot den revolutionära vänstern.

Revolutionens tre främsta socialistiska kämpar: Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht och Kurt Eisner lönmördades och med dem tusentals av de bästa socialistiska kämparna. I Tyskland återupprepades kring nyåret 1918-1919 den franska tragedien från 1793 och 1848, där moderata sociala och konstitutionella reformer ledde förintelsekampen mot revolutionens mest energiska element och röjde väg för reaktionen. Provisoriska regeringen utskrev val till den 19 januari 1918, vilka gav SPD över 11,5 miljoner och USPD över 2,3 miljoner röster, under det spartakisterna avhöll sig från omröstningen. På de socialistiska partierna kom ungefär 47 % av hela röstetalet och de erhöll 185 mandat i en församling av 421 medlemmar. Enligt parlamentariska grundsatser kunde socialisterna – eftersom de alltjämt stod kvar i minoriteten – inte bilda någon regering, och enligt socialistiska grundsatser fick de heller inte samregera med borgerliga partier. Socialisterna skulle då ha handlat logiskt, om de hade avstått från att bilda regering. Under då rådande omständigheter skulle emellertid inte de borgerliga partierna ha vågat överta statsrodret, då de revolutionära vågorna ännu gick högt. SPD, som delade nationen icke i klasser utan i reformvänliga och antidemokratiska partier, övertog regeringen tillsammans med centerpartiet och de borgerliga demokraterna och påtog sig stora ansvar utan att ha makten att ta i sin hand den av massorna krävda socialiseringen. SPD härskade, men militär, byråkrati och kapital regerade. Revolutionens enda frukt är den den 11 augusti 1919 antagna demokratiska författningen. Denna SPD:s politik i förening med det fortsatta tryck, som ententen utövade på grundval av Versailles-fördraget, omöjliggjorde ett återuppyggnande av Tyskland på socialistisk grund.

Många av de besvikna proletärerna vände sig till Kommunistiska partiet (det forna Spartakus-förbundet), som ytterligare betydligt förstärktes genom den 1920 inträffade splittringen av USPD: en del övergick till kommunisterna, medan den andra år 1922 anslöt sig till socialdemokratin.

4. Social jäsning i Frankrike och Storbritannien 1917-1924.

Åren 1917-1920 var även för Europas segerländer en tid av inre jäsning, som, om tyska revolutionen varit framgångsrik, skulle ha fört till en omvälvning i Väst-Europa. På franska landsorganisationens konferens i Clermont-Ferrand (december 1917) vann de revolutionära elementen överhand och höll i mars 1918 en egen konferens i St. Etienne. Sedan början av 1918 ägde stora strejker rum; i Frankrike; ett av de strejkandes krav var omedelbart vapenstillestånd och att Frankrike avhöll sig från varje militär intervention i Ryssland. Även inom socialistiska partiet blev sedan 1917 det oppositionella elementet starkare, och 1919 uppstod en kommunistisk riktning, som på kongressen i Tours (december 1920) beslöt partiets anslutning till Kommunistiska Internationalen med 3,252 röster mot endast 1,450. Därpå sprängdes partiet.

I Storbritannien utbröt sedan 1917 strejker, som delvis hade en socialt revolutionär karaktär. På de fackliga konferenserna krävdes regelbundet arbetarnas medbestämmanderätt i produktionens ledning. Centralpunkten i kampen var gruvornas socialisering, som 1920 skulle ha fört till en generalstrejk, om inte järnvägsmännens och transportarbetarnas ledare i sista ögonblicket hade vikit undan från strejken av fruktan att en generalstrejk faktiskt skulle ha betytt inledningen till den sociala revolutionen. Den ekonomiska aktionens avmattande sedan 1920 hade å andra sidan till följd, att den parlamentariska aktionen stärktes och gav brittiska arbetarpartiet betydande framgångar vid valen 1924: det fick 192 mandat och kom den 23 januari 1924 till regeringen med Ramsay MacDonald, en skotsk bondeson, som ministerpresident.

XII. De mindre partierna (1860-1920)

1. Europa.

Danmark har en av de relativt starkaste socialistiska rörelserna inom Andra Internationalen, ehuru landet ännu är övervägande jordbruksland. De första politiska organisationsförsöken (1871) undertrycktes av polis, varpå arbetarna bildade fackföreningar, vari de sysselsatte sig med socialistiska idéer men också med utopier. 1878 var rörelsen stark nog att bilda ett parti under namnet Socialdemokratiska förbundet. Redan 1884 hade danska socialdemokratien framgångar vid folketingsvalen, men då dessa hade uppnåtts med liberal hjälp, uppträdde i partiet en opposition, som ville värna om, rörelsens rent proletära karaktär. Den vänster-socialistiska oppositionen i Danmark har dock – med undantag för åren 1919-1920 – aldrig fått någon stor betydelse. Partiet är faktiskt ett fackligt-socialreformistiskt parti, liksom Tysklands socialdemokratiska parti eller det brittiska Labour Party. Press, Kooperation och bildningsarbete i danska socialdemokratien är mönstergillt utbyggda. I oktober 1916, vid de danska västindiska öarnas försäljande till Förenta staterna, beslöt kongressen understödja den liberala regeringen.

Danska socialdemokratiens ledare Stauning blev medlem av regeringen och satt kvar till den störtades i mars 1920. Vid valen i september 1920 fick partiet 48 mandat i folketinget (underhuset) och 22 i landstinget (överhuset).

Norges arbetarrörelse stod första tiden under andligt inflytande av den danska. Även där började rörelsen märkas 1871; dock kom det först 1887 till grundandet av norska arbetarpartiet, som snart uppvisade en höger- och en vänsterflygel. Norges sedan 1905 snabbt fortgående industrialisering revolutionerade också proletariatet, som i Tranmael fann en revolutionär ledare. 1912 organiserade sig vänsterflygeln som särskild grupp, 1918 erövrade den partiet och fackföreningarna. Högerflygeln utträdde och bildade 1920 Norges socialdemokratiska arbetarparti. I motsats till den danska rörelsen, som har en fackligt-praktisk karaktär, står den norska arbetarrörelsen under teoretiskt inflytande och har relativt talrika intellektuella, som står i beröring med hela Väst- och Öst-Europas socialistiska tänkande.

Sverige fick det socialistiska budskapet 1881 av skraddaren August Palm, som hade arbetet i norra Tyskland och där lärt känna socialismen. Palm var en verklig apostel: till fots genomvandrade han landet och spred överallt den nya läran. Efter honom kom den forne studenten Hjalmar Branting, som sedan 1885 var journalistiskt verksam för partiet och 1885 grundade Social-Demokraten (daglig sedan 1890). 1889 skapades Sveriges socialdemokratiska parti. Tio år senare gick det i strid för en rösträttsreform och erövrade den slutligen med generalstrejken. Partiet kunde visserligen anteckna stora parlamentariska framgångar men blev revisionistiskt och så uppstod en revolutionär opposition. Under världskriget förfäktade Branting en ensidigt ententevänlig ståndpunkt, inträdde 1917 i koalitionsregeringen, som bestod till 1920 och så vek platsen för en rent socialistisk regering (med Branting som statsminister), vilken dock bara levde några månader. Den revisionistiska riktningens stärkande i svenska partiets socialistiska tänkande förde till skarpare framträdande av oppositionen och slutligen till dess lösslitande från partiet. Oppositionen konstituerade sig som Vänstersocialistiska partiet, som liksom alla vänsterpartier i de nordiska länderna strävar till kommunismen och är mer eller mindre förbundna med Kommunistiska Internationalen.

Finland ägde världens bäst organiserade arbetarrörelse. Den uppstod 1899 och grundade 1903 socialdemokratiska partiet; 1907 erövrade detta vid valen 80 mandat (av 200). 1916 hade det majoriteten och bildade under sin medlem Tokoi en socialistisk-liberal koalitionsregering. Ryska revolutionen och det därpå följande tysk-ryska kriget gav de finska socialisterna oerhörda lidanden. Finska bourgeoisin, understödd av den "segerrika" tyska armén, tog en

förfärlig hämd på det revolutionära proletariatet; många tusen finska socialister led martyrdöden.

I *Holland* led den socialistiska rörelsen, som märktes sedan 70-talet, av barnsjukdomar till i början av 90-talet. Den stod först under ledning av Domela Nieuwenhuis, en f. d. luthersk präst som desillusionerad över den parlamentariska aktionen blev anarkokommunistisk. Honom följde delvis de förefintliga arbetarorganisationerna. Först 1893 uppstod under ledning av Troelstra och Van der Goes det holländska socialdemokratiska arbetarpartiet. Samtidigt utvecklade sig fackföreningarna, vilka redan 1903 på grund av en järnvägskonflikt gick ut i en generalstrejk, som krävde stora offer men till sist misslyckades. Rörelsen hämtade sig långsamt från detta nederlag, blev under Troelstras och Vliegengs ledning revisionistisk och förlorade de intellektuella: Henriette Roland-Holst, Hermann Gorter m. fl., vilka 1909 konstituerade sig som vänsterriktat socialdemokratiskt parti och efter ryska revolutionen övergick till kommunismen.

Belgien var länge kapitalisternas paradiset: parlamentariskt regeringssätt, krafternas fria spel, ett politiskt passivt, rättslöst och klerikaliserat proletariat. Först 1875 uppstod en aktiv arbetarrörelse. 1877 uppstod Flamländska och Brabantska Socialistpartiet, som 1879 förenade sig till Belgiens socialistiska parti. Dessutom fanns det olika arbetarförbund, kooperativa organisationer. 1885 sammanslöt de sig till Belgiska arbetarpartiet. Redan ett år därefter utbröt arbetarresningar: elementära explosioner som sedan fortsattes i gruvarbetarnas försök att inscenera generalstrejker. Resningarna undertrycktes blodigt. Belgiska partiets huvudstrid gällde erövringen av allmänna rösträtten. Det försökte maktmedel och generalstrejker (1893, 1902, 1913) utan att kunna nå sitt mål. Till sist fick arbetarna bara en begränsad rösträtt, som dock gav dem en representation i parlamentet. Men först den revolutionära vågen 1918-1919, som utgick från Ryssland och överallt satte skräck i de besittande klasserna, gav belgiska proletariatet 1919 allmänna rösträtten. Vid krigsutbrottet ställde sig dess parti i krigets tjänst; dess ledare, Emile Vandervelde, Andra Internationalens ordförande, inträdde i regeringen. Sedan kriget avslutats, inträdde också Anseele, Destrée och Wauters i koalitionsregeringen, vilket godkändes av partikongresserna. Oppositionselementen sammanslöt sig 1920 till ett kommunistiskt parti.

Schweiz ägde i Grütli-föreningen (uppkommen 1838) kärnan till en modern arbetarrörelse. Grütlianerna antog 1878 socialistiska principer men förblev dock starkt schweiziskt-nationella och reformistiska. Först så småningom uppstod också ett schweiziskt socialistiskt parti, som antog marxistiska grundsatser. Det räknar ca 40,000 medlemmar men är splittrat i en höger- och en vänsterflygel. Dessutom har Schweiz ett kommunistiskt parti med 5,000-6,000 medlemmar. Bägge partierna utövar ett visst inflytande på Schweiz' inre politik.

Början till den moderna arbetarrörelsen i *Spanien* liknade den italienskas: rörelsen uppstod på IAA:s tid och hemföll åt Bakunins anarkokommunistiska inflytanden; endast en liten grupp under ledning av Pablo Iglesias förblev socialdemokratisk. Först 1910 invaldes Iglesias i cortes (parlamentet). Vid krigsutbrottet ställde sig denna grupp på ententens sida. Den fackliga arbetarrörelsen är till största delen syndikalistisk.

I *Portugal* ligger förhållandena på liknande sätt. Den socialdemokratiska rörelsen är obetydlig. Den fackliga är syndikalistisk.

I *Bulgarien* uppstod socialdemokratiska partiet 1894; det splittrade sig 1903 i två grupper: de "vida" och de "trånga" eller reformister och revolutionärer. 1913 var det samlade partiet starkt nog att sända 37 representanter till sobranjen. Reformisterna ställde sig vid Bulgariens inträde i kriget på sitt fosterlands sida; de "trånga" förblev internationella, röstade mot krigskrediten och led mycket förföljelser. Sedan kriget avslutats, stärktes de senare betydligt och

förvandlade sig 1919 till Kommunistiska partiet. Fackföreningar och Kooperation nådde en relativt betydlig styrka.

Serbiens socialdemokratiska parti grundades 1903; 1912 hade det 2 representanter i skupsjtinan; det var från början marxistiskt och revolutionärt och röstade från krigsutbrottet mot krigskrediten. Efter krigets slut förenade sig de revolutionära socialisterna i Serbien, Kroatien, Bosnien och de andra f. d. österrikiska provinserna, som, ingick i jugoslaviska staten, och bildade Jugoslaviens socialistiska arbetarparti – sedan 1920 känt som kommunistiskt parti – på Tredje Internationalens grund. Partiet utsattes för svåra förföljelser. Det finns dessutom ett minoritetsparti av reformistiska socialister.

I *Rumänien* fanns det enskilda socialistiska grupper sedan 80-talet. Men de mycket efterblivna konstitutionella och administrativa förhållandena motverkade bildandet av ett socialistiskt parti, tills den fackliga rörelsen – genom oljeindustrins uppsving – var stark nog att möjliggöra existensen av arbetarorganisationer. Efter den första ryska revolutionen 1905 och bondeupproret 1907 framträdde de socialistiska grupperna under ledning av Rakovskij på nytt och bildade tillsammans med fackföreningarna år 1911 socialdemokratiska partiet. Partiet var emot Rumäniens inträde i kriget. 1918 utbröt en allmän strejk, som, förde till de hänsynlösaste förföljelser mot socialisterna och fackföreningsledarna. Den 13 december 1918 mobiliserade regeringen ett maskingevärskompani mot en fredlig, obehäpnad arbetardemonstration i Bukarest; över 100 arbetare sköts ned. Bukowinas, Siebenbürgens och Banatets anslutning till Rumänerna stärkte de moderat-socialistiska elementen och de bildade tillsammans Rumäniens socialistiska parti, medan den revolutionära socialistiska organisationen är känd som kommunistiska partiet.

2. Australien, Sydafrika, Sydamerika, Asien.

I *Australien* uppstod arbetarpartiet 1892 till följd av förlorade strejker 1889-1891. Arbetarna vände sig med stor energi till den politiska aktionen men formulerade dock bara socialreformistiska program till förbättrandet av lönearbetarnas läge.

Arbetarpartiet blev mycket starkt, tillkämpade sig parlamentariska segrar; 1910 hade det majoriteten i förbundsparlamentet (42 mandat mot 33 borgerliga) och bildade en arbetarregering. Även i de enskilda staterna hade det nästan överallt majoriteten, men kriget med sina förvirringar framkallade också här oenighet med en därav följande betydande försvagning av partiet. Nu synes det ha övervunnit svagheten och utvecklar sig åter kraftigt. På Nya Zeeland var arbetarnas politiska utveckling lik den i Australien, men arbetarpartiet är där mer socialistiskt; det obligatoriska skiljedomsförfarandet i fackliga konflikter var effektivt under åren 1894-1895: under den tiden fanns där inga strejker. Sedan dess har läget betydligt förändrats. Den kraftigare ekonomiska utvecklingen framkallade också där akuta klasstrider, som inte kan avskaffas med någon skiljedom.

Sydafrikanska arbetarpartiet grundades 1909 och fick vid parlamentsvalen 1910 fyra mandat. Partiet utvecklade sig särskilt kraftigt i Transvaal, där det 1913 erövrade majoriteten. Även där verkade kriget upplösande på partiet: majoriteten understödde kriget, minoriteten utträdde och grundade Internationella socialistiska förbundet – en revolutionär organisation, som bl. a. också gick i breschen för en broderlig samverkan av de vita och de färgade arbetarna. Arbetarrörelsen, i mån den är klassmedveten, måste i Sydafrika utstå hårda strider med diamantkapitalet, som i alla skiften understödes av regeringen.

De *sydamerikanska* republikerna: Argentina, Brasilien, Peru, Uruguay, är framtidsländer: ekonomiskt i vardande. Arbetarpartierna och deras riktningar är bara en förlängning i rumshänseende av de europeiska organisationerna och i bästa fall groddceller för framtida socialistiska korporationer. Relativt starkast är arbetarrörelsen i Argentina. Argentinas

socialistparti uppstod 1896. Vid valen 1914 fick det 40,000 röster och 9 representanter. Kriget skapade också där en splittring: 1917 bildade oppositionen Internationella socialistpartiet, som likt det sydafrikanska Internationella förbundet är kommunistiskt.

I *Asien* kommer Fjärran Östern mest ifråga. I *Kina* finns bland de intellektuella en kommunistisk strömning; med stor uppmärksamhet följer dessa händelserna i Europa och Förenta staterna. Men vår uppmärksamhet förtjänar särskilt Japans socialistiska arbetarrörelse. Japan har under de sista årtiondena blivit ett modernt land. Tecken till arbetarklassens uppvaknande märktes redan på 1890-talet, ty redan 1900 antog japanska parlamentet en antistrejklag. 1901 grundades Japans socialdemokratiska parti av Kotoku och Sen Katajama men blev snart förföljt av polisen och undertryckt. I dess ställe kom! 1903 Plebejernas liga, en marxistisk grupp som var revolutionär och konsekvent antiimperialistisk: den verkade mot rysk-japanska kriget 1904. Även den fick sin företrädares öde; 1910 dömdes och avrättades flera socialistiska ledare, bland dem Kotoku, anklagade för sammansvärjning mot Mikadons liv. Den japanska industrins utveckling under världskriget såväl som ryska revolutionen (1917) satte liv i Japans socialistiska och fackliga rörelse, som berättigar till de bästa förhoppningar. Om Japan lider ett nederlag, torde man kunna räkna med en bolsjevikisk revolutionär utveckling i landet.